

MB
202.593

Órláng füzetek 11. szám
A Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány
lapjának melléklete

**BRUNSZVIK TERÉZ
ÉS A FELVIDÉK ELSŐ
ÓVODÁI**

(Besztercebánya, Pozsony,
Nagyszombat)

Országos Széchényi Könyvtár

Martonvásár
2005

Örláng füzetek 11. szám
A Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány
lapjának mellékletei

BRUNSZVIK TERÉZ ÉS A FELVIDÉK ELSŐ ÓVODÁI

(Besztercebánya, Pozsony, Nagyszombat)

OSZK

Nemzeti Széchényi Könyvtár

A bevezető tanulmányt írta,
a forrásokat válogatta és sajtó alá rendezte:

HORNYÁK MÁRIA

Martonvásár
2005

A német nyelvű szövegek fordításában
(a szerzőn kívül) közreműködött:

DR. SÍVÓ JÁNOS

Minden jog fenntartva!

ISBN 963-219-5175

Országos Széchényi Könyvtár

HB 202.593

2006

Barnaföldi Gábor Archívum
Készült Risograph digitális sokszorosítón

Tartalom

Előszó (5)

HORNYÁK MÁRIA: Pozsony szülötte és az első felvidéki
óvodák keletkezése (7)

Az óvodák első esztendei a források tükrében (35)

Besztercebánya (37)

Hivatalos iratok (39)

Levelek (42)

Az első sajtóközlemények (45)

Pozsony (51)

Levél (53)

Az első sajtóközlemények (54)

Nagyszombat (67)

Rehlingen Antal naplója (szemelvények) (69)

Óvodás jegyzék (1833) (76)

Az első sajtóközlemények (78)

Irodalom (87)

E l ő s z ó

Brunszvik Teréz, a kisdedovási és nevelési európai hírnő apostola 230 éve, 1775. július 27-én Pozsonyban jött a világra. Ehhez az évfordulóhoz most egy egész óvodai jubileumsorozat társul, mivel 175 évvel ezelőtt – három év leforgása alatt, egymás nyomába lépve – keletkeztek a Felvidék első kisdedovási intézetei: a besztercebányai (1829. nov. 4.), a két pozsonyi (1830. nov. 11. és 1831 márciusa), sőt a nagyszombati is, amelynek megnyitására 1832. november 5-én került sor.

Ezeket az óvodaalapításokat a földrajzi és időbeli közelségen kívül Pozsony szülöttének, Brunszvik Teréznek a személye is összefűzi, hiszen ő mint ötletadó, ösztönző és szervező mindegyik felett ott bábáskodott.

A jelen füzet óvodatörténetünk Teréz grófnőjével fémjelzett 'leghősibb hőskorába' kalauzolja el a tisztelt Olvasót. Tanulmányunk – az ötlettől a megvalósulásig – nyomon követi a szóban forgó kisdedovási intézetek keletkezésének mikéntjét, a csokorba gyűjtött egykorú források (levelek, cikkek, naplórészletek stb.) pedig az óvodák első esztendeibe engednek bepillantást.

Munkánk összeállítását részben az a cél motiválta, hogy felhívjuk a szlovákiai neveléstörténészek, valamint Besztercebánya, Pozsony, Nagyszombat pedagógiai témák iránt is érdeklődő helytörténészeinek figyelmét közös óvodatörténetünk kezdeti időszakára és a Felvidék első kisdedovási intézeteire, amelyek további sorsának feltérképezése még várat magára.

Szeretnénk, ha kiadványunk minél több felvidéki óvodába eljutna. A munkánkat azonban a neveléstörténészek és a gyakorló pedagógusokon kívül jó szívvel ajánljuk mindazon Olvasóknak, akiket érdekelnek a régi idők és a régi emberek, és akik mindennapi

erőfeszítéseikhez szeretnének erőt, biztatást, okulást meríteni a múlt kútjából, amely végtelenül gazdag és kiapadhatatlan.

Hogyan is írta a költő Garay János? „Csak törpe nép feledhet ős nagyságot / Csak elfajult kor hős elődöket, / A lelkes eljár ősei sírlakához, / S gyűjt régi fénynél új szövétneket...”

Ehhez a szövétnekgyűjtáshoz kínálja fel „régí fényeit” a felvidéki óvodatörténet hőskora is, amikor Besztercebánya Bécset, Pozsony és Nagyszombat pedig Münchent és Augsburgot megelőzve hívta életre első 'kisgyermekiskoláit'...

Mindez 175 éve történt. A jubileum alkalmából szeretettel és tisztelettel köszöntjük a felvidéki kedves Óvónőket és Munkatársaikat! Kívánjuk, hogy az említett óvodák megálmodóinak, alapítóinak, támogatóinak, s kiváltképp „óvó bácsijainak” példájából (is) töltekezve gondozzák türelemmel és szeretettel a jelen csemetéit, és a bennük rejlő jövőt – jövődönket!

Martonvásár, 2005 októbere

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

HORNYÁK MÁRIA

Pozsony szülötte és az első felvidéki óvodaalapítások

A Brunsvikok¹ és a Felvidék – „Napkeltekor született Pozsonyban” –
A kiseddóvás apostola – Zmeskall Miklós adománya – Teréz grófnő
missziós útja és a beszercebányai óvoda – Pozsonyi tervek és sikerek –
A pozsonyi óvodák és társintézményeik – A nagyszombati kiseddóvó
intézet – Rehlingen Antal – Összegzés és kitekintés

„Örvendezve látjuk, hogy Édes Hazánkban a' felemelkedett nemes
lelkű Hazafiak emberszerető gondoskodása által a' szegény sorsú 's
elhagyatott árva gyermekek gyámolítására, neveltetésére és taníttatására
télzáló hasznos intézetek szaporodnak.”² Ezzel a mondattal kezdi híradását
a bécsi Magyar Kurír az 1829. november 4-én Beszercebányán
megnyitott „Gyám- és Tanító-Intézetről”, amellyel az óvoda – 17
hónappal az első budai alapítás után – vidéken is elindult hódító útjára.

1832 végéig hazánkban tizenhét kiseddóvó intézet keletkezett: hét
Pest-Budán, egy Kolozsvárott, a fennmaradó négy pedig felvidéki
városokban: Beszercebányán, Nagyszombatban, valamint Pozsonyban,
ahol rövid idő alatt két alapításra került sor. Óvodatörténetünk leghősibb
időszakában tehát a Felvidék egyértelműen hangsúlyos szerepet játszott,
ami nem kis részben Brunsvik Teréz felvidéki kötődéseinek köszönhető.
Mielőtt tehát a fent említett óvodákról szólnánk, nézzük meg, milyen
szálak fűzték őt és családját az akkori Észak-Magyarországhoz!

A familia, amint arra a nevük is utal (a 'Brunsvik' a
'Braunschweig' ónémet megfelelője), német származású. Hogy a

---

¹ A 'Brunsvik' családnevet az idők során legalább harmincféleképpen (Brunslyk, Brunbvyk, Brunczvik stb.) írták. A névhasználat Teréznél sem következetes, 1848 táján azonban a fonetikus 'Brunsvik' alakot használja. Naplói első kötetének kiadásakor (1938) a Magyar Történelmi Társulat is a fonetikus írásmód mellett döntött. Azóta (a magyar szövegekben) leginkább ez használatos.

² Magyar Kurír 1830/I. febr.5. 11.sz. 87-88.p.

történelem forgószele vagy a saját vállalkozó kedvük mikor sodorta őket hazánk földjére, nem tudni. Annyi bizonyos, hogy az első okmányilag ismert ősük, 'Brunczvik János' uram 1570 táján már a Felvidéken élt, és postamester volt a Nagyszombatot Eperjessel összekötő fontos királyi postaút egyik állomásán, Galgócon (Hlohovec). Fontos, bizalmi állás volt az övé, amit jól tölthetett be, szolgálatait ugyanis a király nemesi oklevéllel jutalmazta. Fia, Tóbiás személyében a magyar nemesség soraiba emelkedett család először lépett ki az ismeretlenségből: lelkész, majd evangélikus püspök lett, később azonban katolizált, s királyi harmincadosként visszakerült Galgócra. Utódjaiban a család a postamesterséghez is visszatért, s miközben vagyonuk szépen gyarapodott, az örökös postamester címet is megszerezték.

A Brunszvik család tekintélyének és rangjának megalapozása Teréz jogász végzettségű nagyapjának, idősebb Antalnak (1709-1780) a nevéhez fűződik, aki élete során az államhivatalnoki pályán egészen a királyi tanácsossáig és Bihar vármegye főispáni székéig vitte. Mária Terézia 'hűséges Brunszvikja' kiváltképp kitüntette magát a jobbágyság helyzetének javítását célzó úrbérrendezésben, amelyben királyi biztосként működött közre. Ennek köszönhette a grófi rangot (1775), amellyel a Brunszvikok az új arisztokrácia soraiba emelkedtek.

A családi vagyon tetemesre növelése szintén idősebb Antal nevéhez fűződik. Kisebb-nagyobb birtokérdekeltségeinek zöme Nyitra és Pozsony vármegyében, Galgóc, Spáca, Bohunicz, Ratnócz, Brunócz, Nagykosztolány, Perjéd, valamint Felső- és Alsókorompa határában volt. A Nagyszombat melletti Alsókorompa (Dolná Krupá) lett a család 'grófi' ágának székhelye, ahonnan az előnevük – 'korompai' – is eredt. A másik, úgynevezett 'nemesi' ág Galgóc környékén maradt. Idősebb Brunszvik Antal a felesége mosoni birtokáért cserében megszerezte a Budához közeli 7500 holdas Martonvásár pusztát is, amelyet az ő idejében még Alsókorompáról igazgattak.

Idősebb Antal halála után vagyonán hat gyermeke osztozott. Alsókorompa a kisebbik fiúé, Józsefé lett, a többi felvidéki javait pedig három leánya Franciska (Révay Pálné), Zsuzsanna (Guiccardiné) és Katalin (Dezasse Károlyné) között osztották el. A negyedik leány, Erzsébet (Finta Józsefné) a család Vas megyei jószágát, Antal, a nagyobb fiú (Teréz apja) pedig Martonvásárt kapta.

Ifjabb Brunszvik Antal (1745-1793) az apjához hasonlóan fényes közhivatalnoki pályát futott be. Míg azonban idősebb Antal a szolgálati

idejének nagyobb részét a szűkebb pátriájától távol (főként Pesten és Bécsben) töltötte, Teréz apját a hivatala és a megbízatásai inkább a Felvidékhez kötötték. Tizenöt évig dolgozott Pozsonyban, az udvari kamaránál, ahol titkárból tanácsossá lépett elő. Családot is ott alapított. Utána sem váltott hivatalt, II. József azonban 1784-ben a helytartótanáccsal egyesített kamarát Budára költöztette, ezért a hivatalnokcsaládoknak, s így nekik is költözniük kellett. Ekkor vettek házat a budai Tárnok utcában. Martonvásári kúriájuk kialakítása szintén ekkor kezdődött. Négy év múlva azonban ismét költözni kényszerültek, ezúttal Nyitrára, Brunszvik Antal lett ugyanis az újonnan kialakított nyitrai kerület királyi biztosa, s egyben Nyitra megye főispánja, valamint Bars, Trencsén és Pozsony megyék főispáni helytartója. A kalapos királynak a magyar vármegyerendszer felszámolására, a nemesség megadóztatására irányuló reformjai és egyéb önkényes intézkedései miatt a vidék ekkor már erősen forrongott. A Nyitrán töltött „szomorú” időkre visszaemlékezve Teréz leírja, hogy az ottani megyeházán ő is szemtanúja volt annak az összetűzésnek, amikor apjának az élete is veszélyben forgott. II. József halála után azonban visszatérhettek Budára, illetve Martonvásárra, ahol tavasztól őszig tartózkodtak. (A családfő következő kinevezése ugyan ismét a Felvidékre szólt, Bars vármegyei főispánysága azonban nem járt lakhelyváltoztatással.)

1793 novemberében ifjabb Brunszvik Antal 47 évesen elhunyt. Elárvult családja a fivérében lelt támaszra. Brunszvik József (1750-1827) 34 évvel élte túl a bátyját, s országbírói kinevezése révén a családból ő jutott a legmagasabbra. Alsókorompai rezidenciájuk az ő idejében élte fénykorát.³ Nyaranta ott gyűjtötte össze kiterjedt rokonságát, hogy őket fejedelmi vendéglátásban részesítse. Ilyenkor egymást érték a kirándulások, táncmulatságok, koncertek és műkedvelő színelőadások. Ezek az alkalmak aztán nemcsak a családtagok összetartozásának tudatát, hanem a felvidéki kötődésük szálait is erősítették.

Mint ismeretes, Brunszvik Teréz Pozsonyban született. 1775. július 27-én, csütörtökön jött a világra, s a Szent Márton templomban Cottman bárónő még aznap a keresztvíz alá tartotta – Mária Terézia nevében. Ez volt a 'hozadéka' annak, hogy idősebb Brunszvik Antal a

---

³ Alsókorompáról és a Brunszvikok ottani működéséről ld. Jedlicska Pál: Kiskárpáti emlékek. 2. köt. Eger, 1891. 123-176 p.; Petráš, Stanislav: Kapitoly u dejín Dolnej Krupěj. Dolná Krupá, 2003.; u.ő: Kaštieľ Dolná Krupá. Dolná, Krupá, 1999.

királynő közbenjárására adta áldását a fia és a hajdani udvarhölgy, a vagyontalan Seeberg Anna bárónő egybekeléséhez.) A keresztelési szertartást Nagyajtai János atya végezte. Az újszülött az anyakönyv szerint a Terézia, Jozefa, Anna, Johanna, Alojzia neveket kapta.

Ugyanott olvasható az is, hogy Brunszvikék a Forum Piscatorum-on, azaz a Haltéren laktak. „Ez éjszokról délre húzódó, hosszant nyújtott s mintegy a Vártelek-utca folytatását tevő tér az Óváros, a Terézváros és a Ferenc József-város közé esik” – határozza meg a ’Fischplatz’ helyét egy 1905-ben megjelent kiadvány.⁴ Közepén Szentháromság-szobor állt, amelyet a város az 1713. évi pestisjárvány után emeltetett. Brunszvik Teréz a tér 1. számú házában jött a világra, amely ma már nem látható.⁵ A házat, amely valószínűleg a nagyapjáé volt, a gyermekei utóbb bérbe adták.⁶ Ez két évvel azelőtt történt, hogy ifjabb Brunszvik Antalék végleg elköltöztek Pozsonyból; előtte a kertes külvárosban (Blumenthal)⁷ laktak. Ekkoriban volt náluk nevelő Hanusch Julianna, aki utóbb Pozsony híres orvosának, Endlicher Ignácnak lett a felesége. Vele a Brunszvik testvérek később is kapcsolatban maradtak.

Pozsony városa Teréz születése idején a virágjában volt. Közel egy évszázada már, hogy a török hódoltság időszaka véget ért, ennek ellenére változatlanul itt működött a két fő kormányhivatal (kamara, helytartótanács), a legfőbb katonai parancsnokság, a hadipénztár, a sóhivatal, az országos postaközpont. A várban a királyi helytartó, Albert herceg lakott, a városban pedig számos főpap, főúr és tehetős polgár emeltetett magának díszes palotát. Teréz egy éves, amikor elkészül az evangélikus nagytemplom, és megnyílik a jogakadémia, valamint a német színház, és ötéves, amikor megjelenik Pozsonyban az első magyar nyelvű újságunk, a Magyar Hirmondó. A változás 1783 után következett be, amikor a Buda korábbi fővárosi rangjának visszaállítására törekvő II. József a legfőbb hivatalokat elköltöztette innen. Az országgyűlés és a királykoronázások színhelye azonban (néhány alkalomtól eltekintve) továbbra is Pozsony maradt. A változások a város Bécs és a külföld felé

⁴ Ortway Tivadar: Pozsony város utcái és terei. Pozsony, 1905. 156.p.

⁵ Mint Vörösmarty Géza írja, a váraljai romantikus negyed házsoraival együtt „el kellett tűnnie, hogy helyet adjanak az új városfejlesztési elképzeléseknek és az új hídnak.”
Ld.: A nevelés lelkes úttörője = Honismeret 1975/3.sz. 45-47.p.

⁶ Erről ld. a helytartótanáccsal 1782. szeptember 1-jén megkötött árendás szerződést.
(Magyar Országos Levéltár, Brunszvik család levéltára P 68 Fasc.3.)

⁷ Magyarul: Virágvölgy

játszott kapu szerepét, s egyáltalán: a közlekedési és kereskedelmi jelentőségét szintén nem érintették.

Teréz mindig szívesen emlegette, hogy „napkeltekor”, azaz a kelő nappal jött a világra Pozsonyban, a városról, mint születése és első gyermekége helyszínéről azonban nem beszél. (Ezt csak részben magyarázza az, hogy „gyenge testalkatú, aszténiás szervezet” lévén, betegeskedései miatt sok időt töltött a négy fal között.) Nem szól azonban Budáról sem, ahol kilenc éves korában alakították ki otthonukat. Egészen más a helyzet Martonvásárt illetően.

Martonvásár, a Budától 30 kilométerre lévő Fejér megyei puszta még erősen magán viselte a török idők nyomait, Teréz nagyapja megszerezte. Ő kezdte meg a mocsaras, lakatlan puszta betelepítését és újbóli kultúrtájjá formálását, amelyet utódai folytattak. Erőfeszítéseik eredményeként alakult ki a virágzó település és a mintauradalom, a közepén az uraság kastéllyal és a pompás angolkerttel. A Brunszvikok e honalapítói ténykedésére Teréz büszke volt. "Martonvásár, ahol minden fát ismerek, családom munkája" – írja. "Martonvásár, az otthonom, a szüleim!" - hangzik egy másik naplóbejegyzése, ami jelzi, hogy számára e helységnév a család, az otthon, a gondtalan gyermek- és ifjúkor fogalmával, emlékeivel forrt egybe.⁸

Először ott, a martonvásári parkban elmélkedve keresi a választ az olyan alapkérdésekre is, hogy „Mi végre vagyunk a világon?”, és hogy személy szerint neki mi a földi rendeltetése, küldetésének mibenléte azonban csak 34 éves korában világosodott meg előtte, amikor megismerve a svájci Heinrich Pestalozzit, a nevelő szeretet apostolát, ő is letette életét Isten kezébe. Nem sokkal ez után fogalmazta meg és jegyezte naplójába életre szóló fogadalmát: „Elfogadom az összes rászoruló gyermeket, akit a Gondviselés nekem szán”.

Teréz mindent megtett annak érdekében, hogy a szellemi-lelki anyaságban fellelt hivatását, amelyet a szív papságának is nevezhetünk, gyakorolhassa. Ennek jegyében istápolta éveken át a húga, Jozefin gyermekeit, ennek jegyében nevelte fel a félárva Derecskey Lujzát, és foglalkozott szinte családtagként a cselédleányokkal. Mindemellett az volt a leghőbb vágya, hogy intézményes keretek között ölelje a szívéhez

---

⁸ Ld. Hornyák Mária: Brunszvik Teréz, a 'Haza Leánya' = „Magyarország, Veled az Isten!” Brunszvik Teréz naplófeljegyzései 1848-1849. (S.a.r., jegyz.: Hornyák Mária) Bp., 1999. 15-16.p.

a rászoruló gyermekeket, ez irányú törekvései azonban a család ellenállásán és az anyagiak hiányán rendre zátonyra futottak. Intézetalapítási tervei között egy felvidéki vonatkozásút is találtunk. Eszerint a húga, Jozefin legidősebb leányával, Vikyvel a Brunszvikok Nagyszombathoz közeli közös nyaralóhelyén (Fehéregyház, ma: Biely Kostol?) akart leánynevelő intézetet nyitni, s azt apja emlékére „Antoneum”-nak elnevezni, elképzeléseit azonban unokahúga, Viky váratlan halála (1823) meghiúsította.

Három évvel később Teréz az isteni véletlen, azaz a gondviselés jóvoltából hírt kapott egy addig ismeretlen gyermekintézményről, az angol 'kisgyermekiskoláról' (infant school), azaz a kiseddóvóról, amely szellemi anyasága megéléséhez nagy távlatokat nyitott. Ennek az intézetnek a megalapítása és fenntartása a bentlakásos intézeteknél lényegesen kevesebb pénzt igényelt, ugyanakkor kiváló terepet (alkalmat) kínált a szegény gyermekek eléréséhez és iskoláskor előtti neveléséhez, amelyet addig kiváltképp elhanyagoltak. Teréz grófnő óvodaalapításait tehát a fenti felismerések motiválták.

A hazai óvodatörténet kezdetei 1826 nyaráig nyúlnak vissza. Akkor jelent meg ugyanis Samuel Wilderspin „Infant education...” című művének első német fordítása,⁹ vagyis az a könyv, amelyből Brunszvik Teréz az óvodák ötletét merítette. Ezt követően felvette a kapcsolatot a fenti könyv fordítójával, a bécsi Joseph Wertheimerrel, s benne olyan segítőtársra és „szaktanácsadóra” lelt, aki nélkül aligha boldogult volna.

1827-ben az ország két legfőbb közjogi méltóságának megnyerése érdekében is lépéseket tett. Tudván tudta ő, hogy az emberek javát „nem az uralkodó fenségeknél kell keresni”, kegyeikre azonban a hatóságok miatt szüksége volt.¹⁰ József nádor jóindulatát a feleségén, Mária Dorottya főhercegnőn keresztül (legalábbis kezdetben) sikerült biztosítani, az országbíró Cziráky Antal viszont úgy ítélte meg, hogy „e pompás intézmény folyamatos léte” nálunk még nincs biztosítva, ezért minden segítségtől elzárkózott.¹¹ Teréz azonban haladt

---

⁹ Német címe: Wilderspin, Samuel: Ueber die frühzeitige Erziehung der Kinder und die englischen Klein-Kinder-Schulen... Aus dem Englischen nach dem dritten Aufl., und mit Anmerkungen und Zusätzen versehen von J. Wertheimer. Wien, 1826.

¹⁰ Ld. Hornyák Mária: Levelekbe zárt óvodatörténet = Tan-Műhely 2004/3. 157.p. [A továbbiakban: Hornyák M. i. m. 2004.]

¹¹ U.o. (Cziráky Antal levele, 1827. nov.4.)

tovább a megkezdett úton. Az óvodaszervezés új szakaszának nyitányát az aláírások (pénzmegajánlások) gyűjtésének megkezdése jelentette 1828. február 12-én, vagyis a király, I. Ferenc születésnapján.

A támogatók toborzása céljából Teréz grófnő sok levelet írt. Mesterien forgatta a tollat, s arra is jól ráértett, hogy kit mivel, milyen érvekkel környékezhetsen meg. Egy nőismerősenek azt bizonygatja, hogy „egy olyan intézet alapítójának lehetni, amely igazán jó keresztényeket, jó, erkölcsös embereket nevel, és így gátat szab az általános romlásnak, nagyon boldogító érzés.” Az óvodák „a vallásosságra és erkölcsi javításra hivatottak, és az a feladatuk, hogy a jó csíráit hintsék szét ott, ahol egyébként a bűn vetése burjánzott. Az emberbarát gazdagok pedig arra hivatottak, hogy Isten eme kertjét a kis gyermekek zsenge lelkében ápoltsassák, hogy a vad gyomok ne vethessenek kiirthatatlan gyökeret, amely később minden fáradozásnak ellenállna.” Kamarai tanácsos nagybátyjának Teréz azt bizonygatta, hogy a szegények támogatásának nem az alamizsna a legcélszerűbb módja: „Amit oly könnyen megszereznek hazugsággal és fortéllyal, azt könnyelműen el is herdálják nyomban, és így nem ér véget az elszegényedés és az alamizsnaadás. A helyesen vezetett kiseddóvó a jövőben a kórházakat és a börtönöket is néptelenebbé teszi majd, mert nagyon gyakran a gyerekkor első, elhanyagolt éveiben alapozódik meg a test és lélek minden elkorcsosulása.” Egy Bécsben lakó ismerősenek azt írja, hogy az infant schoolt Angliában immár „sikeres gondoskodás kíséri”, nekünk tehát „ugyanazt az ügyet, érett megfontolás és vizsgálat után, egy ország kultúrájában tett óriási lépéseknek kell tekintenünk. Semmi mást nem óhajtok annyira, mint hogy ennek utánzásával a legnagyobb nemzeti jótétet ajándékozzuk meg hazánkat.” Egy másik levelében Teréz azzal érvel, hogy a megnyitandó óvodával „miénk lesz a dicsőség, hogy elsők vagyunk az Osztrák Monarchiában.” Másutt külön kiemeli, hogy a leendő óvodában „minden tárgyat magyarul is oktatnak”, azaz „magyar gyermekek számára magyar nyelven létesítünk (iskolát)”. És nem győzi hangoztatni: „Bírnak a belátó és érzelmekben gazdag főhercegnő támogatását és tevékeny részvételét. Fenséges férjéét ugyancsak.”¹²

Brunszvik Teréz és kis számú segítőjének erőfeszítéseit végre siker koronázta, s Közép-Európa legkorábbi kiseddóvó intézete 1828. június 1-jén Budán, Brunszvikék krisztinavárosi bérházában megkezdte

---

¹² A fenti bekezdésben idézett levelekről ld. Hornyák M. i. m. 2004. 158-159.p.

működését.¹³ Mindez minden hírverés nélkül történt, Teréz grófnő ugyanis azokra hallgatott, akik azt tanácsolták a nálunk addig teljesen ismeretlen intézményt meghonosítani igyekvő grófnőnek, hogy ne lépjen fel nyíltan, hanem csendben nyisson egy 30-40 fős mintaóvodát, s majd egy év elteltével mondja: „Jöjjetek és lássátok!”¹⁴

A jó szándékú és/vagy óvatos tanácsadók mellett egészen biztosan olyanok is voltak, akik a vállalkozást bizalmatlanul szemlélték, s azt remélték, hogy az rövid időn belül kudarcba fullad. A helytartótanács mindenestre nem sietett Brunsvik Teréz kérvényének elbírálásával. Teréz tudván tudta, hogy a nevelő intézetet alapítani szándékozóktól iskolai bizonyítványok és ajánló levelek felmutatását várják, ő, az 53 éves grófnő tehát mindezek hiányában más módon próbálta bizonygatni a feladatra való alkalmasságát. „20 éve az emberi lélek fejlesztését (a szellemi fejlesztést) tettem feladatommá és tanulmányom tárgyává. E kutatások, megfontolások, összehasonlítások, megtapasztalások eredményét kívánom tehát lehetőleg minél nagyobb számú kisgyermek részére kamatoztatni itt, az én virágzó hazámban, [és] abban a városban, amely engem a polgárnői közé számít” – írja a naplójában talált levélpiszkozatban.¹⁵ Kérvényének tisztázata sajnos, nem ismert, tartalmi kivonatában viszont a következőket olvashatjuk: „Brunsvik Teréz grófnő engedélyt kér arra, hogy Budán és Pesten iskolát állíthasson fel, amely azon mindkét nembeli gyermekek oktatását szolgálja, akik zsenge koruk miatt az ez idő szerint fennálló iskolák látogatására még alkalmatlanok. Ez az iskola a csatolt iratban leírt módon - évenkénti beszámolás kötelezettsége mellett - mindenekelőtt a tudományok alapjainak és a kézimunkának a szolgálatában állna...”¹⁶

A kérvényt a Helytartótanács Nemzeti iskolák ügyosztálya 1828 novemberében tárgyalta. Az ügy referense a következőt javasolta: „Tekintettel arra, hogy csak magánjellegű nevelőintézményről, nem pedig tudományos nyilvános intézményről van szó, a folyamodót kérelmével az illetékes helyi joghatósághoz kell utasítani, hátirat útján.” Ennek alapján született meg az a valamivel udvariasabb hangnemű, 32921. számú helytartótanácsi végzés, miszerint a grófnőt, „ki azt kérte, hogy

---

¹³ Erről bővebben ld. Hornyák Mária: *Első óvodánk története (Buda-Krisztinaváros) 1828-1867.* Martonvásár, 2003.

¹⁴ U.o. 11-12.p.

¹⁵ Ld.: Hornyák M. i.m. 2004. 160.p.

¹⁶ U.o. 160.p.

engedélyeztessék egy intézmény Budán és Pesten, amely vállalná az iskolák látogatására még nem alkalmas gyermekek oktatását”, kérelmével „a helyi joghatósághoz irányítjuk.” A kérvény hátoldalára pedig az alábbi szöveg került: „A folyamodót kérelmével, tekintettel arra, hogy csak magánjellegű, bár dicséretes szándékkal és magánbőkezűségből keletkező nevelőintézetről van szó, az illetékes helyi joghatósághoz kell irányítani.”¹⁷

Az idézett mondatok, illetve a határozatot „a hátán viselő” akta a hazai óvodatörténetben igen fontos szerephez jutottak.¹⁸ Brunszvik Teréz ugyanis óvodaalapítás-ügyben sem akkor, sem később nem kilincsel az illetékes helyi hatóságoknál, mivel az említett, 32921. számú helytartótanácsi végzést engedélyként fogta fel. Félreértette a határozatot, vagy szándékosan félremagyarázta? Nem tudni. Tény, hogy a dolog „működött”. Ezt majd, mint látni fogjuk, a besztercebányai óvoda este is tanúsítja.

„Ha ez az iskola virágzásnak indul és fennmarad, akkor bármily kicsiny is tanulóinak száma, idő multával, vagy még inkább Isten áldásával, mása fog akadni” – írta 1828. június 20-án, vagyis nem sokkal a krisztinavárosi óvodamegnyitó után Wertheimer¹⁹, és a következő év többszörösen is őt igazolta. 1829 nyaráig ugyanis a főváros kisgyermekiskoláinak száma négyre nőtt, novemberben pedig megnyílt hazánk első vidéki óvodája a Zólyom megyei Besztercebányán.

Az ottani alapítás ötlete Brunszvik Teréz és a Bécsben élő Zmeskall Miklós nyugalmazott udvari titkár barátságának talajából sarjadt. Teréz grófnő törekedett arra, hogy az új intézményt szerte az országban elterjessze. Ez irányú terveinek támogatására több ismerőst, pl. az egri Pyrker érseket is kapacitálta, közülük azonban Zmeskall volt a legkészségesebb, aki szülővárosa, Besztercebánya első kisdédóvójának felállítására tett alapítványt. Az első vidéki kisgyermekiskola alapítójának nevét a vonatkozó irodalom többnyire megemlíti, személyével azonban alig foglalkozik. Ezért látjuk szükségességét annak, hogy ehelyütt róla és a fenti döntésének előzményeiről részletesebben szóljunk.

---

¹⁷ u.o. 161.p.

¹⁸ Erről bővebben ld. Vág Ottó: Az óvodaügy törvényes szabályozása Magyarországon. Miskolc, 1991. 5.p.

¹⁹ Idézi: Hornyák M. i.m. 2003. 26.p.

Domenoveczi Zmeskall Miklós Pál (1759-1833) családja 'lengyel Sziléziából' származott. Első magyarországi ősök, Vencel a 16. század derekán telepedett hazánkba, s Árva várának lett a kapitánya. Miklós anyja Meerwaldt Katalin, apja pedig idősebb Miklós, Liptó vármegye országgyűlési követe volt. Öccse, Gábor előbb Besztercebánya városi jegyzőjeként, majd Selmecebánya főszolgabírójaként tevékenykedett, s ez utóbbi város képviselőjeként vett részt az 1825-1827. évi diétán.

Maga Miklós Besztercebányán született, majd Bécsben, a magyar királyi kancellária fogalmazója lett. Családot nem alapított, s 1825-ben mint udvari titkár vonult nyugdíjba. Fő szenvedélye a zene volt, amellyel kora gyermeksege óta foglalkozott. Vonós kvartettjei (14) közül az elsőket 16-17 évesen komponálta. Emellett kiváló csellistaként a bécsi házi muzsikálások elmaradhatatlan résztvevője volt; ilyen alkalmakkor Haydn és Mozart kvartettjei mellett az övéit is előadták.

A zenetörténet Zmeskallt Beethoven egyik leghűségesebb és legbizalmasabb bécsi barátjaként tartja számon. Barátságuk egyedi voltát az is bizonyítja, hogy a nehéz természetéről ismert zenei zseni vele csak egyszer szakította meg a kapcsolatot. Beethoven hozzá címzett másfélszáz levele között több humoros, incselkedő, sőt csúfolódó levél is akad, amelyekben a megszólítással (pl. 'Baron von Aron', vagy 'Fressgraf' ['zabagróf']) barátja főrangú rokonságára célzott. 1827 telén, amikor mindketten betegek voltak, és mindketten azt hitték, hogy itt a vég, a betegágyból is leveleztek egymással. Beethoven még az utolsó levelében is vigasztalta a nála 11 évvel idősebb barátját, aki felgyógyult, ő viszont egy héttel később már nem élt.

Zmeskall Miklós a Brunszvik testvérek atyai jó barátja volt, aki a Beethovennel való megismerkedésükben is bizonyára szerepet játszott. A Teréznél 16 évvel idősebb, segítőkész agglegény neve a legkülönbélebb ügyek és megbízások kapcsán gyakran felbukkan a családtagok levelezésében. Zmeskall elmaradhatatlan résztvevője volt azoknak a Beethoven irányítása mellett 1800 és 1803 között tartott házi koncerteknek is, amelyek révén Teréz húgáéknak, Jozefinéknak a bécsi szalonja, a Deym-szalon nagy hírnévre tett szert.

A fenti alkalmakon Teréz, aki itthon élt, ritkán vehetett részt, később azonban, amikor beteges húgát istápolta, néhány évig ő is Bécsben lakott. A 'jó Zmeskallal', aki előtt Beethoven és Jozefin szerelme is aligha volt titok, bizonyára ekkor került közelebbi kapcsolatba.

Teréz hazaköltözése után barátságukat levelezés útján igyekeztek fenntartani. „Miután a sors más lakóhelyet rendelt számunkra, a levélbeli kapcsolat Önnel az egyetlen dolog, ami marad nekem! De Ön nem szeret írni, így azt kérem, ne udvariasságból válaszoljon, hanem kedvvel és szívéliesen” – írta Teréz. Egy másik alkalommal pedig azt javasolta, hogy amennyiben Zmeskall foglalkozni akar az ő lelkével és szellemével, akkor minden nap nagyon röviden jegyezzen fel egyet a neki szánt gondolatai közül. „Ez a megfélemlés a legszebb kötelék lesz, amely embereket, barátokat egyesíthet!”²⁰

Amikor 1827-ben Zmeskall Miklós értesítette Terézt Beethoven betegségéről, haláláról és temetéséről, akkor ő már az első óvodaalapítás gondolatát fontolgatta.

Kezdeti tapasztalatai elég lehangolóak voltak. Ezek is motiválhatták azt az elkeseredett hangú levelét, amelyben a visszavonulás gondolatát is megpendítette, mondván, hogy ebben a világban „épp a legjobbakat bántalmazták, mivel ők egyáltalában nem is sejthetik, mire lehet képes az emberi gonoszság és a kapzsiság!”²¹ Teréz azonban, mint köztudott, nem vonult vissza, Barátja pedig tőle és közös bécsi ismerőseik révén folyamatosan értesült arról a hősies küzdelemtől, amely a krisztinavárosi alapítást megelőzte.

„Ha Zmeskall segítene, az által nemesedne, és egyszer majd önmaga is jobbá válna.” Évekkel korábban jegyezte fel ezt Teréz valamilyen ügy kapcsán.²² Most viszont Zmeskall Miklós segíteni akart, és – itt adjuk át a szót Teréznek – „a Brunszvik ház barátja, akit a kisgyermekiskolák szószólója lelkesített fel, szűkös megtakarításából (Bécsben élven csak az udvari titkári fizetése volt) 400 váltóforint alapítványra határozta el magát, hogy a szülővárosában, Besztercebányán egy ilyen intézetet felállíthasson”.²³ Itt jegyezzük meg, hogy a Zmeskall családtól nem volt idegen a jótékonykodás gondolata. Az 1828-ban elhunyt testvére, Gábor például Selmec- és Besztercebánya jó erkölcsű szegény leányai kiházasítása céljából tett alapítványt, amelynek terhére évente 1-1 katolikus és evangélikus lány kapott 300 váltóforintot. Az

²⁰ Ld.: Beethoven Brunszvik Teréz naplóiban. (S.a.r., bevez., jegyz.: Hornyák Mária).
Martonvásár, 2004. 28.p.

²¹ U.o. 32.p.

²² U.o. 27.p.

²³ Brunszvik Teréz 3. önéletrajz-töredéke = Irod.lev. 4.r.4. 240.sz. [A továbbiakban: ÖT 3.]

viszont, hogy testvére, Miklós óvodára adakozik, kifejezetten Brunszvik Teréz hatásán múlott.

Az idős Zmeskall azonban elég nehézkes, s elhatározásának tettekre váltása sokáig elhúzódik. A bécsi Wertheimer 1829. április 19-án arról értesíti Terézt, hogy Zmeskall úr „a közeljövőben” szándékozik írni a besztercebányai városi és protestáns egyházi hatóságoknak.²⁴ Ugyanezt írja szeptember 13-án is, hozzátéve, hogy Zmeskall ki akarja kötni, hogy „a magisztrátus felvilágosításokért és utasításokért... a budai kisdédóvó-egyesülethez forduljon, és a beszerzések céljaira a pénz egy részét is oda küldje”.²⁵ Teréz ekkor határozza el, hogy Besztercebányára utazik. Zmeskallnak azonban még mindig „nem volt ideje” megírni az említett levelet. Ő „valóban melegen érdeklődik az ügy iránt, de a betegsége és a sok látogatás megbénítja cselekvőképességét” – mentegeti közös barátjukat Wertheimer. Zmeskall szerint azonban „a berendezés megvételéről és a pénz elküldéséről szó sem lehet addig, amíg a magisztrátus a maga véleményét ki nem nyilvánítja, a helységeket ki nem bérli, és tanítóról nem gondoskodik.”²⁶

A fenti levél valószínűleg már nem találta Budán Brunszvik Terézt, aki „jóllehet arrafelé teljesen ismeretlen volt”, a saját szavaival szólva „Besztercebányára repült”, hogy az alapítás ügyét tető alá hozza.²⁷

Utazásának emlékét a naplókötetei között fennmaradt, M 25 jelű zsebnoteze őrzi.²⁸ A barna márványmintás kemény fedelű notesz 10x14 cm, haránt alakú, s a gerincén kívül piros bőrből készült az a három „fül” is, amelyek ceruzatartóul szolgáltak. A notesz halvány zöld oldalait sebtében készült ceruzás bejegyzések tarkítják, amelyek egy részét Teréz utóbb tintával felülírta. E kis jegyzetfüzetet Besztercebányára menet kezdte használni, üresen maradt lapjaira azonban a következő évek utazásai alatt is jegyzetelt. A lapok között látható apró préselt növények szintén a notesz úti jellegére utalnak.

A noteszben megőrzött adatok egy része Teréz kiadásaira vonatkozik, amelyek segítségével az útvonalát is rekonstruálhatjuk.

²⁴ Wertheimer levele, 1829. ápr. 19. Ld.: Wertheimer József válaszlevelei gróf Brunszvik Terézhez (Ford. Petrich Béla. Közl.: Czeke Marianne) = Kisdédnevelés 53(1928) 361-364.p. [A továbbiakban: Kisdédnevelés 53(1928)]

²⁵ U.o. 367-368.p. (Wertheimer levele, 1829. szept.13.)

²⁶ U.o. 369.p. (Wertheimer levele, 1829. szept.21.)

²⁷ OT 3.

²⁸ Ld. Brunszvik Teréz kiadatlan naplói = Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár B 0910/55/1-9. (A továbbiakban: KN)

Eszerint 1829. szeptember 22-én, Vác és Rétság után Nagyorosziig jutott. Az ott töltött éjszaka után Ipolyság (Sahy), Németi (Hontianske Nemce), Szentantal (Antol) és a neves fürdőhely, Szliács (Sliac) következett. Utána még Zólyomot és Besztercebányát említi.²⁹ 24-én Szliácson szállásra és kosztra három személy után fizetett; eszerint tehát harmadmagával utazott. Egyik társa Lányi Oktávia volt, aki évek óta nála nevelkedett. A másik utazótárs azok közül a név szerint meg nem nevezett „biztos urak” közül kerülhetett ki, akiket utóbb Vácra, Esztergomba és Pozsonyba küldött ki, „hogy ott iskolát állítsanak”.³⁰ Terézék három napot töltöttek Besztercebányán, ami 15 forintjába került. Ugyanott még ajándéokra, gyümölcsre és levélfeladásra költött. A posta-, illetve gyorskocsi költségeikre is utalt. Kiküldetésük összesen 28 forintot emésztett fel.

Feljegyzése szerint további 40 forint 48 krajcárba kerültek azok a könyvek, nyomtatványok, óvodai segédeszközök és kézi sokszorosítású propagandaanyagok, amelyeket Teréz Besztercebányára magával vitt. (Ezekkel kapcsolatban külön feljegyzi: „Minden könyvet, minden iratot itt hagyni, a pénzért újat venni.”³¹) A szóban forgó anyagban szerepel Wilderspinnek az infant school-t ismertető, fent említett alapműve, a svájci Diodati munkája³², egy képes Biblia, 50 számolási táblázat, a betűzésnél használt 12 „hangoztató” tábla, 12 óvodaismertető a szülők részére stb., vagyis azok a legfőbb segédletek, amelyek a besztercebányai kisdédóvó intézet beindításához szükségeltettek.³³

Brunszvik Teréz sejtette, hogy az óvoda híre Besztercebányára még aligha jutott el, (a krisztinavárosi óvodával kapcsolatos első tudósítások ugyanis csak néhány hete jelentek meg), ezért jól tudta, hogy az új intézmény látatlanban történő elfogadtatása nagyrészt rajta múlik. Mondandójának megfogalmazására még útközben is készült, amint arra számos noteszbejegyzése utal. (Gondolattöredékek az óvoda hasznáról, utalások bibliai idézetekre stb.)

---

²⁹ KN M 25/76.p.

³⁰ A' Négy első Kisgyermeki Őr-, s Gondviselés Intézetekről... Pesten, 1832. [A továbbiakban: A' Négy első...] 16-17.p.

³¹ KN M 25/11.p.

³² Diodati, Edouard: Einige Betrachtungen ueber Kinder-Schulen” [Néhány észrevétel a kisgyermekiskoláról], Leipzig, 1828.

³³ KN M 25/13.p.

Feljegyzéseinek sorát számos besztercebányai személy neve tarkítja. Újdonsült ismerősei voltak: Glabits városbíró, Budatinszky prépost, Weiss kanonok, Kovács plébános, Krecsméry lelkész, Radvánszky alispán és felesége (született Kubinyi), Beniczky udvari tanácsosné és lányai, az orvos Draganszki, a bányatanácsos Rösner stb. A „4 éves Poderovszki fiú” feltehetően az óvodásjelöltek közé tartozott, „Nina, az élelmező tiszt lánya” pedig azonos lehet Ehrenwerth Ninával; később vele csakúgy, mint Szumrákné Geramb Jozefinnel is, leveleket váltott. Ez utóbbi az óvodát támogató hölgyek egyik vezéralakja volt.

Az óvodaalapítás előkészítését Teréz a pártoló tagok toborzásával kezdte. Nemsokára együtt is volt „az egyesület, egy előlülővel, hat ülnökkel, titkárral stb., és a máris jelentkező szülőkkel.”³⁴ Ezt követően levelet írt a helyi városi magisztrátushoz. Ebben utalt a Zmeskall Miklós által felkínált alapítványra, és kérte, hogy járuljanak hozzá ahhoz, hogy „a magisztrátus védelme alatt ilyen intézet megnyíljk és működjék”. Engedélyeztessék továbbá „az e célt szolgáló írások kinyomása és terjesztése” is, végül pedig „ezen intézetek alapítóira bizzák rá, hogy a város egyes kerületeiben [...] további ilyen intézeteket hozzanak létre, és azokat a szükséges tanítókkal ellássák”. Kérvényét megtámogatandó, utalt a korábban említett 32921. számú helytartótanácsi végzésre, mondván, hogy „a nagytekintetű Helytartótanács már 1828. november 28-án engedélyezte a Budán és Pesten azóta már elterjedt és áldásos sikerrel koronázott ilyen intézeteket”. Levele végén Teréz grófnő kifejezte abbéli reményét, hogy a magisztrátus „gyors és kedvező döntést” hoz annak érdekében, hogy az óvoda „még a szigorú tél kezdete előtt” megnyílhasson.³⁵

Beadványának elbírálása ugyan későbbre maradt, Brunszvik Teréz azonban néhány nap után komoly szóbeli ígérek birtokában hagyhatta maga mögött „az értelmes, művelt” várost, Besztercebányát. Wertheimer pedig nem győz csodálkozni azon, hogy „a Grófnő az egész ügyet egy cészár „veni, vidi, vici” módjára 4-5 nap alatt a legfényesebb sikerrel elintézte.” Zmeskall – mint írja – szintén „el van ragadtatva tőle.”³⁶ Valóban: A Buda-Besztercebánya utat az akkori közlekedési viszonyok közepette ennyi idő alatt megjárni, s közben az óvodaalapítás dolgát is elrendezni – erre csak a kisdédová apostola volt képes!

³⁴ ÖT 3.

³⁵ A levelet ld. kiadványunk 39. oldalán!

³⁶ Kisdédnevelés 53(1928) 370-371.p. (Wertheimer levele, 1829. okt.10.)

Vendéglátóinak kedvező hozzáállása nélkül persze, nehezen boldogult volna. Leírása szerint „a dicséretre méltó polgármester” e szavakkal üdvözölte őt, amikor óvodaalapítási szándékáról értesült: „Ez nekünk Istentől jött...”³⁷ A város többi vezetője is nagyra értékelte a grófnő keresztényi törekvéseit, ezért elhatározták, hogy ők maguk fogják bejárni a város házait, hogy „ismertessék ennek az intézménynek felette szép célkitűzéseit, és összeírják „a jövőbeni adakozókat és az intézet patrónusait, továbbá azokat a gyermekeket, akiket az intézetbe kívánnak küldeni, valamint szüleiket.”³⁸

Kezdetben úgy tűnt, hogy „dacára a felvigyázónők tevékeny közbenjárásának”, a november eleji megnyitó nem fog sikerülni, ezért arra kéri a grófnőt, „hogy a tanítót most még ne küldje” Besztercebányára. „Csak gyermekekben nincs hiány” – teszi hozzá a levélíró.³⁹ 1829. november 5-én azonban Szumrák asszony arról értesíti Terézt, hogy a „Kis gyermekek” gondviselésére felállított” intézetük az előző napon, azaz a király Ferenc felesége, Karolina Augusztia neve napján mégis „felnyitattott”.⁴⁰

Teréz grófnő nemsokára a besztercebányai püspök, Belánszky József elismerő sorainak örvendhet, amelyet a sajtó is közöl.⁴¹ A következő levél, amely az újságolvasókhoz szintén eljutott, a besztercebányai óvoda tanítójától származik.⁴² A német származású Matthias Kern sokáig (tévesen) az első magyarországi „óvó bácsiként” szerepelt neveléstörténeti irodalmunkban. Ő azonban minden jel szerint csak ott, Zólyom megyében, és fél évvel később a következő állomáshelyén, Bécsben volt a legelső.⁴³ Fenti leveléből kiderül, hogy Jézus születésnapját (a krisztinavárosi társaikhoz hasonlóan) a besztercebányai óvodások is karácsonyfa mellett ünnepelték.⁴⁴ Végezetül

³⁷ ÖT 3.

³⁸ Az idézett (1829. okt. 7-i) jegyzőkönyvrészletet ld. kiadványunk 40. oldalán!

³⁹ Ehrenwerth Nina levele Brunsvik Terézhez, 1829. okt. 12. (Ld. kiadványunk 40. oldalán!)

⁴⁰ A „Kisdetek gondviselő Intézetéről = Hasznos Mulatságok 1829/II. 45.sz. [dec.2.] 353-355.p. (Ld. kiadványunk 46-47. oldalán!)

⁴¹ U.o.

⁴² Vereinigte Ofner und Pester Zeitung 1830. jan.24. 7.sz. 81- 82.p. (Ld. kiadványunk 47-48. oldalán!)

⁴³ Erről ld. Zibolen Endre: Igazságot Weldy Józsefnek! = Köznevelés 39(1983)33:13-14.p.; Bilibok Péterné – Sebestyén Istvánné – Zibolen Endre: Első óvodáink életéből 1829-1833. Bp. 1984. [A továbbiakban: Bilibokné etc., 1984.] 19-28.p.

⁴⁴ Erről bővebben ld. Hornyák Mária: Brunsvik Teréz, az első óvodák és a karácsonyfa-kultusz = Etnographia 105 (1994) 2. 567-571.p.

még a besztercebányai Weiss kanonok leveléből idézünk, aki 1829 decemberében örömmel jelenti, hogy óvodájuk „fennmaradása immár szinte bizonyosra vehető”. A grófnő emléke pedig, aki – mint mondja – „a Megváltónak gyűjti a kicsiket”, Besztercebánya történetében és az ő hálás lakóinak szívében sohasem fog elenyészni.”⁴⁵

Zmeskall Miklós, aki 1833-ban hunyt el, tudomásunk szerint sohasem látta azt az óvodát, amelyre alapítványt tett. Teréz viszont, úgy tűnik, egyszer még átutazott Besztercebányán⁴⁶, az ottani óvodával való kapcsolata azonban később megszakadt. Előtte még gondoskodott arról, hogy erre az intézetre is felhívja József nádor feleségének figyelmét. „Kedves nevedben a besztercebányai óvodát szintén beajánlottam az emberbarát úrnőnek” – értesítette őt Mária Dorottya főudvarmesternője.⁴⁷

Az 1830-as esztendő az óvodaalapító grófnő számára eseményekben és eredményekben különösen gazdag volt. A pest-budai óvodák anyagi helyzetének megszilárdítása céljából megrendezte legnagyobb szabású jótékonyági akcióját, a pesti lófuttatások idejére meghirdetett, sorshúzással egybekötött iparmű kiállítást. Sikerre vitte a régóta tervezett központi óvodai egyesület⁴⁸ ügyét is, amely 1830. június 23-án az ő elnöklete mellett kezdte meg működését. S mindeközben újabb óvodák életre hívását fontolgatta.

A pozsonyi alapítás ötletének felmerülését időhöz kötni nem tudjuk. Annyi bizonyos: Teréz (egyik) első ez irányú tapogatózó levelét bizonyos Szirmayné (született Mednyánszky) kapta, akinek szálkás betűkkel írt válasza 1830. március 24-én kelt. A 75 éves hölgy kiterjedt ismeretségi körrel rendelkezhetett Pozsonyban, Teréz ugyanis őt kérte meg arra, hogy az ottani óvoda felállítása ügyében tájékoztódjék. Szirmayné a hozzá eljuttatott odaalapítási tervet „nagyon szépnek és dicséretre méltónak” találta, s egy tanár ismerőse által elküldte azt a külváros, Blumenthal plébánosának. Közben megpróbálta kipuhatolni, hogy a város vajon ingyen átengedne-e egy épületet (pl. egy kiürített

---

⁴⁵ Weiss Nep. János levele Terézhez, Besztercebánya, 1829. dec.15. (L.d. kiadványunk 44. oldalán!)

⁴⁶ Ez 1832-ben, Nagyszombatból jövet vagy menet történhetett. Ekkor noteszében még Bács, Selmec, Németi, Skolka, Esztergom helységneveket említi. = KN M 25/40.p.

⁴⁷ Thurn-Bánffy grófnő levele Terézhez, 1829 vége-1830 eleje = OSZK-K levelestára

⁴⁸ Teljes neve: „Nemzeti Egyesület a kisdetek koránti nevelésére nézve gyám- és képző intézetek által”

dologházat) óvodai célokra. „Szeretném, ha az emberek elcsodálkoznának azon, hogy Besztercebányán 3 nap alatt sikerült azt [t.i. az óvodaalapítást, a szerk.] megvalósítani” – írja. A pártoló tagok összetoborzásával azonban nem boldogul. „Összegyűjtöttem egynéhány asszonyt – jelenti Teréznek –, de mindegyik azt mondta, hogy inkább fizet 10 forintot, mintsem hogy keressen tíz asszonyt, és ők is keressenek újabb tizet. Tehát nem jutottam sokra a fáradozásommal. Csak abban hiszek, hogy majd a Grófnő eljön Pozsonyba, [...] és majd az Ön szelleme fog sok szívben célt érni.”⁴⁹

Terézt azonban az anyja halála (május 13.) és a sok elfoglaltsága továbbra is Pesthez kötik, ezért kettejük között újabb levélváltásokra kerül sor. Szirmayné sajnálja, hogy idős és beteg lévén keveset tehet, annak azonban nagyon örül, hogy „a kisgyermekiskolák nemes alapítóját” hamarosan látni fogja.⁵⁰

Augusztusban elsőként Teréz megbízottja, Rehlingen Antal érkezik meg, akinek ösztönzésére „a minden jóért és hasznosért tevékenyen fáradozó” pozsonyi férfiak és nők egyesülnek, hogy a budai óvodák mintájára egy kisdédóvót ők is „életbe léptessenek”.⁵¹ A hírt augusztus 17-én a patinás Preßburger Zeitung közölte. Olvasói a kisdédóvóról először 1829. szeptember 8-án olvashattak, amikor a lap beszámolt a nádorné Mária Dorottya, valamit Rudnay hercegprimás Krisztinavárosban tett látogatásáról.⁵² Ráadásul a Preßburger Zeitung melléklapjában közvetlenül Rehlingen Pozsonyba érkezése előtt látott napvilágot Rummy Károly György professzor érzékletes élménybeszámolója, amelyből az érdeklődők képet kaphattak első óvodánk életéről, kinézetéről és az ott „bevezetett tanítási módról”.⁵³ Ezt követte 1830. augusztus 24-én Rehlingen Antalnak a koronázó város közönségéhez intézett felhívása, amely igen részletesen bemutatta az új gyermekintézmény célját, hasznát, létjogosultságát.⁵⁴ Nemsokára megérkezett Brunszvik Teréz is, akinek útját, mint látni fogjuk, az óvodaalapításon kívül más célok is motiválták.

⁴⁹ Szirmayné levele Brunszvik Terézhez, Pozsony, 1830. márc.24. = OSZK-K levelestára

⁵⁰ Szirmayné további levelei Terézhez, Pozsony, 1830. máj.8., máj.17., aug.18. = OSZK-K levelestára

⁵¹ Az idézett tudósítást ld. kiadványunk 56. oldalán!

⁵² Preßburger Zeitung 1829. szept.8. 71.sz. 861-862.p.

⁵³ Rummy, [Carl Georg]: Besuch der Kleinkinder-Musterschule und der weiblichen Arbeitsschule zu Ofen = Preßburger Aehrenlese 4(1830) No. 63. 253-255.p.

⁵⁴ Ld kiadványunk 56-61. oldalán!

1830 őszén Pozsony városa nem mindennapi eseményeknek lett a színhelye. Az idős és beteges király, I. Ferenc által összehívott országgyűlés fő célja az volt, hogy fiát, Ferdinánd főherceget a magyar rendek még az ő életében királlyá koronázzák. Szeptemberben tehát a megyei küldöttségeken kívül az összes világi és egyházi méltóság is Pozsonyba sereglett. Az első óvodaalapítás óta országgyűlés nem volt, ezért Teréz grófnő ezt a ritka alkalmat mindenképpen igyekezett kihasználni. Erről a bécsi Wertheimer is tudott, aki 1830. július 24-én egyetértéssel nyugtázta, hogy a grófnő „az országgyűlésen döntő lépéseket óhajt a kisdedovók ügyében kezdeményezni.”⁵⁵

Brunszvik Teréz elsősorban egy óvóképző intézet felállítása érdekében agitált. „1830 őszén a pozsonyi diétán tanítóképzőt (Lehrerseminar) javasoltunk” – áll az emlékirataiban.⁵⁶ Az elképzelés különösen kedvező fogadtatásra talált Pyrker László érseknél, az egri líceum alapítójánál, aki az adakozásra serkentő felhívás megszövegezésén túl a terv kivitelezését pénzzel is bőkezűen támogatta. Példája aztán a püspökök és mágánások egész sorát ösztönözte adakozásra.⁵⁷

Közben Teréz grófnő Bécsbe utazott, ahol épp a harmadik óvodaalapítás előkészületei folytak. Ott kapta kézhez az egyik pozsonyi szervező, bizonyos Royko úr kétségbeesett sorait: „A kedélyek, amelyek korábban az intézetünk iránti rajongásra voltak hangolva, kihűltek [...], és az emberek nemcsak hogy ülésre nem gondolnak, hanem azt mondják: a mi tönkremenőben lévő egyesületünk minden jóért és hasznosért van, ez [t.i. a kisdedovó] azonban sohasem kivitelezhető, fogjunk tehát valami másba! Se aláírás nincs, se befizetés, és olyan, mintha az Ön távolléte, méltóságos Grófnő, a mi jó ügyünket teljesen félbeszakította volna, egyedül csak az Ön közbelépése hívhatja ismét életre, mivel valóban haldoklik.”⁵⁸ A lelkesítés és szervezés karizmájával bíró grófnőt azonban a pozsonyiak egyelőre nélkülözni kényszerültek, neki ugyanis meg kellett várnia az említett bécsi óvoda november 4-re meghirdetett megnyitó ünnepségét, amelynek díszvendégként hazánk óvodáit képviselte.

⁵⁵ Kisdednevelés 53(1928) 398.p. (Wertheimer levele, 1830. júl. 24.)

⁵⁶ Bruns[z]vik Teréz: Félszázad életéből. Emlékiratai (Ford.: Petrich Béla) = Czeke Marianne – H.Révész Margit: Gróf Brunszik Teréz élet- és jellemrajza. Bp., 1926. (A továbbiakban: EML) 93.p.

⁵⁷ Ld. [Brunszvik M. Thérézia]: Számadás a kisdedovó intézetekről 1830-dik esztendei 1-ső júliustól fogva 1833-dik végéig. Budán, 1836. [A továbbiakban: Számadás...] 12-14.p.

⁵⁸ Royko ? levele Brunszik Terézhez, 1830. okt.28. (Ld. kiadványunk 53. oldalán!)

Másnap azonban bizonyíthatóan⁵⁹ visszament Pozsonyba, ahol sikerült eljuttatnia egy levelet a nemrég felkent ifjú uralkodóhoz. Három nappal később a kezében volt az értesítés, miszerint Ferdinánd a magánpénztárából 200 forintot utalt ki a keletkezőben lévő kisdedóvónak, amellyel a pozsonyiak az ő koronázásának szándékoztak méltó emlékét állítani.⁶⁰ November 11-én aztán annak rendje s módja szerint sor is került az óvodamegnyitóra (Blumenthal, József utca).

Brunszvik Teréz nemsokára újabb sikert könyvelhetett el: kérésére Karolina Augusztá⁶¹, Ferenc király és császár felsége, aki ezekben a napokban több pozsonyi intézményt felkeresett, az óvodalátogatásra is hajlandónak mutatkozott. „Ő felsége, a császárné, országunk legkegyelmesebb anyja 15-én legmagasabb biztató jelenlétével szerencsésítette az intézetet, és ott egy órát méltóztatott időzni, hogy a legleereszkedőbben megtekintse az intézetet, és az afeletti legmagasabb elégedettségét és tetszését kifejezésre juttassa” – kommentálta az eseményt a Preßburger Zeitung.⁶² Ugyanerről Teréz azt írta: „Egy félórás audiencia Pozsonyban a császárnénál odáig hatott, hogy ő eme intézeteket a gyóntatója által belecsepegtetett előítélet dacára megkedvelte; meglátogatta a csak 5 napja megnyílt intézetet a Blumenthalban, másnap pedig 200 forintot küldött egy másodikra, amellyel finoman kifejezésre juttatta elismerését.”⁶³ Ez a pénz tette lehetővé 1831 márciusában a következő óvoda életre hívását a Wödricz nevű kerületben.

Brunszvik Teréz és a nála 17 évvel fiatalabb, 38 éves Karolina Augusztá fenti találkozásának azonban messzebbre ható következményei is voltak. A jótékonykodásairól ismert, mélyen vallásos király- és császárnét ugyanis Teréznek végérvényesen sikerült megnyernie a kisdedóvás ügyének. Karolina Augusztá óvodai célú adakozásának sora Pozsonyban kezdődött. Csak ezt követően karolta fel Bécs kisdedóvó intézeteit és vállalt védnökséget az ottani óvodai egyesület felett, a férje halála (1835) utáni évtizedekben pedig, amikor szinte kizárólag a

⁵⁹ Nevét t.i. a Wiener Zeitung november 8-án (256. sz. 1267.p.) szerepelteti a Bécsből 5-én elutazottak jegyzékében.

⁶⁰ Bellegarde gróf levele Brunszvik Terézhez, 1830. nov.10. = OSZK-K levelestára

⁶¹ Karolina Augusztá (1792-1873): született Birkenfeld-Zweibrücken hercegnő, 1816-tól Ferenc király és császár negyedik felesége.

⁶² A cikket ld. kiadványunk 62. oldalán!

⁶³ ÖT 3.

jótekonyságnak élt, Ausztria szerte ő maga is több óvodát alapított. És ehhez az első lépést – ez történelmi tény! – Terézünk hatására tette meg.

Pozsony első kisdedóvó intézeteinek az óvoda népszerűsítésében is igen fontos szerep jutott. A reformkori országgyűlések résztvevőinek többsége ugyanis először ott csodálkozott rá erre az újszerű gyermekintézményre, amelynek hírért a szűkebb pátriájukba is magukkal vitték. Az első óvodába a fiatal Kossuth is ellátogatott, miután feltűnt neki, hogy a gyermekek „minő kedvvel” sietnek odafelé. „Sohasem fogom felejteni azon gyönyörűséget, melyet a pozsonyi kisdedóvó intézetben éreztem, látván azon szeretetteljes ragaszkodást, mellyel a kisdedek tiszteletreméltó öreg nevelőjük iránt viseltettek” – írta.⁶⁴

A szóban forgó 'óvó bácsi' egészen biztosan Rieder Máté volt, aki Budáról került Pozsonyba. Őt Teréz grófnő kezdetben számfeletti tanítóként alkalmazta, 1829 nyarán pedig rábízta a krisztinavárosi mintaintézet vezetését. Budai óvodalátogatása után Rummy, a külföldet járt professzor is igen kedvezően nyilatkozott Riederről, mondván: „Az idős, barátságos tanár a nagy gyermekbarát, a tiszteletre méltó svájci Pestalozzi képét jelenítette meg számomra. Minden gyermek tisztelettel, szeretettel és szófogadóan csüngött rajta! Ő maga a barátságosságot a szükséges fegyelemmel tudja párosítani.”⁶⁵ 1833 őszén Mária Dorottya nádorné tetszését is elnyerte Rieder „jeles tanítás módja, ki naponként 150-200, két-hat esztendő s 's a' legszegényebb néposztályhoz tartozó gyermekeket célirányosan 's értelmi tehetségekhez képest oktat.”⁶⁶ Mindettől eltekintve Pozsony első óvónevelőjének alakját Mikszáthtal szólva „az idő harasztja” takarja.⁶⁷

A két pozsonyi kisdedóvóról a sajtóorgánumok különféle jótekonysági alkalmak ürügyén is megemlékeztek.⁶⁸ 1832. január 6-án pedig a Preßburger Zeitung arról adott hírt, hogy az óvodai egyesület az első „kisgyermek-örintézet” mellett árvaházat nyitott a kolerában elhalt

---

⁶⁴ Id.: Brunsvik Teréz, Teleki Blanka és De Gérandóné Teleki Emma Kossuth Lajosról. (Összeáll., bevez., jegyz.: Hornyák Mária.) Martonvásár, 2002. 12.p.

⁶⁵ Rummy i.m. 1830. 253-255.p.

⁶⁶ Az idézett cikket ld. kiadványunk 65. oldalán!

⁶⁷ Amikor Brunsvik Teréz 1842 augusztusában Pozsonyban járt, feljegyezte magának, hogy „a tanító” (nagy valószínűséggel Rieder) özvegye az Irgalmasok terén” lakik. Ugyanott említi Plampert (az egyik hajdani pesti óvónevelő-jelöltjét) is, aki „a kisdedóvó házában” 3. emeletén lakott, amiből arra következtettünk, hogy ő lett Rieder ottani utóda... (Ld. KN J 25/149.p.)

⁶⁸ U.o. 62-62.p.

szülők gyermekei részére. A 12 gyermeket befogadó intézmény felállítását mindenekelőtt Zichy Ferenc gróf adománya (1000 forint) tette lehetővé.⁶⁹ Az árvaház tervezetének egy példánya megtalálható Brunszvik Teréz iratai között. Ebből kiderül, hogy előírták, miszerint az árvaháznak egy épületben kell lennie az óvodával, hogy kisdedóvó tanítója segíthesse 'az árvák anyja' szolgálatát. Később a két intézmény új épületet kapott.⁷⁰

Az árvaház igazgatója és megálmodója Blaskovich (Blaskovics, Blaschko) János⁷¹ (1777-1855) Pozsony megyében (Bazin) született. A pozsonyi evangélikus liceum elvégzése után tanulmányait külföldön folytatta, s közben pedagógiát is hallgatott. Hazatérése (1805) után Bécsben evangélikus lelkészként és nevelőként tevékenykedett, hét év múlva azonban hivataláról betegsége miatt lemondott. Éveken át Fries gróf fiát nevelte, akivel 1814-ben Svájcba ment, s ott nevelőintézetet alapított. A híres svájci nevelőt, Heinrich Pestalozzit is többször (1808, 1814) meglátogatta.⁷²

Blaskovich 1826-ban az intézetével együtt visszaköltözött Pozsonyba, ahol egyebek mellett az óvodaszervezésbe is bekapcsolódott. Royko úr, akinek leveléből már idéztünk, 1830 októberében azt írta Bécsbe Brunszvik Teréznek, hogy Blaskovich szintén ott tartózkodik, „hogy mindent, ami a bécsi kisgyermekiskolákkal kapcsolatos, alaposan megvizsgáljon.”⁷³ Bizonyára ő a szerzője annak az óvodai témájú cikknek is, amely 1831 januárjában 'B' szignóval Pozsonyban jelent meg.⁷⁴

Megjegyzendő még, hogy az első pozsonyi kisdedóvó az árvaházon kívül egy másik jótékonyági intézmény életre hívásához is ötletet adott, a város vezetői ugyanis az óvodába felvett siketnéma gyermekek láttán határozták el egy külön siketnéma intézet felállítását.⁷⁵

---

⁶⁹ Preßburger Zeitung 1832/I. 1.sz. jan.6. 1-2.p.

⁷⁰ KN Mi-41

⁷¹ Róla ld. Wurzbach, Constant von: Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich. Bd. I. Wien, 1856. 429-431.p.; Szinnyi József: Magyar írók élete... I.köt. 1891. 1099-1101. hasáb

⁷² Ld.: Weisz, Leo: Pestalozzis Anhänger in Ungarn. Teil 1. = Zwingliana 8(1845/1846) 198-199.p.

⁷³ Royko ? levele Brunszvik Terézhez, 1830. okt.28. (Ld. e kiadvány 53. oldalán!)

⁷⁴ Ld. kiadványunk 62-63. oldalán!

⁷⁵ Ld. Die Taubstummenanstalt in Preßburg = Preßburger Aehrenlese 7(1833) aug.30. 69.sz. 279-280.p; Nyilvános vizsgálat a pozsonyi siketnémák intézetében = Jelenkor 1836. dec.24. 103.sz. 413.p.

Brunszvik Teréz 1831 tavaszán tért haza. Pest-Budán azonban időközben olyan kedvezőtlen változások történtek, amelyek mind az óvodák helyzetére, mind Teréznek az óvodaügy terén játszott szerepének alakulására kihatással voltak. Az egyesület vezetői, akire az intézeteit bízta, rosszul gazdálkodtak, és az óvodákat elhanyagolták. Közben felerősödött irigyeinek és rosszakaróinak az ellene folytatott aknamunkája, úgyhogy a hazai óvodák Brunszvik Teréz nevével fémjelzett sikertörténetét lassanként felváltotta az a lejtmenet, amelynek végén ő, az úttörő véglegesen az óvodai mozgalom peremére szorult.

1832 tavaszán az óvodai egyesület feloszlatta magát. Ezt követte az a felsőbb intézkedés, amely mondván, hogy a főváros óvodái „a kitűzött jámbor célt a fáradozások egyesítése révén biztosabban és hatékonyabban elérhessék,” 1832. július 1-jével a budai intézeteket az ottani Jótékony Nőegylet, a pestieket pedig a városi magisztrátus fennhatósága alá helyezte. A rendelkezés a Pest-belvárosi óvodára nem vonatkozott, mivel azt egy külön e célból alakult egyesület működtette, Teréz tehát még egy ideig ott próbált tevékenykedni, 1833 elején azonban a helyzetét végképp kilátástalannak ítélte. „Odahagytam hát a hálátlan várost, és [---] átköltöztem Pozsonyba, hogy közelebb lehessen Nagyszombathoz is, ahol Apponyi Teréz grófné vezetése alatt a kisdedóvó (Kinderschule) gyönyörűen felvirágzott”⁷⁶ – írja.

A nagyszombati óvodaalapítást elsőként Brunszvik Teréz szorgalmazta. Az említett úti notesze szerint 1832 nyarán ellátogatott Alsókorompára⁷⁷, és akkor kezdte meg puhatolózását is a Nagyszombaton tervezett óvodával kapcsolatban.⁷⁸ Elsőként a lelkész Kunszt Ignácot sikerült megnyernie. Intézetalapítási szándékára a nagyszombati városatyák 1832. augusztus 25-én ígent mondtak, az óvoda fenntartásának költségeit azonban a magisztrátus nem vállalta magára. A közadakozásra tehát itt is szükség volt, és erre a jegyző, Szlovatsek János német nyelvű felhívásban⁷⁹ buzdította polgártársait. Hamarosan a pénzgyűjtést is megkezdődött. A szervezők abban reménykedtek, hogy az adományokból

---

⁷⁶ EML 93.p.

⁷⁷ KN M 25/42., 49.p.: Utalás Alsókorompára és az úti állomásokra (Vörösvár, Dorog stb.)

⁷⁸ KN M 25/26.p. („11-én Nagyszombatban” – jegyzi noteszébe, ahol az egyik ottani könyvkereskedő, Wachter úr neve is feltűnik.)

⁷⁹ Aufruf zur Errichtung und Erhaltung von Kleinkinderschulen (Felhívás kisgyermekiskolák létesítésére és fenntartására) Ismertetését ld.: Bilibokné etc., 1984. 111-112.p.

majd épületvásárlásra is futja, ez azonban nem sikerült, így végül a székesegyház mellett, a Káptalan utcában béreltek házat az óvoda részére.

Közben – mint Teréz grófnő írja –, „1832-ben ősz’ táján” az óvodát támogatók egyesülete is „felállott”. A tagok közül Bartakovics Albert „generalis vicariust”, Schuster gyógyszerértarost, továbbá „Felix és Wachter Könyvkereskedő urakat” említi. Elnöknőjük, az e’ szép célért melegen érző Apponyi-Serbel[l]oni Thérézia grófné⁸⁰ utóbb „főfelügyelője” is lett „az ottani szépen viruló intézetnek”.⁸¹ A fenti egyesületet a sajtó „a Jót Előmozdító Társaság” néven emlegeti, hivatalos megalakulását pedig 1832 decemberére teszi.⁸² Az óvoda azonban már november 5-én, a Karolina Augusztia névnapiját követő napon megnyílt, az intézetet ugyanis a nagyszombatiak az ő tiszteletére alapították.

A kisdédóvó első tanítója Brunszvik Teréz legkorábbi munkatársainak egyike, a pozsonyi óvoda kapcsán már említett Rehlingen Antal lett, akiről ehelyütt szeretnénk bővebben beszélni.

Ritter (lovag) Anton von Rehlingen 1807. december 14-én született a cseh-német határhoz közeli Czernoschin nevű helységben, ahol apja, a korábbi katona, a hadseregtől megválva földet bérelt és gazdálkodásba kezdett. A német anyanyelvű Rehlingen Pest-Budára kerülésének oka és időpontja nem ismert. Annyi bizonyos, hogy az akkor 19 éves fiatalember neve 1826-ban tűnik fel először Brunszvik Teréz naplójában, mint nevelt lánya és a nála nevelésben lévő Lányi nővérek házitánítója, akinek Tárnok utcai házukban lakást is biztosítottak. Bölcsészeti előtanulmányai után Rehlingen 1827-ben beiratkozott a pesti egyetemi orvosi karára, s az ehhez szükséges pénzt próbálta a házi tanítóskodással is előteremteni.

„Rehlingen úr, harmadéves orvostanhallgató, gyermekeim tanítója, aki esti óráit részben az iskola ügyeinek szenteli, részben pedig naplóimat és számláimat gondozza” – írja róla az első óvodaalapítás után Teréz grófnő⁸³, aki a fentiekért (23 hónapra) összesen 192 forint honoráriumot fizetett ki a „Secretárius úrnak”.⁸⁴ Rehlingen tehát kezdettől fogva részt vett az óvodaalapításokban, s ezek sikeréhez a cikkeivel is hozzájárult. A

---

⁸⁰ Serbelloni Teréz, második felesége annak az Apponyi Józsefnek, aki az Apponyiak 1808-ban grófi rangra emelt, „ifjabb” grófi ágából származott.

⁸¹ Számadás... 7.p.

⁸² Ld. munkánk 80. oldalán!

⁸³ KN J 13/55-58.p.

⁸⁴ A’ Négy első... 16.p.

pozsonyiakhoz intézett részletes felhíváson⁸⁵ kívül ő a szerzője az 1828. augusztus 25-én megjelent első magyarországi óvodai témájú sajtóközleménynek,⁸⁶ és annak a szintén 1828-ból való és levélformába öntött élménybeszámolónak is, amely a krisztinavárosi óvoda belső életébe enged bepillantást.⁸⁷

Amikor 1830. június 23-án létrejött Brunsvik Teréz központi óvodai egyesülete, annak titkárává Rehlingent választották. Az év augusztusában azonban Teréz grófnő a sajtó hasábjain a „legmelegebb köszönetét” fejezte ki a „titkár úrnak, többéves szorgalmas, önzetlen és szeretetteljes közreműködéséért”, hozzátéve, hogy – „mivel nevezett elutazása folytán a további személyes közreműködésben akadályoztatva van” –, ügyeit és tisztségeit mások fogják átvenni.⁸⁸ Rehlingen hirtelen távozását egyes kutatók azzal magyarázzák, hogy az ő és a grófnő „útjai itt szétváltak”, s azt sem tartják elképzelhetetlennek, hogy Brunsvik Teréz neheztelése áll a dolog hátterében.⁸⁹ Véleményünk szerint Rehlingen Antal elsősorban egzisztenciális okokból hagyta el Pest-Budát. Teréz grófnő mellől ugyanis a Lányi nővérek elkerültek, így Rehlingen házitanítói állása megszűnt, sőt a lakását is elveszítette, amikor Brunsvikné halála után a család a Tárnok utcai ház bérbeadása mellett döntött.

Ezt követően utazott Rehlingen Pozsonyba, mégpedig Teréz grófnő megbízásából, és – az ő szavait idézve – mint „általunk fizetett megbízott és szertejáró nevelő”⁹⁰ működött közre az ottani óvodaalapításban. Utána 1831 tavaszáig a grófnővel együtt Pozsonyban marad, egy az év nyarán kelt levélből viszont már arról értesülhetünk, hogy Bécsben van, és betegen fekszik.⁹¹ Teréz, aki az idő szerint itthonról, levelezés útján igyekszik támogatni az első linzi óvoda szervezőit, megpróbálja nekik beajánlani fiatal munkatársát, terve azonban kútba esik, a linziek ugyanis

---

⁸⁵ Ld. munkánk 56-61. oldalain!

⁸⁶ Rehlingen Antal: *Kisdedek’ ör-oskolai Intézete* = *Hasznos Mulatságok* 1829/II. 14.sz. (aug. 25.) 106-109.p. (Közli: Vág, 1962. 58-59.p.)

⁸⁷ Közli: Diesing, M.A. (Hrsg.): *Ueber die frühzeitige Bildung der Kinder in den Klein-Kinderschulen...* Wien, 1830. 30-44.p.

⁸⁸ *Vereinigte Ofner und Pester Zeitung* 1830. aug. 12. 64.sz. 1053-1060.p. (Közli: Vág, 1962. 57.p.)

⁸⁹ Bilibokné etc., 1984. 104-105.p.

⁹⁰ Számadás... 7.p.

⁹¹ Rosalie von Lopez levele Terézhez, Linz, 1831. júl.1. = OSZK-K levelestára

nem akarnak felfogadni idegen tanítót, „mert félnek a nemzeti jelleg és a szokások különbözőségétől”⁹².

Rehlingen következő 12 hónapjáról keveset tudunk. Annyi bizonyos, hogy még 1831-ben nyomdába adta német nyelvű könyvét, amely a következő év elején jelent meg; címének magyar fordítása: „Óvóiskola 2-7 éves korú gyermekek számára.” És a kötetben ott látható az ajánlás: „Méltóságos korompai Brunsvik Mária Terézia grófnőnek, a Brünn-mariaschuli csillagkeresztes hölgynek, a jó és a szép nemes előmozdítójának, a Monarchia első (budai) kisgyermek-óvóiskolája fennkölt alapítójának.”⁹³

1832 őszén Rehlingen Nagyszombatba is Teréz „megbízottjaként” kerül, és közreműködik annak az óvodának a megalapításában, amelynek utóbb a tanítója lesz. Kezdetől fogva naponkénti feljegyzéseket készít; ránk hagyott naplója, amelynek ismertetése külön tanulmányt igényelne, óvodatörténetünk hőskorának egyik legértékesebb forrása.⁹⁴

Rehlingen azonban egyre jobban elhatalmasodik a tüdőbaj, így nagyszombati működése nem tart sokáig. Gyengélkedései miatt Apponyi grófné már az óvodamegnyitó után két- és fél hónappal „alkalmas tanító” küldését kéri Brunsvik Teréztől, aki ezt meg is ígéri, hozzátéve, hogy a feladat nehéz, mivel megfelelő nevelők „nem teremnek minden bokorban”, képzésük pedig „fáradtságos és nem mindig eredményes.”⁹⁵ Utána Teréz grófnő minden valószínűség szerint villámlátogatást tett Nagyszombatban, majd pedig 1833. április 16-án kelt levelében összegezte „az óvoda vezetése körül” tapasztalt hibákat. Ugyanott Rehlingen, „a betegesnek talált nevelő” mellé segédet ajánlott, aki „köszönettel el is fogadtatott.”⁹⁶ (Ez a segéderő Koholczér János volt, aki előtte 14 társával együtt Teréz grófnő Pest-belvárosi mintaintézetben „nyert segedelmet, idomulást és hivatalt”.⁹⁷)

Nagyszombat első „óvó bácsijának” hátralevő élete jórészt betegeskedéssel telt el. Ápolásáról elsősorban Brunsvik Teréz unokatestvére, Révay-Motesiczky grófné⁹⁸ gondoskodott. Amikor 26

⁹² Rosalie von Lopez levele Terézhez, Linz, 1831. júl.28. = OSZK-K levelestára

⁹³ Rehlingen, Anton von: Die Bewahrschule für kleine Kinder von zwei bis sieben Jahren”. Buda, 1832.

⁹⁴ Ld. munkánk 69-75. oldalain!

⁹⁵ Bilibokné etc., 1984. 106-107.p.

⁹⁶ U.o. 107.p.

⁹⁷ Ld. Számadás... 11.p.

⁹⁸ Motesiczkykné Révay Valéria anyja: Brunsvik Franciska, Teréz apjának a nővére

évesen 1834. március 29-én elhunyt, Brunszvik Teréz Münchenben tartózkodott...⁹⁹

A nagyszombati intézet élete azonban tovább folytatódott. Fennállásának első éveiről sok mindent megtudhatunk az egykorú sajtóból, amelynek vonatkozó írásai egy-egy nyilvános vizsga, jótékonyági rendezvény, karácsonyi ünnepség, rendkívüli adomány és az óvoda pénzügyi beszámolóinak közzététele kapcsán keletkeztek.¹⁰⁰

Óvodatörténetünk Brunszvik Teréz nevével fémjelzett hőskora 1836 tavaszán véget ért, amikor is, ő, az úttörő nem kapott szerepet annak az újabb óvodai egyesületnek (Kisdedóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület) a vezetőségében, amelynek megalapítását 1834-ben elsősorban ő kezdeményezte. Ezt követően Teréz külföldre ment, ahol számos kisdedóvót meglátogatva tanult és tanított, mindenütt hazánk hírnevét öregbítve.

Négy- és félév múlva, 1840 novemberében érkezik vissza Pozsonyba. Onnan először Nagyszombat felé veszi az útját, ahol régi ismerősei közül Apponyi és Zamoyska grófnőkkel és Wachter úrral találkozik. „A kisdedóvó jó” – állapítja meg, véleménye azonban később némiképp módosul. Megismerkedik az óvoda tanítójával, Rácz Antallal, aki Tolnán, a Kisdedóvó Intézeteket Terjesztő Egyesület által alapított képző intézetben végzett. Elképed, amikor megtudja, hogy a képzőben „semmilyen hitoktatás” sincs. „Rácz úr és Wals asszony az iskolában. Félnék a levegőtől. A szoba sötét, a levegő elhasznált! Nem tudják! Borzalmas!” – írja. Feljegyzi még, hogy „a tanítókat igen jól fizetik: a tanítót 800, a tanítónőt 500 bécsi váltóforinttal”. Apponyinéről megállapítja, hogy „az iskolának jó”, egyébként „túlságosan társasági”.¹⁰¹ Ennek ellenére vele még évekig levelez, és intézetüket is meglátogatja.

A besztercebányai óvodát (a jelek szerint) nem látta viszont. A két pozsonyi kisdedóvót is alig-alig említi, jöllehet a városban még jó

⁹⁹ Rehlingen elvesztését Teréz is fájalta, sőt – talán, mert utolsó napjaiban nem volt mellette –, a halála miatt még évek múltán is lelkifurdalást érzett. „Rehlingen! Bűnrészes vagyok a halálában, vagy túl érzékeny vagyok, amikor magamat e téren szemrehányásokkal illetem?” – tette fel magának a kérdést 1840-ben, Angliában. Ld. KN J 23/106.p. (1840. ápr. 12.)

¹⁰⁰ A cikkjegyzéket és a legfőbb írásokat ld. kiadványunk 78-86. oldalain!

¹⁰¹ KN J 24/58.p. 1840. nov. 23.

néhány ízben megfordul. Egy ilyen ritka alkalom 1842. augusztus 10-e, amikor naplójába feljegyzi, hogy a kisdedóvó „rossz”, hogy 150 gyermeket számlál, s hogy azt négy hónapja Zichy grófnő pártfogolja. Ugyanitt utal a ’fizető gyermekek’ révén összegyűjthető pénzről, mondván, hogy ennek fontosságában „sem Pozsonyban, sem Nagyszombatban nem kételkednek”.¹⁰² A következő hónapot Teréz rokonai felvidéki birtokain (Alsókorompa, Bohunic stb.) tölti, s közben a nagyszombati óvodát többször útba ejti. Augusztus 24-én például részt vesz azon a megbeszélésen, amikor afelől döntenek, hogy két asszonyt „állítanak be” a tanító és tanítónő helyett.¹⁰³ Szeptember 15-én pedig jelen van „a 100 gyermek vizsgáján”, amelyet „igen jónak” ítél. Ekkor barátkozik össze a „gazdag, okos, előítélet nélküli” Zamoyska-Traun grófnővel, az óvodát patronáló hölgyek egyikével, akivel még a nevelőnőképzővel kapcsolatos régi tervét is megosztja.¹⁰⁴

Két év múlva ismét Nagyszombatban van, s így elmélkedik: „A nagyszombati kisdedóvó; klasszikus egyben-másban, és mégis durva és közönséges. Ó hazám, hazám! Mennyit fáradozott Apponyi grófnő! Micsoda idők! Ő képezte magát, és mégsem volt eredmény! Ezzel szemben mi történt? Elvesztette a kedvét – én úgyszintén!” Ugyanitt említi Rehlingen naplóját, mondván, hogy az ő „óvóiskolával” kapcsolatos újabb (?) kéziratát is meg fogja kapni.¹⁰⁵

Brunszvik Teréz az 1840-es években többször is feltette magának a kérdést, hogy vajon helyesen cselekedett-e akkor, amikor nem maradt meg a krisztinavárosi „anya- és mintaiskolánál,” hogy azt személyesen vezesse, hanem idejét és erejét újabb és újabb óvodák alapítására fordította. „Méltánytalanul – feláldoztam azt Pestért – az országért. – Elmentem Pozsonyba, Nagyszombatba, Besztercebányára, Bécsbe, egy évig távol maradtam, a jó tanítókat elvittem az új intézetekbe” – jegyezte a naplójába 1848 végén.¹⁰⁶ Ennek ellenére mindvégig a tudatában volt annak, hogy a kisdedóvással kapcsolatos apostoli küldetése nem csupán a Krisztinavárosnak szól. Ezért „repült” Besztercebányára, ezért töltött

---

¹⁰² KN J 25/77.p. 1842. aug.10.

¹⁰³ KN J 25/79.p. 1842. aug.24.

¹⁰⁴ KN J 25/84.p. 1842.szept.15.

¹⁰⁵ KN J 27/100.p. 1844. aug.7.

¹⁰⁶ „Magyarország. Veled az Isten!” Brunszvik Teréz naplófeljegyzései 1848-1849. (S.a.r., bevez., szerk.: Hornyák Mária) Bp. 1999. 157.p.

hónapokat Pozsonyban, és ezért foglalkozott a nagyszombati óvoda gondjait még évek múltán is. És ezért „engedte át” az általa kiképzett óvónevelőket – a németországi Matthias Kernt, a Pest-budai Rieder Mátét és a német-cseh határvidéken született Rehlingen Antalt Besztercebányának, Pozsonynak, Nagyszombatnak.

Felvidéki magvetése sikerült, s a négy intézet szépen szárba szökkent. Utána azonban hét év szünet következett. Az újabb felvidéki alapítások sorát 1840-ben Kassa nyitotta meg, ahol 1844-ig két intézet keletkezett. Közben Pozsony óvodáinak száma háromra nőtt, és Érsekújvár is rászánta magát az első 'kisgyermekiskola' felállítására. Példájukat Losonc, Őrmező, Kistapolcsány, Rozsnyó, Somorja, Ipolyság, Gölnicbánya, Nyitra, Hatkóc stb. követte. 1848 tavaszáig a felvidéki óvodaalapítások száma megközelítette a huszat.¹⁰⁷

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

---

¹⁰⁷ Ld. Rapos József: Brunswick Teréz ... (Pest, 1868) c. kötetét, amely azonban számos ponton kiegészítésre és helyesbítésre szorul.

„[A kisdédóvó intézetek] a vallásosságra és erkölcsi javításra hivatottak, és az a feladatuk, hogy a jó csíráit hintsék szét ott, ahol egyébként a bűn vetése burjánzott.

Az emberbarát gazdagok pedig arra hivatottak, hogy Isten eme kertjét a kis gyermekek zsenge lelkében ápoltság, hogy a vad gyomok ne vethessenek kiirthatatlan gyökeret, amely később minden fáradozásnak ellenállna.”

Brunszvik Teréz (1828)

A ÓVODÁK ELSŐ ESZTENDEI A FORRÁSOK TÜKRÉBEN

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

*„Ősszel 1829-ben Besztercebányán Domenoveczi
Zmeskal Miklós úrnak nagylelkűsége egy szépen vi-
rágzó ily nemű intézetet nyitott meg”*

(Brunsztik Teréz)

*„Ez valóban egy pompás intézet, amelyet az ég adott
az emberiség javára!”*

(Weiss N. János besztercebányai kanonok, 1829)

BESZTERCEBÁNYA ELSŐ KISDEDÓVÓ INTÉZETE

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Besztercebánya (Neosolium, Neusohl, Banszka Bystricza), Zólyom vármegyében fekszik, egy völgyben, magas hegyektől körülvetve, a Garam és Bisztra vizek összefolyásánál, Pesthez 18, Kassához 26 mérföld távolságra.

Besztercebánya jelenleg egy a magyarországi legszebb városok közül: mert nemcsak környéke felette gyönyörű, a szüntelen egymást felváltó hegyek, völgyek, vizek, patakok, erdők, rétek, elszórt kastélyok s hámorok, helységek, gyümölcsösök miatt, hanem a város maga is több szép épületekkel díszkedhetvén, minden utazót kellemesen lep meg...

Összesen 478 ház számláltatik, s ezekből 249 a belső városban, 229 pedig az öt külvárosban van.

Nem kis dísz adnak Beszterczének az itten lévő számos királyi és országos tisztségek, mint a posta-, sóház, harminczad hivatalok, bányáskamara, végre a besztercebányai r.kath. megyés püspöknek s káptalannak székhelye... Van itt továbbá kath. és evang. gymnasium; kath. nemzeti főiskola, papi nevelőház, leánynevelő intézet, kisdudovó intézet.

Lakosai, kik 2987 katolikus, 2241 evang. azaz összesen 5228 lélekre mennek, hajdan Thüningiából bevándorlott nemesek valának; de most többnyire tótok, kevés németekkel s még kevesebb magyarokkal vegyest.

Foglalatosságuk: bányászság, kézi és más mesterségek, kereskedés, fuvarozás... Készítenek itt továbbá: puskaopt, minden nemű vas és réz edényeket, posztót, sok kalapot, közönséges és félporcelán edényt, bőrt; a sziléziai golyóst pedig különféleképpen megfestik, s evvel eleven kereskedést űznek... Hétfőn tartott hevívásárai gabonára nézve felette híresek. Czukorgyára haldokló félben van."

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá, betűrendben körülményesen leíratik. 3. köt. Pest, 1851. 128-129. oldal

Brunszvik Teréz levele a besztercebányai városi magisztrátushoz (Besztercebánya, 1829. szept. 25.k.)¹

Tekintetes városi Magisztrátus!

A 1 ½-től 5 éves, különösen a dolgozó osztályok soraiból kikerülő gyermekek oly gyakran segítséget igénylő helyzete hazánkban is számos emberbarátot arra indított, hogy intézeteket alapítsanak, amelyeket – a legújabb idők érdemes megnyilvánulásaként – már egész Európában sikerrel hoztak létre, tekintettel arra, hogy ezek az intézetek jelentős, a nyilvános nevelésügy által évszázadok óta szabadon hagyott területet töltenek be. A kiseddóvó és képző intézeteket, mint az ártatlan és felnövekvő generáció számára szánt menhelyeket, ajánljuk Önöknek. Kérésem a következő: A tiszteletreméltó városi magisztrátus – a tisztelt Zmeskall Miklós nyugalmazott cs.k. udvari [kancelláriai] titkár úr által létesített alapítvány alapján – ilyen jótékony intézetnek Besztercebánya szabad királyi bányavárosban való létrehozásához járuljon hozzá, és engedélyezze:

1./ hogy a tek[intetes] magisztrátus védelme alatt ilyen intézet megnyíljk és működjék

2./ hogy az e célt szolgáló írárok kinyomása és terjesztése engedélyeztesék

3./ hogy ezen intézetek alapítóira bízzák rá, hogy a város egyes kerületeiben, pl. Úrvölgyben és Öreghegyen² további ilyen intézeteket hozzanak létre, és azokat a szükséges tanítókkal ellássák.

A nagytekintetű Helytartótanács már 1828. november 28-án engedélyezte a Budán és Pesten azóta már elterjedt és áldásos sikerrel koronázott ilyen intézeteket. (A kiadmány iktatókönyvi száma: 32921.)

A jó ügy és a tek[intetes] városi magisztrátus magas belátása iránti bizalommal gyors és kedvező döntésre várok, hogy még a szigorú tél kezdete előtt egy ilyen intézet megnyíljk, amely a haza és valamennyi városrész javára és dicsőségére gyarapodni fog. Hívük

Mária Terézia szül. Brunszvik,
valamennyi résztvevő nevében

¹ Eredetije: a besztercebányai Városi Levéltárban. (Magyarul közli: Vág i.m. 1962. 51.p.)

² A német eredetiben: „Herrengrund und Altgebirg”

A besztercebányai városi magisztrátus jegyzőkönyvéből (1829 októbere)³

2456. sz. bejegyzés (1829. okt.1.):

Méltóságos Brunsvik Teréz grófnő a többi érdekelt személy nevében is annak engedélyezését kéri,

1./ hogy ugyanúgy, ahogyan Pesten és Budán a 1 ½-től 5 éves korú gyermekek gondozásával foglalkozó intézmény működik – melyet a magyar királyi Helytartótanács 32921.sz. 1828. november 28-án kelt kegyes hozzájárulásával létezőnek és sikerrel működőnek ismernek el -, a folyó évben magisztrátusunk védnöksége alatt Besztercén is alapíttassék hasonló intézmény, annál is inkább, mert méltóságos Zmeskall Miklós nyugalmazott udvari tanácsos úr erre a célra alapítványt tett

2./ hogy ez sajtó útján is propagáltassék,

3./ hogy ezen intézmény alapítóit ruházzák fel azzal a joggal, hogy „a város egyes kerületeiben, pl. Úrvölgyben és Öreghegyen további ilyen intézeteket hozzanak létre”.

A Tanács úgy határoz, hogy gróf Brunsvik Teréz úrnő ezen igen dicséretreméltó és emberbaráti törekvései – amelyeket a humanitás hat át, és amelyek összhangban állnak a keresztény jótékonyosság alapelveivel, továbbá amelyek az erkölcsök elmélyítését célozzák, aminek alapjait csak egészen kicsiny korban lehet lerakni – figyelembe vétessenek, és köszönettel elfogadtassanak, mivel ezen javaslatok nagy figyelmet és támogatást érdemelnek

2472. sz. bejegyzés (1829. okt.7.):

Az újabb ülésen folytatódott Brunsvik Teréz grófnő öméltósága javaslatának megtárgyalása, mely szerint városunkban alapíttassék olyan intézmény, amely mindkét nemű és bármily felekezetű gyermekekről gondoskodik, biztosítja óvásukat és nevelésüket. Mivel ezt a hasznos intézményt kizárólag emberbaráti áldozatkészségből, részben pedig azon szülők adományaiból kívánják fenntartani, akik gyermekeiket ezen intézményre bízák, úgy határoztunk, hogy az aláírásgyűjtés keretében a szenátor urak járják be a város összes utcáit és házait, és ismertessék ennek az intézménynek felette szép célkitűzéseit. Az ezzel foglalkozó írásokat mindkét anyanyelven ki kell nyomtatni, és szét kell osztani a város összes lakói között; elhatároztuk továbbá, hogy a bíró úr útján felkérjük a községi választmányt is ezen istenes törekvések támogatására.

³ Eredetije: a besztercebányai Városi Levéltárban. (Magyarul közli: Vág i.m. 1962. 52.p.)

A besztercebányai községi választmány jegyzőkönyvéből (1829. október 9.)⁴

Brunsvik Mária Terézia grófnő öméltósága emlékiratot küldött a magas Magisztrátusnak arról, hogy városunkban és annak fontosabb bányatelepülésein intézetet akar alapítani a 1 ½-től 5 éves kisgyermeknek gondozására és nevelésére. Erre a célra Zmeskal Miklós nyugalmazott udvari tanácsos úr alapítványt tett. A grófnő kéri ezért a magisztrátust, hogy járuljon hozzá a fenti intézet megalapításához, s támogassa azt. [...]

A Magisztrátus Brunsvik Mária Terézia grófnő öméltóságának hasznos törekvéseit támogatva [...] igen nyomatékosan kéri, hogy a polgárok szabad választmánya is fejezze ki készségét, hogy erejéhez mérten hozzájárul ezen dicséretre méltó intézmény felvirágoztatásához, hogy tegyen erre a célra alapítványt, és hívja fel a gyermekek szüleit ezen intézmény támogatására. Annak érdekében, hogy az intézet mielőbb megnyithassa kapuit, a tanács úgy határozott, hogy a polgármester úrnak osztassék ki a Fürdő utca a paplakkal, Jozef Kellner szenátor úrnak a Horna utca az elővárossal, Max Ondřejkovits szenátor úrnak az Alsó utca, Karl Invyt úrnak a Hronská utca az elővárossal, Karl Wecker úrnak a két Strieborná utca, Michael Fischer úrnak a Fürdő előváros, Matej Lackner úrnak a tér, hogy írják össze a jövőbeni adakozókat és az intézet patrónusait, továbbá azokat a gyermekeket, akiket az intézetbe kívánnak küldeni, valamint szüleiket.

[...] Abból, ahogyan a grófnő az intézmény alapítását elképzele, kétségtelenül kitűnik önzetlen és nemes törekvése, hogy ezen módon járuljon hozzá az emberek felemelkedéséhez. A szabad városi tanács ezt egészséges kezdeményezésnek tekinti, és úgy látja, hogy kedvező hatása lesz a jövő generációra, és a közösség érdekeit is szolgálja. Ezért a szabad községi választmány Brunsvik Mária Terézia grófnő öméltósága eme emberbaráti törekvését a legnagyobb tisztelettel és köszönettel fogadja, és amennyiben erejéből telik, fejleszti ezen intézményt

---

⁴ Eredetije: a besztercebányai Városi Levéltárban. (Magyarul közli: Vág i.m. 1962. 52-53.p.)

Ehrenwerth Nina⁵
Brunszyk Terézhez címzett leveleiből
(1829-1830)⁶

Besztercebánya, 1829. okt.12.

A nemes cél, amely Önt a mi vidékünkre vezette, nekem is megadta az a szerencsét, hogy Önt megismerjem... [- - -]

Ez alkalommal csak arról vagyok kénytelen beszámolni, hogy a 400 konvertibilis forint még nem érkezett meg ide; amint azt megkapjuk, a 100 forintot az itteni cs.k. hadipénztáron keresztül a Budai cs.k. tartományi hadipénztár által kiállított számlára át fogjuk utalni, a Grófnő pedig a 100 forintot ennek a számlának az átadása ellenében az említett pénztárnál azonnal megkapja

Dacára a felvigyázónők tevékeny közbenjárásának, lehetetlenség, hogy a kezdet az Ön akaratának megfelelően november 4-én megtörténjen, ezért azt kérjük, hogy a tanítót most még ne küldje. Csak gyermekekben nincs hiány...

Besztercebánya, 1829. nov.12.

[---] Ami az intézet fenntartását illeti, korábban az egyházi vizitációk miatt nagyon kevés történt, most azonban a tanácsos urak kötelezték magukat, hogy mindenki a maga körzetében közhírré teszi ezt a nemes célú jótéteményt, és gyűjtéseket rendez. Az említett közözség is megígérte, hogy ezt az intézetet lehetőség szerint támogatja. Mi mindnyájan reméljük a legjobbat, kiváltképp, hogy a beszercebányaiak maguk győződhetnek meg eme intézet hasznáról, utána mind az egyesületet, mind e vállalkozás nemes alapítóját is bizonyára áldani fogják.

A tanító a következő kedvező alkalommal utazhat. Glabits városbíró megígérte, hogy ad fát. A lakásra van 80 váltóforint. A Grófnő biztosan emlékszik és tudja, hogy az első ülés alkalmával úgy határoztak, hogy a tanítónak havi 30 forintot, a tanítónőnek 20 forintot és a dadának 10 forintot biztosítanak, plusz tűzifát és ingyen lakást [- - -]

---

⁵ A beszercebányai óvodát támogató hölgyek egyike

⁶ Kiadatlan levelek. Eredetijük: OSZK-K levelestára

[---] Az egyesületnek öröndetes meglepetést okozott a selmeci városi rajzmester, Hönig Frigyes úr ajándéka: egy általa készített olajfestmény, amely egy szép tájat ábrázol. A határozatnak megfelelően Szumrák⁷ asszony a képet ki-sorsoltatja. A bevétel az iskolaalapé lesz. [---]

A „Kistchen mit der Rosen Guirlande” [Ládika rózsafüzérrel]⁸ ezekben a napokban épségben megérkezett; a benne található dalok már korábban megvoltak az iskolának, ezért engedélyt kérünk, hogy legyen szabad azt visszaküldenünk, hogy azt valami újra becserélhessük.

A Nagyszebenben és Kolozsvárott induló új kisgyermekiskoláról⁹ szóló kegyes közlés csakúgy, mint a jó Kern első eminenssé lett neveltjével kapcsolatos hír nálunk sok örömet és részvétet keltett [---] Sok szülő az elmúlt kemény tél miatt a gyermekeit gyakorta napokig nem engedte el hazulról, és így a tehetséges gyermekeket előmenetelükben hátráltatták.

A Grófnő kérdezi tőlem, hogy van-e örömöm az iskolával? Én ezt nem-csak szavakkal kívánnám előszámolni, hanem tettekkel is bizonyítani, sajnálom tehát, hogy nincs lehetőségem e munkánál többet nyújtani, mint amit eddig teljesíthettem...

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

⁷ Szumrákné Geramb Jozefin, az óvodát támogató hölgyek vezetője

⁸ Dalos füzet?

⁹ Nagyszebeni alapításról nem tudunk. Kolozsvárott 1830. máj. 4-én nyílt óvoda.

Weiss Nep. János besztercebányai kanonok levele Brunszvik Terézhez, (Besztercebánya, 1829. dec.15.)¹⁰

Méltóságos Grófnő!

A legőszintébb hálaérzettel vettem Nagyságod levelét, amelyet különös kegyként Nagyságod f. év november 4-én nekem küldött. Végtelenül örülök annak, hogy Méltóságod nagyon elégedett a besztercebányai kerület püspök urának¹¹ a kisgyermek-örintézzel kapcsolatos érzületeivel [---] Ezt az érdemes főpapot olyannyira áthatotta eme újonnan életbe léptetett intézet jótékony célja, hogy nem szalasztotta el annak támogatásához a maga képessége szerint hozzájárulni.

Besztercebánya lakói úgyszintén egyre jobban és jobban megbarátkoztak ennek szándékával; fejlesztéséhez az összes rendelkezésükre álló eszközt megragadják. Jómagam csodálom, hogy nekem az itteni lakosságnak teljesen ismeretlen intézet, amely sokak számára eléggé megalapozatlannak tűnt, hamarosan már úgy gyarapodott, hogy további fennmaradása már majdnem biztosra vehető. Az elmúlt napokban ott voltam, és 40 gyermeket és a tanárukat összegyűlve találtam. Kern úr, aki valóban igen jó, és úgy tűnik, felnőtt a hivatalához [---]

Ez valóban egy pompás intézet, amelyet az ég adott az emberiség javára! A püspök a karácsonyi ünnepekre Besztercebányára jön; nagyon fogom kérni, hogy maga látogassa meg az intézetet (erről Kern urat már értesítettem), hogy ily módon maga győződjön meg ennek jótékony voltáról. És így Isten segítségével remélhetjük, [...] hogy a szülő nagy része által elhanyagolt kicsik az állam javára és a polgártársak örömeire nevelődnek egy olyan vezető tanító kezei között, aki őket a legváltozatosabb és a képességeiknek megfelelő módon a jóra és erkölcsre buzdítja. Egyébként az aláírási ívek is jobban telnek, mint gondoltuk, mivel a legtöbben több, mint 2 forintot ajánlanak meg.

Azzal a legbensőbb kívánsággal zárom, hogy a legjóságosabb sokáig tartsa meg az emberiség javára Önt, akit joggal neme díszének szabad neveznem. A Megváltónak gyűjti a kicsiket; emléke Besztercebánya történetében és az ő hálás lakóinak szívében soha nem fog elenyészni. Ez minden – és hozzá minden nemeset is kívánok a kezdődő újévhez, maradok alázattal Méltóságod legengedelme-sebb szolgálja

Weiss Nep. János
besztercebányai kanonok

¹⁰ Kiadatlan levél. Eredetije: OSZK-K levelestára.

¹¹ Belánszky József. Brunszvik Terézhez írt levelét (1829. nov.12.) az egykorú sajtó is közli. (Ld. a... oldalon!)

A cikkek jegyzéke

- A' Kisdedek' gondviselő Intézetéről [Besztercebányán]

Hasznos Mulatságok 1829/II. 45.sz. (dec. eleje) 353-355.p. (Ld. a 46-47. oldalon!)

• Mittheilungen der hochgeb[orenen] Marie Therese Gräfin Brunsvik Gründerin der ersten Kleinkinderschule in Ungarn (zu Ofen) betreffend eine solche Anstalt seit dem Herbst v[origen] J[ahres] in der kön. Frey- und Bergstadt Neusohl [Méltóságos Brunsvik Teréz grófnőnek, a magyarországi (budai) első kisgyermekiskola alapítójának közleményei az elmúlt év ősze óta Besztercebánya szabadkirályi- és bányavárosban [fennálló] ilyen intézetről]

Vereinigte Ofner Pester Zeitung 1830/I. jan.24. 7.sz. 81-82.p. (Fordítását ld. a 47-48. oldalon!)

- „Örvendezve látjuk...” [A besztercebányai óvodaalapításról]

Magyar Kurír 1830/I. febr.5. 11.sz. 87-88.p. (Ld. a 49. oldalon!)

• Kiss Ferenc: Magyar hazánkban a' kisdedek' gondviselésére felállított Intézeteknek eredete, gyarapodása, mostani állapotja, haszna és tulajdonságai. I.

Hasznos Mulatságok 1830. I. félév 12.sz. (febr.) 93-95.p.¹²

[„Ő Felsége a' kegyelmes Tsászárnénk neve napjának ditsőítésére felállított egy ötödik ollyas célú Intézet Zólyom Vármegyében Besztercze-Bánya városában 80 nevendékre.”]

- [Híradás] Besztercze-Bányáról, júl. 16-dikán

Magyar Kurír 1832/II. júl.24. 7.sz. 54-55.p.

[Adamkovits Mihály főtisztelendő, a pozsonyi tud. Kerületbeli oskolák és tudományok főkörmányzójának besztercebányai látogatásáról, amelynek során „a' kisdedek gyermekeknek nevelő Intitútumát” is megtekintette.]

¹² Ugyanezt németül ld. Kiss, Franz von: Entstehung, Fortschritte, gegenwärtigen Stand, Nützlichkeit und Erfordernisse der Kleinkinder-Bewahr- und Bildungsanstalten in Ungarn. = Allgemeine Handlungs-Zeitschrift von und für Ungarn 3(1830) jan.30. 9.sz. 33-35.p.

A' Kisdedek' gondviselő Intézetéről [Besztercebányán] ¹³

Nemes Rehlingen Antal Úr, ki a' nem régiben felállított Kis-gyermekek' gondviselő Intézetének Titoknokja, szíves jóvoltából jutottunk a' következő levél' kivont részéhez, melyet T. Szumrák asszonyság¹⁴ Gróf Brunszvikné Ő Excellentiájához küldött. A' levél tartalma így következik:

[»]A' Kis gyermekek' gondviselésére felállított Intézetünk Beszterce-Bányán tegnap nyitattott fel, midőn tudniillik a' szeretett Haza' Annyának¹⁵ nevenapja ünnepeltetett. Ezen ünneplés' fénye, melyet mi igen rövid idő alatt kéntelenítettünk elkészíteni, állott egy virág-koszorúból, mely körül foglalta Ő Ts. Kir. Felsége' a' Tsászárné nevének betűit; még is egyesített szívből, és a' legmélyebb indulatból a' szeretett Fejedelem Asszonynak Éljent kiáltottunk, és a' koszorú kötéskor minden erőnket, 's igyekezetünket arra fordítottuk, hogy ezen nevendékek, és apró jobbágyok' szívét a' hitvallásra, józan életre, erkölcsökre, és minden egy hív Nemzethez illő kötelességekre alkalmatossá tegyük.

A' gyermekek az alatt betűkkel, tábláskákkal, és kockákkal, azután pedig A.B.C. táblákkal foglalatostokdakt. Végtere gyümölsőt, és süteményt kaptak, azután játszottak, sétáltak, fegyverekben magokat gyakorolták, elevenek, és jó kedvűek voltak.[«]

Ezen levélnél még nagyobb figyelmet érdemel a' Méltóságos Belánszky Jó'sef, Beszterce-Bányai Püspök Úrnak levele, melyet itten egészen olvashatni:

[»]Nagy Méltóságú Grófné! Excellentiád' személyes munkássága, fáradhatatlan igyekezete, és ritka buzgósa által Beszterce-Bányán felállított Kisdedek' gondviselő Intézete, folyó esztendei 9-ber [november, a szerk.] 4-kén mindnyájunk' óhajtására olly nagy sikerrel nyitattott fel, hogy méltán reményleni lehet, hogy annak előmenetele nem tsak az idő' környüállásainak, hanem a' Felállítóné' valóban dicséretre méltó igyekezetének, és ember szerető céljának tökéletesen meg fog felelni.

A'mi engem illet, részemről mindent elkövetek, és semmit el nem mulasztok, a'mi vagy szóval vagy tselekedettel kívántatnék ezen szent Intézet' ápolására, és gyámolítására; és az Isteni gondviselés' jóságát szüntelenül magasztalni fogom, melly nékem alkalmatosságot szolgáltatott egy olly üdvességes Intézetbe lépni,

¹³ Német eredetije: OSZK-K. Magyarul ld.: Hasznos Multságok 1829/II. 45.sz. (dec.2.) 353-355.p. (Ld. még: Vág i.m. 1962. 60-61.p.) Németül megjelent: Vereinigte Ofner und Pesther Zeitung 1830. 7.sz. jan.24. 82.p.

¹⁴ Szumrákné (szül. Josephine von Geramb): az óvodát patronáló hölgyek vezetője

¹⁵ Karolina Augusztá, Ferenc császár és király negyedik. felesége.

melly az emberi nem' tökéletesítésére legalkalmasabb, és a' czél elérésére nézve legjobban vagyon kiválasztva.

Midőn azonban Excellentiád' múlt hónap 15-kén írt kegyes levelére felel-nék, kapok az alkalmatosságon Extiádot a' legmélyebb tisztelet mellett arról bizo-nyossá tenni, hogy mindenkor szerentsémnek tartom lenni Extiádnak. Szent Ke-reszten Nov. 9-dikén 1829, alázatos szolgája Belánszky Jó'sef m.k. Besztercze-Bányai Püspök. [«]

*Hasznos Mulatságok 1829/II. 45.sz.
(dec. eleje) 353-355.p.*

Méltóságos Brunsvik Teréz grófnőnek,
a magyarországi (budai) első kisgyermekiskola alapítójának
közleményei az elmúlt év ősze óta Besztercebánya
szabadkirályi- és bányavárosban [fennálló] ilyen intézetről
Mittheilungen der hochgeb[orenen] Marie Therese Gräfin Brunsvik,
Gründerin der ersten Kleinkinderschule in Ungarn (zu Ofen)
betreffend eine solche Anstalt seit dem Herbst v[origen] J[ahres]
in der kön. Frey- und Bergstadt Neusohl

„Eme intézet alapítója domenoveczi Zmeskall Miklós úr, a magyar királyi udvari kancellária nyugalmazott udvari titkára, egy született besztercebányai. Az egyesület vezetője és az intézet általános felügyelője von Glabics városbíró úr; az egyesület tagjai katolikus részről: nagytiszteletű Weisz Nep. János kanonok úr, valamint több úr és asszony; az evangélikusok részéről: nagytiszteletű Lovich Ádám Dávid evangélikus szuperintendens úr ugyanannyi taggal, mint a katoliku-sok.” – Kivonat Szumrákné Jozefin asszony (született Geramb bárónő) 1829. nov[ember] 5-én Besztercebányán kelt írásából. „Tegnap, ő császári és királyi fel-sége, országunk általánosan szeretett anyja névnapi ünnepe alkalmából való-ban megnyílt a mi kisded-örintezetünk. Eme ünnepség díszét egy virágkoszorú képezte, amely a császárné Ő felsége nevének betűit övezte; és örvendező szívvel együtt kiáltottuk: „Éljen Hazánk fenséges Anyja, azzal az ígérettel, hogy mi min-dannyian, akik a szaporodó népesség felnövekvő fiait neveljük, minden erőnkkal és fáradozásunkkal arra törekszünk, hogy erkölcsös, kötelességtudó, derék embe-reket és hűséges alattvalókat neveljünk stb.”

Kivonat Kern úrnak, az említett intézet tanítójának 1830. jan. 6-án, Besz-tercebányán kelt írásából. „Ezen intézet alapítványi tőkéje több mint 1.000 forint. Méltóságos Belánszky József úr, a besztercebányai egyházmegye püspöke kará-csony előtt 560 forintot adott, és ígéretet tett arra, hogy a jövőben az intézetnek

még többet adományoz. A gyermekek havi hozzájárulása és a tőkék kamatja már fedezi a költségeket. Jelenleg 60 gyermeket számlálunk; 10 közülük havi 1 forintot fizet, mások, akik mind hajdú (? Heiducken) gyermekek, 10 krajcárt, a többiek pedig mind 10-10 krajcárt; kivétel nélkül mind fizetnek.

Az intézetet rendszeresen látogató itteni kisgyermekek pontos napirendjére még sehol nem tettek megjegyzést. Eddig a legkeményebb hidegben se hiányzott egyikük sem. Az iskolám elé érkeznek a szánkók, mint egy nagy összejövételre; ezeket egy uraság adja azért, hogy a sok hó miatt a 14 asszonyt, akik egymást váltva naponta látogatják az iskolát, és sok gyermeket is szánkóval hozzák-vigyük.

Karácsonyeste nálunk a gyermekeknek nagy ünnepség adatott. Az asszonyok egy úgynevezett karácsonyfát a leggyönyörűbben teliaggattak és feldíszítettek a legnagyobb szívből a játékokkal, és a legpompásabb süteménnyel s más élelmiszerekkel, a sok-sok égő gyertya ragyogásában, és ezzel igen kellemesen meglepték a gyermekeket, akiknek rendkívül nagy volt az örömük. Miután egy ideje már a fa ragyogását és díszítését csodálták, elkezdtek az ismert karácsonyi éneket: „Nincs szebb ünnep a földön”, majd pedig az ő egyéb dalocskáikat. Amikor végül a karácsonyfa szétoztása következett, az asszonyok nagyon aggódtak amiatt, hogy valamelyik gyermek túl közel megy; de amikor félhangosan szóltam: „Leülök”, mindegyik odament a saját helyéhez, így az osztozkodás rendben lezajlott.

Dec. 29-én, más urak társaságában, méltóságos Belánszky megyéspüspök úr először tisztelte meg látogatásával az intézetet, és távozásakor kifejezte a tapasztaltak összessége feletti jóleső elégedettségét.”¹⁶

Országos Széchényi Könyvtár

Vereinigte Ofner und Pester Zeitung
1830. jan. 24. 7.sz. 81-82.p.

¹⁶ Az előző óvodai karácsonyokról: Rehlingen, a nagyszombatról ld.: ...

Örvendezve látjuk, hogy Édes Hazánkban a' felemelkedett nemes lelkű Hazafiak emberszerető gondoskodása által a' szegény sorsú 's elhagyott árva gyermekek gyámoltására, neveltetésére és taníttatására tzelző hasznos intézetek szaporodnak. Így állíttatott fel közelebb a' múlt ősszel Besztertze Banyán [sic!] egy Gyám- és Tanító-Intézet a' Kis-gyermekek számára M[éltósá]g[o]s Domanoveczi Zmeskáll Miklós Úrnak, a' Fel[séges?] Magyar Udv[ari] Cancelláriától, penzióval, született helyére visszatért¹⁸ Udvari Secretáriusnak gondoskodása által. Ezen Intézet felől Méltós[ágos] Brunsvik Mária Therésia Grófné közléséből, ki legelőször állított fel egy ilyen Gyám- és Tanító-Intézetet Budán, a' következőket olvassuk a' Budai Német Újságban:¹⁹ „A' jótévő igyekezetnek végrehajtására Egyesület állott össze, melyet Fő Tiszt[elendő] Weisz János Kanonok, több Urak és Asszonyságok tesznek a' Catholicusok részéről, és Fő Tiszt[elendő] Lovich Ádám Superintendens Úr ugyanannyi számú személyekből az Evang[élikusok] részéről, melynek mint az Intézetnek is Kormányá a' Város Főbírájára, T[ekintete]s Glabics Úrra bízott. – Az Intézet a' mult Nov[ember] 4-dikén, mint a' Felséges Tsászárnénak az Ország szeretett Fejedelmi Annyának Neve napján ahhoz illő szertartással nyitott meg. –

Az Intézetnek fundusa, már többre megy ezer forintnál ezüst pénzben. A' Besztertzei Megyés Püspök, Méltóságos Belánszky Jó'sef Úr Karátson előtt 650 Conv. Forintból álló fundatot tett, megígérvén ezen kívül, hogy ezentúl az Intézet fenntartására még többet fog tenni. – A' gyermekek száma, kik a' Tanító Oskolába járnak, már 60-ra megy. A' 14 Asszonyságok közül, kik az Egyesületben vannak, minden nap meglátogatja egy az Intézetet, 's ezek jótévőségének és buzdításának a' nevendékek sokat köszönhetnek. Dec[ember] 29-dik a' Méltóságos Püspök Úr Ő Nagysága is megtisztelte több Uraságokkal együtt ezen Nevelő és Tanító Oskolát, kinek elmenetelekor kinyilatkoztatott kegyes és buzdító meglegedésével méltán ditsekedhetünk.

Magyar Kurír 1830/I. febr. 5.

11.sz. 87-88.p.

¹⁷ A cikk a Vereinigte Ofner und Pesther Zeitung 1830.I. félév 7.sz. jan. 24. számában (81-82.p.) megjelent tudósítás nyomán készült.

¹⁸ Tévedés: a Bécsben élő Zmeskall nem költözött vissza Besztercebányára!

¹⁹ Értsd: Vereinigte Ofner und Pesther Zeitung

*„Ő császári felsége Ferdinánd főherceg
trónörökös dicső megkoronázásának emlékére
méltóbb emlékművet nem is lehetne emelni.”*

*„Amit eddig az emberbarátok és a haza összes
barátai sokfelől kívántak, immár nálunk is
megvalósul...”*

(Egykorú cikkekből)

AZ ELSŐ KÉT POZSONYI
KISDEDÓVÓ INTÉZET

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Poson, németül Pressburg, latinul Posonium, egy a legrégebb, legszebb, s legnevezetesebb királyi városaink közül, Poson vmegyében, a Duna bal partján, Bécestől 5, Budától 13 1/3 posta állomásra, igen szép és regényes vidéken. [...] – Poson városa a legújabb népszámitás szerint 1880 házat, 9728 lakfelet és 42,238 lakost ... számít. Ezek közt német 22,518, magyar 3145, szláv 7584, olasz 2, izraelita 4840, [a többi „idegen belföldi” és „idegen külföldi”, azaz: ideiglenes lakos, a szerk.]

Poson városa szorgalmas lakosai az ipart és kereskedést nagy előmenetellel űzik... Gyárai szinte számosak... Kereskedése hazai termékekkel nagyfontosságú... Díszére szolgálnak továbbá Posonnak az itt székelő számos közigazgatási, törvénykezési, hadi, kincstári hivatalok... Van itt továbbá cs.kir. harminczad, sóház, posta, egy társas káptalan, dolgozóház, siketnémák- és szegények intézete, több beteg- és kórházak...

A felvilágosodást elősegítik több apróbb elemi fiú- és leány-oskolán kívül egy állodalmi jogtani academia, egy szinte állodalmi 8 osztályból álló példány gymnasium; egy ágostai lyceum, jeles könyvtárral, táp-intézetekkel...

A Duna jobb partjával a várost hajóhid köti össze, s itt kínálóznak a Duna gyönyörű ligeteiben a kellemes sétahelyek...

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratik. 3. köt. Pest, 1851. 254-259. oldal

Royko, S[?] levele Brunszvik Terézhez
Pozsony, 1830. október 28.¹

Méltóságos Grófnő!

Sietek Önnek igen tisztelt Grófnő közölni valamit a dolgainkról, amelyek azonban most nem a legígéretesebbek. Mióta Pribilla [Prybilla] úr őminenciája az iskolák elkülönítésének követelését megemlítette, a kedélyek, amelyek addig az intézetünk iránti rajongásra voltak hangolva, kihűltek. Senki sem tud másra gondolni, mint „abgesondert” [elkülönített], ami közönséges nyelven: „elválaszthatatlan” vagyis „felosztatott”. [abgesondert oder aufgelöst]. És amint az Ön Rehlingenje állítja, az egyesülést a primás már tényleg engedélyezte, ez azonban mégsem keltett különösebb hatást, az emberek pedig nemhogy nem gondolnak ülésre, hanem azt mondogatják: a mi tönkremenőben lévő egyesületünk minden jóért és hasznosért van, ám ez [t.i. az óvodaalapítás] nem kivitelezhető, lássunk tehát valami máshoz! Se aláírás nincs, se befizetés, és olyan, mintha az Ön távolléte, nagyságos Grófnő, a mi jó ügyünket teljesen megakasztotta volna, azt egyedül csak az Ön gyors közbelépése hívhatja ismét életre, mivel az ügy valóban halódik. Ráadásul a két fő személyiség, Pribilla úr és Blaschko úr Bécsben vannak, az utóbbi után a bácsikámnál, a nagykereskedő Roykónál a [...]hofban lehet kérdezősködni, ő [t.i. Blaskovich úr] rászánta magát, hogy mindent, ami a bécsi kisgyermekiskolákkal kapcsolatos, alaposan megvizsgálja; számunkra pedig igen előnyös lenne, ha a véletlen összehozná Önöket.

Helyiségünk még mindig nincsen, és a tanító 8 napja a fogadóban tétlenkedik. A további kérdéseket az Ön október 26-i becses leveléből, amelyet én csak ma kaptam meg, Rehlingen úr már megválaszolta.

Van szerencsém grófi méltóságodnak odaadó szolgája lenni

Royko

¹ Kiadatlan levél. Német eredetije: OSZK-K levelestára

A cikkek jegyzéke

• Das, was bisher ein vielseitiger Wunsch aller Menschen- und Vaterlandsfreunde gewesen [Amit eddig az emberbarátok és a haza összes barátai sokfelől kívántak]

Preßburger Zeitung 1830/II. aug. 17. 65.sz. 793.p. *(A fordítást ld. az 56. oldalon!)*

• Rehlingen, Anton von

Aufforderung an die edlen Vaterlands- und Menschenfreunde zur Errichtung einer Muster-Klein-Kinderschule (Wart- und Bildungsanstalt) in der königl[ichen] Frey- und Krönungsstadt Preßburg (Felhívás a nemes gondolkodású hazafiakhoz és emberbarátokhoz minta-kisgyermekiskola (véd- és képzőintézet) létesítésére Pozsony szabad királyi és koronázó városban)

Preßburger Aehrenlese 1830/II. aug.24. 67.sz. 269-272.p. *(A fordítást ld. az 56-61. oldalon!)*

• Besuch der Kaiserin-Königin Caroline Auguste in der Klein-Kinder-Wartanstalt zu Preßburg [A császárnő-királynő Karolina Augusztia látogatása a pozsonyi kisgyermek-örintézetben]

Preßburger Zeitung 1830/II. nov.23. 93.sz. 1158.p. *(A fordítást ld. a 62. oldalon!)*

• B[?]

Aufruf an edle Menschenfreunde zur Erhaltung der Klein-Kinder-Wartanstalt [Felhívás a nemes gondolkodású emberbarátokhoz a kisgyermek-örintézet fenntartására]

Preßburger Aehrenlese 5(1831) 4.sz. (jan.18.) 17-18.p. *(A fordítást ld. a 62-63. oldalon!)*

- [Jótékonyági színelőadás az óvodák javára]

Preßburger Aehrenlese 1831/II. márc.25. 23.sz. 273-274.p.
(Fordítását ld. a 64. oldalon!)

- [Ruhadományok a kiseddóvóknak]

Preßburger Zeitung 1831/I. ápr.22. 31.sz. 373.p. (Fordítását ld. a 65. oldalon!)

- [Vizsga a pozsonyi „kis-gyermek-örintézetekben”]²

Hazai 's Külföldi Tudósítások 1833/II. okt.9. 29.sz. 225.p. (Ld. a 65. oldalon!)

- [Jótékonyági színelőadás a pozsonyi „Jót és Hasznosat Előmozdító Egyesület” céljaira]

Preßburger Zeitung 1838/I. ápr.17. 31.sz. 295.p.

[A Johann von Kremlitska apátplébános elnöklete mellett működő, és az óvodákat is támogató egyesület akciójáról. A főbb adakozókat, pl. Grassalkovicsékat név szerint említi.]

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

---

² Ugyanezt németül ld: Preßburger Zeitung 1833/II. okt.4. 79.sz. 1005.p.

Amit eddig az emberbarátok és a haza
összes barátai sokfelől kívántak

Das, was bisher ein vielseitiger Wunsch aller Menschen-
und Vaterlandsfreunde gewesen

Amit eddig az emberbarátok és a haza összes barátai sokfelől kívántak, immár nálunk is megvalósul: a kisgyermekes ör- és képzőintézete, annak az intézetnek a mintájára, amelyet a nemes lelkű Brunszvik Teréz grófnő Budán, jótékony sikerrel alapított. Néhány napja az éppen jelen levő Rehlingen lovag úr ösztönzésére a minden jóért és hasznosért tevékenyen fáradozó férfiak és nők már egyesültek, hogy életbe léptessék a kevéssel ezelőtt felvetett ötletet, mint méltó emléket Öfelsége, a trónörökös Ferdinánd főherceg Öfelsége küszöbön álló dicsőséges megkoronázása alkalmából. Erről a maga idejében bővebben hírt adunk.

Preßburger Zeitung 1830/ II.

aug. 17. 65.sz. 793.p.

REHLINGEN ANTAL

Felhívás a nemes gondolkodású hazafiakhoz
és emberbarátokhoz minta-kisgyermekiskola
(ör- és képzőintézet) létesítésére

Pozsony szabad királyi és koronázó városban

[Aufforderung an die edlen Vaterlands- und Menschenfreunde zur
Errichtung einer Muster-Klein-Kinderschule (Wart- und Bildungsanstalt)
in der königl[ichen] Frey- und Krönungsstadt Preßburg]

Mivel bizonyított és általánosan elismert tény, hogy az államok és népek jóléte egyes egyedül az állam tagjainak és egész nemzedékeinek céltudatos erkölcsi, vallási, szellemi és fizikai képzésén alapszik, és ez a képzés csakis a gyermekek igen korai nevelésével érhető el, az Osztrák-Magyar Monarchia más városainak mintájára számos emberbarát itt is összefogott a jónak és hasznosnak támogatására. Mert: ami az egyesek számára lehetetlen, az a társultaknak könnyű, ezért ennek a nemes célnak érdekében minden figyelmüket, igyekezetüket kisdédovók alapítására, vezetésére és fenntartására összpontosítják; tudniillik ez az egyetlen

módja annak, hogy az emberek boldogulását ténylegesen és tartósan elő lehessen mozdítani, és inségüket döntő mértékben lehessen csökkenteni.

A szegényebb néprétegek a nagyobb városokban (nyáron a falun is) mindennapi kenyerüket leginkább házon kívül keresik meg: gyárakban, kisegítő munkákkal építkezésnél, vagy más olyan közösségi és magánvállalkozásoknál, ahol sok dolgos kézre van szükség: a saját és mások részére végzett mezei és házi munkáknál, egyszóval mindazoknál a foglalkozásoknál, melyeket napszámos munkának neveznek, és amelyek legtöbbször bizonyos helyhez kötöttek. Mindezeknél komoly akadályt jelentenek azok a kisgyerekek, akik a rendes iskolához még túl kicsik és gyámoltalanok, és a szüleik semmire sem tudják őket felhasználni, sem a munkahelyükre magukkal vinni. Így aztán nem marad más hátra, mint a gyerekeket a kisméretű lakásba bezárni, ahol ők gyakran késő estig magukra maradnak. Ilyenkor a félelem, unalom, pajkosság vagy a véletlen a gyermekeket, és rajtuk keresztül gyakran másokat is különféle veszélynek teszik ki. Nem múlik el esztendő, hogy az újságok ne számolnának be borzalmas szerencsétlenségekről, amelyek hasonló okokból fordultak elő gyermekekkel, vagy amelyeket ők idéztek elő, és mekkora lehet azoknak az eseteknek a száma, amelyekről a nyilvánosság nem szerez tudomást!

Az egyedülléttől való félelem, az összerendezés a legkisebb nesz hallatán a házban vagy a szomszédságban, a képzeletet iszonyú képekkel tölti el, és nem egy gyermeknél gyengeelméjűséget vagy elmezavart okoz. Ha pedig többen vannak együtt zárt ajtók mögött, úgy gyakran a legkülönösebb és ugyanakkor a legártalmasabb ötleteik támadnak a végtelennek tűnő idő eltöltésére, illetve az unalom elűzésére. Így számos pusztító tűz keletkezett már magukra hagyott gyermekek meggondolatlan játékaiból; sokan megsérültek, elnyomorodtak úgy, hogy egész életükben maguk, vagy mások terhére voltak. Az is előfordult, hogy gondatlan időtöltés közben lökdösődve, vagy elesve életüket veszítették löfegyverektől, vagy saját maguk, illetve testvéreik által játékuul választott éles szerszámoktól. Nem ritkák a disznók, macskák, kutyák, széngáz, forró kályhák és ezer más véletlen által okozott balesetek sem, melyeket a tehetetlen kicsik ebben az elhagyatottságukban elszenvednek. De ha nincs is veszélyben ezeknek a gyermekeknek az élete és egészsége, a gyakori hosszú, kellemetlen körülmények közötti egyedüllet rossz hatással van a jellemükre; a rendelkezésükre álló kevésszámú játékot hamarosan kimerítik, nincs mivel foglalkozniuk, beáll az unalom, és végül megszokottá válik a semmittevés, amelyet csak egy lépés választ el a rosszat tevéstől. Ha csüggedt, komor, fénykerülő a fiatal lélek, úgy sokkal ingerlékenyebb és fogékonyabb minden olyan benyomásra, amely később melegágya lesz az önzésnek, mintsem ha derűs, nyílt szellem hatja át.

A nagyobb gyermekek, akiket otthon azzal bíznak meg, hogy vigyázzanak a kicsikre, emiatt elmulasztják az iskolai oktatást, eldurvulnak és igen gyakran ártatlan testvéreik bántalmazásával bosszút állnak nagyon is kellemetlen helyzetükért. Vajon ki nem látja mindebben azon rossz tulajdonságok csíráit, amelyek-

ből idővel bűnös szenvedélyek alakulnak ki? Tudvalevő, hogy a gyermeki lelket erő első benyomások a legmélyebbek és legmaradandóbbak; gondoskodjunk arról, hogy egyszermind a legjobbak is legyenek.

De nem kevesebb veszély fenyegeti az olyan szegényebb szülők gyermekeit is, akik házuk táján tudják űzni foglalkozásukat. Ezeknek minden idejét a munka és a háztartás köti le; a gyermekkel való foglalkozásra nem tudnak időt szánni, ezért a kicsi magára van utalva. Egyedüllétében mindenkor keresi a változatosságot, hamarosan nyugtalanság fogja el, ezáltal a szülőknek terhére lesz, és ezek idegességükben vagy bántalmazzák, vagy kiteszik a házból, esetleg az utcára kergetik. Hogy ott az ilyen, minden felügyelet nélkül hagyott gyermekek mennyi bántalomnak, mennyi veszélynek vannak kitéve más gyermekek, vigyázatlan emberek, különböző állatok részéről, vagy véletlen események miatt, illetve milyen gyakran kerülnek ilyen helyzetbe saját pajkosságukból, féktelenségükből kifolyólag az nem szorul semmiféle bizonyításra. De mik ezek a veszélyek, amelyek csak a testi életet fenyegetik, s amelyeket sokan elkerülnek, az erkölcsösséget, a moralitást fenyegető veszélyekhez képest, amelyekről kisebb vagy nagyobb mértékben egyetlen egy ilyen kiszolgáltatott gyermek sem marad ment[es]? – Akit a restség, amely minden bűn szülőanya, karjaiba zár, akit szabadjára engedett hajlama, példa és csábítás hatalmába kerít és magával ragad, az már előre elkészített pályán halad, amelynek végén a nyaktiló, vagy annak lehetősége, mint vétkeinek megérdemelt büntetése áll.

Sajnos, a jómódú szülők gyermekei is, akikre gondozónők vigyáznak, nem kevesebb veszélynek vannak kitéve ez utóbbiak durvasága, óvatlansága és gondatlansága miatt, és ennek következtében számos család gyászolja egyetlen, reményteljes gyermekének elvesztését. Ezek a bajok, amelyek éppen a legnépesebb társadalmi osztályokat sújtják, és amelyek ellen a meglevő intézményekben nem voltak ellenszerek, arra indították az emberbarátokat a különböző országokban, hogy az ilyen gyámoltalan teremtesek részére menhelyeket nyissanak, ahol az életük első szakaszában elhanyagoltságukból eredő veszélyek nem érik őket. De az első gyönyörű gondolatból hamarosan egy másik fakadt, nevezetesen, hogy nem elegendő a felvett gyermekektől távol tartani a fizikai és erkölcsi rosszat, hanem eleven valósággá ébresztve bennük a jót, annak gyakorlására kell nevelni őket. Különösképpen azért, mert az erre vonatkozó alkalom mintegy kínálkozott.

Ha igaz az, amit minden idők legnagyobb gondolkodói elismertek, nevezetesen hogy a jövő embere nevelésének lépést kell tartania annak fejlődésével, és a születés órájával kell elkezdődnie, akkor ez azt is jelenti, hogy semmiképp sem korai a nevelést a második életévben elkezdni.

Ha mármost azt kérdezzük, hogy ennek jegyében az eddigi nyilvános intézetekben mi történik, és mi történhetne, úgy azt a határozott választ kapjuk, hogy tekintettel az ilyen gyerekek korára és az ezzel összefüggő gyengeségére, teljességgel indokolt, hogy nevelésük érdekében semmi nem történik. Ha azonban

tovább menve az iránt érdeklődünk, hogy vajon mi történik a gyerekekért otthon, úgy még szerencse lenne, ha ugyanolyan bizonyossággal azt állíthatnánk, hogy semmi. Sajnos azonban itt nemcsak hogy nem történik semmi a jó érdekében, hanem a nemtörődomség, helytelen bánásmód és rossz példa révén a szülők, testvérek, a személyzet és mások részéről annál több rossz történik, ugyanúgy, ahogyan a gyomok több ezer láthatatlan úton oda is eljutnak, ahová emberi kéz nem vetette el őket.

Amikor mindannak elhanyagolása nyomán, ami a vallási vagy erkölcsi érzékre hatással lehet, (és amit a minden ítélőképességet nélkülöző gyermeki lélekbe nem érveléssel, hanem hosszabb gyakorlással és szoktatással kell beültetni), a jó helyett a bűnös hajlamok, erkölcstelen kívánságok és az ezek kielégítésére irányuló vad ösztönök a hatodik vagy hetedik életévig már mélyen gyökeret vertek a lélekben, akkor azt kívánják az iskolától, hogy ezt a gatz egyből irtsa ki, mintegy varázsűtésre számoljon fel minden rossz szokást, és változtasson át jóra. Ez valóban olyan követelés, amely csak csoda árán teljesülhetne, ezért méltánytalan és a leggondosabb egyéni nevelés minden eszközének felhasználása mellett is valószínűleg kétséges célkitűzés maradna. Emellett egészen megfelelnek arról, hogy az iskolák tulajdonképpen a tanítás célját szolgáló intézetek, amelyek foglalkoznak ugyan erkölcsi képzéssel, de az elsődleges nevelést a szülőkre bízák, és feltételezik, hogy ezt ők megadják a gyermekeknek. Azonban a szülők és tanítók legnagyobb bánatára ez utóbbiak még a rossz gondolatoknak a gyerekek közötti kicserélését sem tudják megakadályozni.

Az eddig elmondottakból következik, hogy a kisedővők tulajdonképpen azon szülők helyébe lépnek, akik külső körülményeik miatt képtelenek Isten és a természet által rájuk rótt kötelességet teljesíteni, azaz gyermekeiknek az első testi és erkölcsi alapnevelést és emberképzést keresztényi és emberi módon megadni. Az oktatás a lehetséges ismeretekre, amennyire a gyermekek kora azt lehetővé teszi, csak másodrendű cél, csak eszköz az említett magasabb szemlélet elsajátítására, habár hathatós, hatását el nem tévesztő, és ezért nem elhanyagolt eszköz.

A kisedővők célja tehát a következő: a 2-6 éves korú gyermekeket, első sorban szegény szülők gyermekeit, vallási különbség nélkül az erre a korcsoportra célszerűen berendezett tanterembe felvenni, őket egy a vallásosság és erkölcsösség alapján álló terv szerint napközben őrizni és képezni, engedelmességre, rendre és tisztaságra szoktatni, nevelni, kellemes, változatos, nem fárasztó módon oktatni őket, egy megfelelő játszótéren alkalmat adni arra, hogy vidáman, rendben és az életet nem veszélyeztető módon szórakozzanak, és testüket a munkabírási céljára erősítsék. Főképpen szelíd, jóságos bánásmóddal, jó példával, gondos felügyelettel, valamint minden zavaró és rossz benyomás kiküszöbölésével a gyermekeket minél behatóbban a jóhoz kell szoktatni, és eszüket valamint lelkületüket olyképpen fejleszteni és irányítani, hogy jólétük, mulandó és tartós boldogságuk minél könnyebben, gyorsabban és biztosabban megvalósuljon. A céltól és az intézménytől függően a gyermekeket kora reggel hozzák az intézetbe, és (feltéve, ha valami

ennivalót hoznak magukkal, vagy azt később viszik be nekik) egész nap, egészen késő estig ott maradnak; különben délben elviszik őket ebédelni, majd újra vizsgálózzák.

A gyermekek nevelését az Egyesület vezetése és felügyelete mellett, egy művelt tanítóra és egy jószágos, kedélyes tanítónőre bízják, akik a szülőket helyettesítik. Ha a gyermekek nagyobb száma indokoltá teszi, akkor egy rátermett gondozónőt alkalmaznak, aki a gyermekeknek minden szükségletüknél segít, és ügyel a tisztaságra. A felügyelőnők minden nap felváltva látogatják az intézetet, és megjegyzéseiket közlik az illetékes főnökkel. Egyházi, tanügyi és orvosi felügyelők együttesen gondoskodnak a módszertanról, az Egyesület és az intézet gazdasági ügyeit pedig egy pénztáros intézi.

Egy érdemes főnök és egy titkár intézik és vezetik az Egyesület ügyeit az erre a nemes célra hivatott és kiválasztott tagok bevonásával és egyetértésével, valamint az Egyesület többi vezetőjével és felügyelőjével.

Minden emberbarát, aki személyesen működik közre ennek a szent célnak elérésére, továbbá minden jótévő, rangra, nemre és vallásra tekintet nélkül, aki legalább napi egy krajcár, azaz évi 6 váltóforint hozzájárulást fizet, tagja az Egyesületnek; de kisebb összegeket is őszinte köszönettel fogadnak. Minden jótékony adományt vagy az említett pénztárosnak kell előírt nyugta ellenében átadni, vagy nevezett veszi át, és az Egyesület kellő időben köszönettel nyilvánosságra hozza és elszámolja. Az Egyesület tagjait annak ügyeiben azonos jogok illetik meg, valamennyi vezetőt közgyűlésen választanak meg, betekinthetnek az ügykezelésbe, biztosítják az Egyesületnek azt a fejlesztést, amely mind a céljának, mind a körülményeknek megfelel. Az Egyesület, amennyiben eléggé tehető, törekedni fog arra, hogy egyéb módokon is terjessze a jót és hasznosat az emberiség javára. Az ügy érdekében, annak előmozdítására, kíváncsi volna, hogy a leendő tanerők ezekben az intézetekben az ember nevelésének legkorábbi szakaszáról alapos tájékoztatást kapjanak. Ezért azoknak a szülőknek, akik gyermeklányaikat gyakorlat szerzése céljából egy időre ezekbe az intézetekbe kívánják küldeni, az Egyesület ezt örömmel meg fogja engedni.

A fenti megjegyzések után feleslegesnek tűnhet az ilyen intézetek hasznosságát minden vonatkozásban ismertetni; csupán a gyermekek által szüleikre és testvéreikre erkölcsi tekintetben gyakorolt visszahatásra szeretnénk rámutatni azon könnyebbség nélkül, amelyet apák, anyák, és testvérek élveznek miután megszabadultak az őket sújtó, nyomasztó tehertől, nevezetesen most már mindannyian gondtalanul folytathatják üzleti, kereső foglalkozásukat, amivel leginkább elejét vehetik a család elszegényedésének és romlásának.

Ha majd évek múlva ezek az intézetek tevékenységük eredményeként kétséget kizáróan bebizonyították hasznosságukat, akkor lehet majd csak megállapítani, mennyivel kevesebb beteget kell majd a kórházaknak és elmeegógyintézeteknek felvenniük; mennyivel kevesebb naplopót és csavargót a szegényházaknak és fegyházaknak; milyen kevesen lesznek a kis és nagy bűnözők a börtönökben,

és ez által mekkora megtakarítást ér el az állam, a város, és a lakosság. Mert a tétlenség, az üres mindennapok, az emberi szellem rendezetlen működése: ezek rakják le mindazon pályák alapjait, amelyek végül is az ilyen szomorú intézetekhez és menhelyekhez vezetnek.

Emberbarátok! Akiknek magatoknak is vannak gyermekeitek, nektek minden bizonnal érző szív dobog a kebletekben, és szánalmat éreztek más gyermekek nyomorúsága miatt; ti biztosan elhelyeznétek garasaitokat az emberszeretet, a vallás és a haza oltárán az aprónépek képzésére és nevelésére, hogy kikönyörögjétek a ti gyermekeitek boldogulásához az ég áldását; és azok, akiknek a gyermekáldás nem kerül áldozatba, itt letörleszthetik tartozásukat az emberiséggel szemben a mostani és az eljövendő nemzedék javára.

Ennek a szabad királyi koronázó városnak lakosai, akik oly sokszor ragyogó bizonyosságát adták nemesszívűségüknek s jótékony gondolkodásmódjuknak, annál inkább igyekezni fognak belépni a jó és a hasznos jegyében a kisdéd-óvók alapítására és fenntartására alakult jótékony Egyesületbe, mert csak így érhető el, hogy alapos vizsgálat után jócselekedeteiket mindig lelkiismeretesen a legrászorultabb javára fordítsák, és hazánk boldogulására és dicsőségére, ő császári felsége Ferdinánd főherceg trónörökös dicső megkoronázásának emlékére méltóbb emlékművet nem is lehetne emelni. Mert, ami így történik, az jótett nem az egyesek, hanem nemzedékek felé; ez a leghatékonyabb fegyver a bűn leküzdésére, mivel azt csírájában fojtja el. Ez az az eszköz, amellyel a bajok tömegét földünkön csökkenteni lehet, jobban, mint bármilyen törvénnyel, kényszerrel, vagy büntetéssel. Ez vetés az örökkévalóság részére, amely milliószorosan hoz termést, és a nagy aratás napján elszámolásra kerül minden egyes könnyecseppben, amellyel kevesebbet sírtak; minden családi boldogságban, amely kevésbé ment tönkre; minden bűnben, amelyet nem követtek el; minden lélekben, amely megmenekült a romlástól.

Áldja meg a Mindenható ezt a vállalkozást, hogy létrejöjjön az első mintakisdédóvó ebben a szabad királyi koronázó városban, és hogy minden hazafi, minden ember- és gyermekbarát a helyszínen győződhessen meg áldozatának gyümölcseiről és nagy sikeréről! Adományokat átvesznek: Prybilla főtisztelendő, kanonok és plébános; főtisztelendő báró Metzburg blumenthali plébános; Stromszky Samuel, az evangélikus hitközség lelkésze; Pauer Christoph városi helyőrségi kapitány; J.A. Zechmeister és Comp. a Mihály utcában, valamint C.F. Wigand könyvkereskedő.

*Preßburger Aehrenlese 1830/II.
aug.24. 67.sz. 269-272.p.*

A császárné-királyné Karolina Augusztá
látogatása az első pozsonyi kisdéd-örintézetben
[Der Besuch der Kaiserin-Königin Karoline-Auguste
in der Kleinkinder-Wartanstalt zu Preßburg]

E hó 11-én Isten segítségével, a főtisztelendő papság, a tekintetes magisztrátus és más nemes emberbarátok közreműködésének köszönhetően megnyílt az Ő felsége Ferdinánd király dicsőséges megkoronázásának emlékére felállított első kisdéd-örintézet („Kleinkinder-Wartanstalt”). A helyiség a József utca 885. szám alatt található. Ő felsége, a császárné, országunk legkegyelmesebb anyja 15-én legmagasabb biztató jelenlétével szerencsésítette az intézetet, és ott egy órát méltóztatott időzni, hogy a legleereszkedőbb megtekintse az intézetet, és az afeletti legmagasabb elégedettségét és tetszését kifejezésre juttassa.

Az intézmény december 1-jétől minden szerdán és szombaton délelőtt 10 és 12 óra között nyitva áll a művelt közönség látogatásainak. Győződjenek meg maguk a nemes emberbarátok az elterjedőben lévő intézet áldásairól, bírálják meg elnézően annak jelenlegi első keletkezésében, és járuljanak hozzá erőik szerint annak sikeréhez.

Preßburger Zeitung 1830/ II. nov.23. 93.sz. 1158.p.

Országos Széchényi Könyvtár

B[?]³

Felhívás a nemes gondolkodású
emberbarátokhoz a kisdédóvó fenntartására
Aufruf an edle Menschenfreunde zur Erhaltung
der Klein-Kinder-Wartanstalt

Aki valaha is foglalkozott gyermekekkel és ismeri az őket körülvevő sokféle veszedelmet, az meggyőződhetett arról, hogy Isten az őrzőangyalait mindegyik melléjük állította. De a zsenge gyermek látható őrzőangyalai maguk a szülők – legalábbis azoknak kellene lenniük. Ezért kötelességük a gyermeket, mint érzékeny, nyíló virágot minden környezeti ártalomtól, minden romboló kéztől megóvni, megvédeni, a gyermeki ártatlanság szemei előtt minden rosszat eltakarni, a jövő fejlődés csírájáról megfelelően gondoskodni. De nem minden szülő teheti meg

³ Feltehetően Blaskovich János

ezt; akadályt jelent számukra a hajsztolt kereseti tevékenység, a megélhetési gondok, az életmódjukkal összefüggő másféle elfoglaltság, valamint az is, hogy képtelenek zsenge korú 2-6 év közötti gyermekeiket jól átgondolt, célszerű módon kezelni és foglalkoztatni. Ezért érdemelnek köszönetet mindazok a jótevők, akiknek az a szerencsés gondolata támadt, hogy ilyen zsenge korú gyermekeket felügyeletük alá vonjanak. Hogy ne csak a fizikai veszedelmektől óvják őket, hanem könnyed és kellemes módon úgy foglalkoztassák, hogy természetes gyermeki jókedvüknek teljesen átad hassák magukat, és eközben észrevétlenül megtanuljanak helyesen gondolkodni és beszélni. Hogy a rendszeretet, tisztaság, engedelmesség és különösen egy jámbor szellemiség verjen gyökeret lelkükben, és hogy a tulajdonképpeni oktatásra a lehető legjobban fel legyenek készítve. Ezek az intézetek a gyermekek számára az ún. kiseddóvó intézetek. Itt tehát igazi oktatásra 2-től 6 éves korú gyermekeknél még nem gondolhatunk; ezeknek az intézeteknek a célja csak az, hogy a gyermekek vidám, tisztességes formában foglalják el magukat, és hogy az erre a célra létesült játszótéren önállóan szórakozzanak, mindezt a tanítók és a gyermekgondozónők felügyelete mellett.

Így tehát a minden rendű és rangú szülők, s különösen a kevésbé tehetősek, biztonsággal rábízhatják csemetéiket olyan intézetre, ahol távol a tétlenség, az engedetlenség, a becstelenség, a rendetlenség rossz példáitól a kicsik jó irányú hajlamai akadálytalanul fejleszthetők.

Ilyen kiseddóvót nemes szívű emberek közösen a mi városunkban is létrehozta, és az a buzgalom, amely ez idáig ennek a vállalkozásnak a támogatására megmutatkozott, az intézet további virágzó fennállásának záloga. Ki ne látná, milyen felbecsülhetetlen előnyt jelent, milyen sok jóval jár az ilyen kiseddóvó, és ki ne akarna a maga részéről is hozzájárulni ahhoz, hogy egyre jobban felvirágozzon, és jótétemény legyen sok elhanyagolt és gyakran magára hagyott gyermek számára? Ezért felszólítunk minden szülőt, minden gyermekbarátot és egyáltalán mindenkit, aki szívén viseli az emberi boldogságot, hogy járuljon hozzá olyan intézet megalapításához, amelyhez hasonló már több helyütt létezik hazánkban, és bízunk benne, hogy kérésünk megértésre talál városunknak a jóra oly fogékony lakosai körében. Minden, még a legcsekélyebb hozzájárulás is, előbbre visz a közös cél felé. Emellett ezt a nemes szándékot kíséri majd az ég áldása is, és a kicsinyek kibontakozó, jámbor szellemét megint csak igazolják az Úr szavai: „Engedjétek hozzám a kicsinyeket, ne tiltsátok el tőlem, mert övék a Mennyeek országa”. (Máté 19,14. vers)

*Preßburger Aehrenlese 5(1831) 4.sz.
(jan.18.) 17-18.p.*

[Jótekonysági színielőadás az óvodák javára]

E hó 20-án az itteni színházban a szegény gyermekek lelki és fizikai ápolását célzó két intézet, vagyis a Blumenthal nevű elővárosban fennálló első és a Wödriczben hamarosan megnyíló második kisgyermek-örintézet, továbbá a szegény gyermekek ingyenes orvosi kezelését [megvalósítani] szándékozó intézet javára nagy zenei akadémiát rendeztek, amelynek tiszta bevétele (azon körülmény ellenére, hogy a színház bérlőjét erre az estére 300 forinttal kárpótolni kellett), 851 forint 56 krajcárra rúgott... Így az itteni óvodai egyesület választmánya ... hálával gondol mindazokra, akik a kivitelezést bármilyen módon szolgálták, (az itteni színházi zenekar személyzetén kívül, akiknek teljesítményét az itteni publikum nem mulasztotta el most sem érdeme szerint értékelni és méltatni), úgymint a vállalkozás sokoldalúan szolgáló, méltóságos gróf Keglevich Károly úrra (cs.k. kamarás), Joh[ann] Schmidl úrnak, aki a bécsi konzervatórium tagja és a Concert Spirituel igazgatója; ő az egésznek a rendezését és vezetését vállalta; a bécsi Vincenzia Jeckel kisasszonynak, Joseph Farbach úrnak, a Theater an der Wien első fuvolásának; Joseph Link úrnak, a cs.k. Udvari Operaszínház első csellistájának; J. Traichlinger úrnak, a Theater an der Wien zenekar-igazgatójának; a 8 műkedvelő hölgynek és úrnak, akik [...] az est műélvezetének emeléséhez ugyanúgy hozzájárultak; végül a kiváló zongorairól jól ismert Schmid Károly úrnak, az itteni polgári hangszerkészítőnek, aki a szokásos készségességével nemcsak a készletében lévő hangszereket engedte át a jótekonny célra, hanem ezek ingyenes felhangolásáról is gondoskodott.

A választmány ugyanígy fontos kötelességének tartja, hogy mindazoknak a legnagyobb köszönetet mondjon, akik jelenlétükkel segítették előmozdítani a szóban forgó intézetek célját és rendeltetését... Grassalkovich herceg úr ökegycelmessége [...] egy jelentős pénzösszeg révén a társaság számára lehetővé tette, hogy a kisgyermek-örintézetben lévő, egészen szegény gyermekeket a szükséges ruhadarabokkal is elláthassa; amiért neki a szegény gyermekek nevében a legmelegebb köszönet nyilváníttatik ki.

*Preßburger Aehrenlese 1831/I.
márc.25. 23.sz. 273-274.p.*

[Ruhadományok a kisdédóvóknak]

E hó 19-én először ünnepelték Pozsony lakói őfelsége, V. Ferdinánd magyar király születésnapját... Az itteni óvodában a nagy alkalom megünneplésével összekötötték annak a 12 teljes gyermeköltözetnek a szétosztását, amelyeket főméltságú Grassalkovich hercegnek az e célra rendelt, és az e lapban már hálával említett, jótékony adományából vettek, és az intézet felvigyázó asszonyai az egészen szegény növendékek részére elkészítettek.

*Preßburger Zeitung 1831/I.
ápr.22. 31.sz. 373.p.*

Vizsga a pozsonyi „kis-gyermek-örintézetekben”⁴

Pozsony, Oct. 4. Az itt fennálló kis gyermek-örintézetek apró nevendékei múlt hó 23. és 26dik napjain vizsgáltattak meg. Egyik vizsgálaton Ő cs[ászári] Magossága Mária Dorottya Főherczegasszony is több főrangú személyekkel együtt megjelenni méltóztatott, 's Ő Magossága különösen megelégtülnek nyilatkoztatá magát az ezen intézetek eljárói 's vezérlői törekvésök szerencsés sikerével, kivált pedig Rieder Máté jeles tanítás módja, ki naponként 150-200, két-hat esztendőös 's a' legszegényebb néposztályhoz tartozó gyermekeket célirányosan, 's értelmi tehetségekhez képest oktat, nagy tetszést nyert. Ez intézetek kisdedei minden gonosz bényomás ellen megvédve engedelmesség és figyelemre szoktatnak, beszélni, imádkozni 'stb. tanulnak, 's így az oskolákhoz minden tekintetben eleve illetőleg elkészítetnek. Számos látogatói e' vizsgálatnak, melly általában minden várakozást túlhaladott, nyilván igazolják publicumunk ez intézetek iránti részvételét, 's reményt nyújtanak, hogy Pozsony lakosainak emberszerető érzelme ezeket továbbá is hathatósan gyámolítandja. – Ugyan e' napokon, ezen gyermekek vizsgálatának végzetével, a' Blumauer vezérlete alatt lévő siketnéma intézetbeli nevendékek is megvizsgáltattak minden jelen voltak kitűnő megilletődése mellett.

*Hazai 's Külföldi Tudósítások
1833/II. okt.9. 29.sz. 225.p.*

⁴ Ugyanczt németül ld: Preßburger Zeitung (1833/II. okt.4. 79.sz. 1005.p.

*„Egy kisdédóvó intézet szép képét látjuk, amelyben
a gyermeksereg az engedelmesség erényét tanulja,
ami nélkül minden más hiábavaló”*

Rehlingen Antal

„Ahol a kisdédóvó gyönyörűen felvirágzott...”

Brunszvik Teréz

NAGYSZOMBAT
ELSŐ KISDEDÓVÓ INTÉZETE

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Nagy-Szombat (Tirnavia, Tirnau, Trnava) egy a legrégebb szabad királyi városok közül Magyarországon. [---] Posonyhoz 6 mérföldnyire fekszik. A' mi [---] mostani állapotát illeti: fekszik ez egy termékeny rónaságon, Tyrna patakja mellett, mely keresztül folyja. Sánczainak egy része betöltetlen, egy része zöldséges kertekké, más része árnyékos sétáló-hellyé alakított [---] Házaai többnyire földszintiek, és egyemeletesek, s köztük több csinos ízlésű épületeket láthatni. – A sok templom, klastrom miatt hajdan kis Rómának neveztetett, a' mint hogy most is 9 kath. egyházat mutathat, melyek közül a parochialis, a benedictinusoké, s a volt jesuitáké különösen nézésre méltók. Ezek kívül van még itt egy evang. anyaszentegyház, egy óhitű (görög) kápolna, synagóga, collegiált (társas) káptalan seminarium, kath. Gymnasium, normális iskola, leány iskola a sz[ent] Orsolya szűzek gondviselése alatt; egy színház, katona nevelőház a 33-dik magyar gyalogezred számára, egy városi, és vármegyei kórház, invalidház, harminczad és postahivatal, takarékpénztár [---].

Lakosai, kik 7717 lélekre mennek, nyelvökre nézve nagyobb részint tótok és római katolikusok, kevesebb németek és magyarok. Vannak evangelikusok és zsidók is. Foglalatosságokra: mesteremberek, kereskedők és földművelők.

Országos vásárjai posztóra és gyapjúra nézve nagy fontosságúak. Szántóföldei [---] bőven vannak s igen termékenyek, melyre nézve a mezői gazdálkodásból többen táplálják magokat, de csürjeiket (pajta) kívül a városon építették. Van egy répaczukor és két ecet- és szeszgyára.”

Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratik. 3. köt. Pest, 1851. 130-131. oldal

Rehlingen Antal naplója (részletek)

(1832. nov. 4. – 1833. ápr.30.)¹

1832. nov.4.: A naplónak a jövőben is vezérfonalként, zsinórmértékül kell szolgálnia, mivel ez az egyetlen célja. (110.p.)

1832. nov.5.: Ma nyílt meg az intézet. Délelőtt 7 gyermek volt jelen, délután 10. Hagytam, hogy a gyerekek játsszanak és ismerkedjenek egymással, velem és a tanítónővel meg a helyiséggel. Megfigyeltem őket, tanulmányoztam jellemüket. 1 óra felé, amikor észrevettem, hogy a játékba unalom lopódzik, abbahagytam, és kezdtem őket rászoktatni a rendcsinálásra, aztán néhány mondókát és egy vallásos ének első szakaszát tanítottam nekik. A menetelés és a végtagok mozgatása megtette – mint rendesen – jótékony hatását. (114.p.)

1832. nov.11.: Mivel ma kínálkozott az alkalom, tanítottuk, hogy az állatokat nem szabad kínozni. [---] A gyermekek elmesélik otthon a tanítottakat, a feliratokat és az intézetben előforduló eseteket. Ezáltal némi jó hatás érvényesül a családokban. (164.p.)

Az intézet fennállásának első hetéről szóló beszámolót befejezzük. Láttuk és megmutattuk, hogyan lehet a rendetlenségből rend és egyensúly, az engedetlenségből engedelmesség és szófogadás, az egyenetlenségből egység és harmónia. Kezdetben káosz volt, minden összevissza ment, egymást keresztezte. Püfölés, lökdösődés, ordítás, sírás, visítás, füttyülés, trombitálás és micsoda zűrzavar uralkodott. Még ebből is kitűntek a féktelenebb mozgások, kihallatszottak az indulatosabb hangok, mint ahogyan a vihar egészéből kivillan a villámlás és visszhangzik a mennydörgés. Lassanként elült a zűrzavar vihara, elcsendesedtek a vad szenvedélyek, a látvány derűsebbé vált, és egy kiseddóvó intézet szép képét látjuk, amelyben a gyermekcsereg az engedelmesség erényét tanulja, ami nélkül minden más hiábavaló. (135.p.)

1832. nov.13.: Ma, hétfőn igazi „Szent Heverd el napja” volt az intézetben, mert a gyermekek figyelme sokkal jobban elkalandozott, mint máskor. Ami józ az előző 6 nap hozott, a vasárnap részben lerombolta. Ezért nagyon célirányos volt az első budai kisgyermekiskola rendje, hogy vasárnap délután összejöjjék né-

---

¹ Az idézetek magyar fordítását közlik: Bilibok Péterné – Sebestyén Istvánné: Rehlingen Antal naplója = Bilibok Péterné – Sebestyén Istvánné – Zibolen Endre: Első óvodánk életéből. Bp. 1984. 109-168.p. Az idézeteket a cikk témák szerint, mi viszont időrendben közöljük. (A zárójelbe tett számokkal a fenti kiadvány lapszámaira utalunk.) A naplók német eredetijét a Nagyszombati Állami Levéltár őrzi. (Jelzetük: TDO 1-10.)

hány anyja az intézetben, ott fogadták látogatóikat, és közben felügyeltek a meghívott gyermekekre. Kár, hogy ettől a szokástól oly gyorsan eltértek. Vajon lehet-e a nemes hölgyeknek szebb fogadósobájja, mint a kisdudó, ahol az ifjúság körük gyülekezik? (136.p.)

1832. nov.15.: Az idősebb testvérek látogatása az intézetben nem túlságosan kívánatos, mert [---] túl hangosak. Bár néhány szóval figyelmeztettük őket, de a nagyobb gyermekek, akár az erősebb fácskák, nehezen hajlíthatók. (141.p.)

1832. nov.18.: A tisztaságra vonatkozó elengedhetetlen figyelmeztetésnek, amelyet az árva Markó Ignác gondozójához, egy helybeli polgarasszonyhoz intéztünk, meglettek az elmaradhatatlan következményei. Ahelyett, hogy a gyermeket szép tisztán küldte volna az iskolába, otthon tartotta a maga mocskában. A szomszédjainak viszont azt mondta: ez az intézet csak a gazdagok gyerekeinek való. – Csak a gyermeket sajnálom. Sok ember, aki egész életét erkölcsi és fizikai értelemben egyaránt piszokban élte le, azzal teljesen azonosulva, oly nehezen bír abból kiszabadulni, hogy inkább megmarad abban, akár egy mocskos ingben. (140.p.)

1832. nov.17. [---] Mivel kedvezett az időjárás, kivittem a gyermekeket a játszótérre. Ide érkezett a gróf úr és a grófné, hogy teljesítsék a játékszerekre vonatkozó ígéretüket. A valóban pompás kocsi és a szép lovak, a csinos díszítések, a kényelmes bőrülések óriási hatással voltak a gyermekek érzelmeire, valamennyien vágytak rá. (117.p.)

1832. nov.28.: Lindnerné átküldött 2 ablakra függönyt a szükséges vaspálcákkal. A függönyök kívánságom szerint átlátszó anyagból készültek, melyeken át ki lehet látni, be azonban nem. Ezzel végre megszűnik az a lehetetlen állapot, hogy az ablakok előtt mint valami színházi páholyban egész nap népes csoport áll leskelődve és hallgatódzva. (120.p.)

1832. dec.3.: A gyermekek egyre inkább haladnak a betűk ismeretében. Az oktatógép berendezése tökéletes. (164.p.)

Ma elhozta az asztalos a fa építőkockákat.[---] Így ma építettünk egy kör alakú templomot, amelyet befedtünk, és keresztet tettünk a tetőre. A templom ajtajához sok lépcső vezetett fel. Kiváló játékszer ez a gyermekeknek, mivel törhetetlen és a legnagyobb változatossággal alkalmazható, elképzelhetetlenül sokféle összeállítást tesz lehetővé, fejleszti az értelmet, pontos szemlélésre és összehasonlításra készítet – kicsinyeknek és nagyoknak egyaránt kedves játékszere. (156.p.)

1832. dec.5.: A kis Grétzy Lajos a rossz nevelés sajátos példája. [---] Szomszédjait és játszótársait ütésekkel, lökdösődéssel bántalmazza. A hibái ellen való erélyes fellépést panaszos üvöltéssel és félelmes grimaszolással próbálta kivédeni. Amikor helytelen viselkedése miatt szemrehányást tettem neki, megfenyegettem veréssel is, inkább csak azért, hogy lássam, vajon a korrekciónak ezt a

módját nem próbálták-e ki már rajta. Erre ő kajánul megjegyezte, hogy ez itt nem történhet meg. A kisfiú kétéves. (143.p.)

1832. dec.6.: Már minden 5 éves kislány tud kötni.

1832. dec.7.: Egy gyermek ma sokáig egyedül játszott egy bábuval, és amikor a többiek végül kérték tőle, megtagadta. Megkérdeztem a kis barátságstalantól, kié tulajdonképpen a bábu. – Nem az enyém – szölt elpirulva, s átnyújtotta játszótársának. (151.p.)

1832. dec.10.: Apponyi gróf [---] hozott a gyermekeknek, legutóbbi ígérétét teljesítve, egy kocsit, elő fogott lóval és egy bűbajos síró pólyás babát. (117.p.)

1832. dec.14.: Mivel ma több gyermek is az intézetben étkezett, holnap meg akarom nekik az asztali imát tanítani. A Miatyánkot se tudja egy gyerek sem. Ketten mondogatnak ugyan valamit belőle, de hogy milyen fájdalmak árán, arról meggyőztek azoknak a vesszőcsapásoknak a nyomai, amelyeket anyjuktól kaptak. Az imádság szentségéről ugyanis olyan rossz felfogásuk van, hogy vigyázatlanul még az éjjelin ülve is elmondatják velük. (132.p.)

1832. dec.17.: A gyermekek egy kisebbfajta vizsgát tettek a jelenlévők előtt, akik 2 ostorral, karddal és játékdobozokkal ajándékozták meg őket. (122.p.)

1832. dec.18.: Nem jó a gyermekeket mozdulatlan ülésre kényszeríteni, ha jární akarnak, és járásra, amikor álldogálni kívánnának. Fussanak, ugráljanak, kiabáljanak, ha kedvük tartja, vagy inkább a természet őket erre ösztönzi. Minden mozgásuk testi alkatukból adódó szükséglet. (125.p.)

1832. dec.20.: A szorgalmas iskolalátogató szívesen jár az iskolába, mert annak az előrehaladásnak, amit képzésben elér, minden ember örül; ellentétbe azokkal, akik, mint mondani szokták, minden szökőévben egyszer jönnek, és kényelmetlenséggel érzékelik a különbséget és távolságot maguk és mások között, ami természetesen kényelmetlen is nekik, és a kényelmetlen benyomásokat az ember lehetőleg elkerüli. (147.p.)

1832. dec.24. A délelőtt nagyobbbrészt rendezkedéssel és meghívásokkal telt el. Csak néhány gyermek jött el a legközelebbi szomszédságból, ők az alma és dió aranyozásával szórakoztak. A karácsonyfát, egy fenyőt, amelyet a grófnő messziről szállíttatott ide – mivel a síkságra épült Nagyszombat környékén közel s távol túlelvü fát nem lehet látni –, egy edénybe ültették, majd az asztalokat és terítöket rendezték el. Délután hamarosan sok gyermekbaráttól érkezett ajándék szétoasztásra. Alma, dió, füge kalács, mézeskalács, kétszersült és torta Apponyi, Zamoysky és Zay grófnöktől, a városi plébánostól, Szerdahelyinétől és Plancznétől. A képek, könyvek, kötökosarak, osztrák és magyar nemzeti himzés-sel díszített övek, angol kötöfonalak, mindegyiken a megajándékozott nevével – mind-mind Apponyi és Zamoyska grófnék ajándéka. A két hölgy még ¾ 3 előtt megérkezett az intézetbe, hogy mindent megszemléljen. A fát feldíszítették, és ajándékokkal úgy teleaggatták, hogy az ágak alig bírták el, ehhez járult a plébános úrtól ajándékozott gyertyákkal való felékesítése, majd a fát az asztalra helyezték.

A többi ajándékot, amelyet nem lehet a fára rakni, s amelyek közül sok a szülőkől érkezett a gyermekeknek szóló külön ajánlással, három asztalra kúp-, piramis-, oszlop- és más alakzatban halmozták fel. Egyes és kettős gyertyatartókat helyeztek el a teremben alkalmas helyeken, minden gyertyát meggyújtottak, és az ablakokat befüggönyözték.

Meglepő, varázslatos és az alkalomhoz illő látványt nyújtott a ragyogó szoba. Számos csoportban töltötték meg az ifjúság barátai a helyiséget, s éppúgy örvendeztek, mint a most belépő gyermekek, akik igen ügyes rendezéssel a szomszédos házban gyülekeztek nagy számban, mivel sok meghívott vendég is volt köztük. Ott együttesen boldogan és izgatottan várakoztak a hívásra, amely számukra a paradicsomot nyitotta meg. Hármas sorban álltak fel az asztalok körül. A kép, amely most elénk tárult, éppen olyan volt, amint azt a szép karácsonyi ének leírja, de sokkal szebb; az itt egymásra találó és együtt dobbanó szívek bensőséges átélésével még gyönyörűsebb. Bárcsak ez a pillanat örökké tartana!

Miután a gyermekek a csábító látványban eleget gyönyörködtek, [...] az ajándékok szétosztása kezdődött, abban Apponyiné és Zamoysky grófnők, a fővikárius úr és Szerdahelyiné egymást segítették. Nem akarom most ismét a gyönyört leírni, amelyben a gyermekek úsztak, mert aki ifjúkorában ilyen örömet átélt, visszaálmodhatja magát abba a boldog időbe; aki pedig nem, annak hiábavaló minden szó. [...] A befejezést az izgalom feloldódása hozta meg. Két gyermek – egy fiú és egy lány – egy zölddel bekeretezett kis táblát tartott a kezében, amire a KÖSZÖNJÜK volt írva, előttük egy váza állt, amelyből fellobbant a görögtűz. (130-131.p.)

1832. dec.28.: A gyermekcsoport, amely most benépesíti az intézetet, jól rendezetté vált. Minden gyakorlatukat kedvvel, rendszeresen végzik. Az iskola szent hely számukra, amelyet emlékezetükben a jó szellem karácsony estéjén ünnepélyesen beszentelt, és átérzik e szavak jelentését: Az iskolának templomnak kell lennie. – Egy akaratától vezérelve szabadon élnek itt, amit nem ismernek, de létszükségletüké vált. – Csak az új növendékek érkezésétől félek. (148.p.)

1833

1833. jan.5.: [...] A kisgyermekiskolában a kisebb gyermekeket sokkal könnyebben lehet irányítani, és sokkal kevesebb zavart okoznak, mint a nagyok. (141.p.)

1833. jan.12.: Építőköveinkből ma saktáblát készítettünk, helyesebben összeraktuk annak mezőit. Ebben a műveletben fedeztem fel a formatan és mértékek számára az igazi kincset, hogy ezek az építőkövek, mint játékszerek is minden másnál többet érnek, és tanítási eszközök gyanánt még fontosabbak. (155.p.)

1833. jan.15. A kis újonc Klutsovszky ma egészen tisztán, a tegnapi előírások szerint jött az intézetbe. A disznózsírt lemosták a fejéről, a haját lenyírták, a nadrágját kimosták, s minden maszat az orra alól a vízben maradt. Kezei megtisz-

tultak, körmeit levágták. Rongyok helyett gombokkal megerősítve tartott rajta a ruha, csizmája kitisztítva. (139.p.)

1833. jan.23.: A gyermekek szellemi ereje a folyamatosság törvénye szerint napról napra fejlődik az alakok, számok és szavak területén, ahol célszerű gyakorlatokkal kedves kis erejüket fejleszthetik és növelhetik. (160.p.)

1833. jan.25.: A gyerekek szívesen és sokat énekelnek, játszásukat, munkájukat felvidítja az ének, könnyeiket felszárítja a dal. A zenében varázserő van minden szellemi képesség kibontakoztatására. (129.p.)

1833. febr.9.: A fizika professzorának vezetésével több lelkész jött el, hogy bizonyosságot szerezzenek azon híresztelésről, vajon a gyermekeket tanítjuk-e imádkozni vagy nem. Nyíltan beismerték, mennyire csodálkoznak ezen az ostoba fecsegésen, s kifejezték, mennyire meg vannak elégedve a tanítással. (133.p.)

1833. febr.16.: Egy időszak teljesedett ki: intézményünk kb. negyedéve áll fenn, s ez alatt a gyermekek megismerkedtek a betűkkel, minden tekintetben annyira haladtak, hogy képesek rövid, gyermekeknek való történeteket felfogni, megérteni, és egy korukhoz illő történet cselekményének fonalát figyelemmel kísérni. (165.p.)

1833. márc.9.: A hét két utolsó napján eljött a két itteni zsidó tanító. Azt hallották, hogy én igazán kedves úr vagyok, és az intézet valami ritkaság, ahol egy felnőtt is sokat képes profitálni. Ezért vették maguknak a merszet, hogy javaimból a maguk hasznára fordítsanak valamit. Az egyik azt is mondta buzgalmában, hogy már javasolta is övéinek, küldjenek ide gyerekeket is, mert az intézmény a keresztyéni türelem valóságos csodája, és a zsidók számára is nyitva áll. Amennyire csak futotta az időből, megismertettem őket a legkiválóbb növendékekkel, s ez úgy meghatotta őket, hogy azt mondták, a Paradicsomban sem lehetne kellemesebb órákat tölteni, mint nálunk. (121.p.)

1833. márc.13.: Az a kísérlet, hogy könyvből olvassanak, nagyon tetszett a gyerekeknek, és így nagyon jól is sikerült. Alig bírnak megválni a könyvtől, és minden megfelelő szót sikerült elolvasniuk. (165.p.)

1833. márc.16.: Csak csodálni lehet, milyen nagy kedvvel tanulnak már a gyerekek. (161.p.)

1833. márc.22.: Az intézet orvosa ma jelen volt az új növendékek felvételénél, és szíves volt felhatalmazni a tanítót, hogy a piszkos gyermekeket visszaküldhesse. (123.p.)

1833. ápr.10.: A gyermekek a hosszas tavaszi szünet ellenére sokkal jobban viselkedtek, mint ez várható lett volna, pedig az intézet 8-10 törzsnövendéke kivételével a város legelhagyatottabb és legelhanyagoltabb gyermekei. (137.p.)

1833. ápr.11.: Tegnap óta néhány gyermek intézetünkől az apácahoz jár iskolába, kiváltképpen intézetünk gondozónője, Mirka asszony tevékeny és szorgos közreműködése révén. A jó emberek – anélkül, hogy velem tanácskoztak

volna – így rendezték el ezt, nem érdemesítették az intézetet egy sor értesítésre, vagy köszönő szóra sem. (134.p.)

1833. ápr.17.: Az elmúlt félév során a betegségek a következőképpen osztottak meg: 1 gyermek himlős volt (enyhe lefolyású), 2 gyermek bélférgességben szenvedett, 1 gyermek köhögött, 1 gyermek fejgyulladást kapott, 2 gyermek gyengeségben, 1 gyermek influenzában szenvedett.

1833. ápr.25.: A nagy, vásári tolongás miatt ezek után a szép kertbe vonultunk. A gyermekek átadták magukat az örömmnek és vidám játéknak, mivel éppen szép tavaszi nap volt. Sétáltak, futottak, ugráltak, szökeltek, ficáncoltak, akár a kiscsikók, amikor először üdvözlük a friss levegőt. Végül mindenféle állathangot utánoztak – micsoda szívderítő játék volt! (127.p.)

1833. ápr.30.: Vizsga. – Ezt 30 gyermekkel kezdtük el. Néhányan azonban éppen a szülők jelenléte miatt ahelyett, hogy közreműködtek volna, csak hallgattak. Ezek a legkisebbek voltak.

Egy kislány, M. J. a következő beszéddel nyitotta meg a vizsgát:

„Nagyméltóságú Kegyelmes Grófné! Nemes Gyermekebarátok!

Kegyes jóindulatuk nyitotta meg az ártatlan gyermekeknek ezt a menedékhelyet, felszerelték eszközökkel képzésük és fejlődésük érdekében. A legbensőbb, legszívélyesebb köszönet érte. Felnövekedvén egykor, ezt a jótéteményt igazán komolyan fogjuk tudni értékelni, s emlékének szentelni azokat a gyümölcsöket, amelyek az Önök gondoskodásából bimbóba szökkentek és kivirágzanak.

A Mindenható Isten meg fogja áldani Önöket, nemes adakozók, de emberbaráti műüket is, s Önök megfizetnek majd Jézus szavai szerint: „Aki egy ilyen gyermeket befogad az én nevemben, engem fogad be” És „Amit megcselekedetek eggyel a legkisebbek közül, énvelem cselekedtek meg”.

Teljesítményeinket – zsenge korunkra és az eddigi körülményekre való tekintettel – bizonyára elnézéssel fogják megítélni. Minden játszópajtásommal mondom: Isten hozott! [Minden gyermek: »Isten hozott! «]

A vizsga, úgy remélem, minden tájékozottnak és tájékozatlannak egyaránt tetszett. A gyermekek nagyon rendesen és figyelmesen viselkedtek, s egyetlen válasszal sem maradtak adósok. Két órát tartott a vizsga, de lett volna anyag még másik két órára vagy egy másik vizsgára is [---] Kevés szem maradt eközben száraz. Kegyelmes grófnénkon kívül jelen voltak a fővikárius, a városi plébános, a városi bíró és három itteni normaiskolai² tanító (egy világi és két pap). A leghízelgőbb kifejezésekkel rázták meg a vizsga után a kezemet, és juttatták kifejezésre csodálatukat az új tanítási módszereket illetően. (166.p.)

² Normaiskola: kiemelt anyanyelvi iskola

Egy lelkész (normaiskolai tanító, különösen szelíd lélek) nyíltan megmondta a városbíró úrnak, csak azt sajnálja, hogy nem jött el már régen ide, hogy ezt a kiváló módszert megismerje. Ma nagyon sokat tanult, és gyakran el fog ide látogatni, hogy az oktatás szellemét teljesen magába szívja. (134.p.)

Eddig 44 gyermeket vettünk fel az intézetbe. És ezzel be is fejezzük a nagyszombati kisgyermekiskoláról írott naplót. Fél esztendő, ezen belüli tevékenységünket öleli fel a napló, amióta az intézet élére állottunk, s ha Istennek tetszik, továbbra is így lesz. Ezeknek a megfogalmazásában csak az igazság szelleme vezérelt bennünket, és ha néhány észrevétel kellemetlennek, élesnek és keménynek tűnik, úgy biztosíthatjuk legjobb szándékunkról, hogy az ábrázolás így is messze elmaradt a valóságtól, és csak a javítás szándékával, minden hátsó gondolat nélkül történt [---] (167-168.p.)

Apponyiné-Serbelloni Teréz grófnő bejegyzése az elhunyt Rehlingen Antal naplójába:

„Ennek az embernek az életével a jeles intézmény elvesztette a gyermekek iránti oly nagy szeretetet is, mert ritkán egyesül ily sok tudással, a gyermekek tehetségének és képességének ily alapos ismeretével az a módszer, ahogy őket vezetni kell. Béke legyen vele!”³

---

³ Közlik: Bilibok Péterné – Sebestyén Istvánné: Rehlingen Antal élete és pedagógiai munkássága = Óvodai Nevelés 34(1981) 269.p.

*Kimutatás a nagyszombati kisdédóvóba
1833. április 30-ig felvett gyermekekről⁴*

	Név	Életév	A felvétel napja	Egyéb megjegyzések
1.	Lieder Friederika	4.	1832. nov.5.	
2.	Gétzy Alois	2.	1832. nov.5.	
3.	Krieger Benigna (evang.)	5.	1832. nov.5.	Apja: százados
4.	Krieger Julie (evang.)	4.	1832. nov.5.	- „ -
5.	Wachter Karolina	5.	1832. nov.5.	
6.	Wachter Franklin	4.	1832. nov.5.	
7.	Tupila Karl	2.	1832. nov.9.	
8.	Slavik Jan. Nep.	5.	1832. nov.10.	
9.	Svetzl Michael	2.	1832. nov.11.	
10.	Planer Theodor	2.	1832. nov.12.	Apja: kereskedő
11.	Danzinger Johann	2.	1832. nov.14.	Apja: esztergályos
12.	Danzinger Theres	4.	1832. nov.14.	„
13.	Marko Ignatz	5.	1832. nov.17.	
14.	Gétzy Amalie	4.	1832. nov.17.	Adamkovitsnál prefect.
15.	Haulik Marie	5.	1832. dec.10.	
16.	Frank Katharina	4.	1832. dec.18.	
17.	Czink Marie	5.	1832. dec.18.	
18.	Beisger Joseph	2.	1832. dec.19.	
19.	Martsits Theres	5.	1832. dec.20.	
20.	Kurtz Anna	5.	1832. nov.20.	
21.	Szt.Mihály Paul	5.	1832. nov.21.	
22.	Banay Ernestine	3.	1832. dec.23.	
23.	Zach Michael	5.	1832. dec.23.	
24.	Hofmann Elisabeth	3.	1832. dec.23.	
25.	Mirka Johanna	5.	1832. dec.24.	

⁴ „Aufnahme der Kinder in der Tyrnauer Bewahranstalt”. Eredetije:
Brunszzvik Teréz óvodaügyi archívuma = OSZK-K Quart. Germ.
1390/1/116.sz.

	Név	Életév	A felvétel napja	Egyéb megjegyzések
26.	Pitrof Stephan	6.	1833. jan.2.	
27.	Way Hermann	4.	1833. jan.2.	Fogadós (Fekete Sas)
28.	Way Julius	5.	1833. jan.2.	- „ -
29.	Zach Anna	4.	1833. jan.3.	
30.	Rösner Monika	5.	1833. jan.14.	Posztókészítő
31.	Klutsovszky Johann	6.	1833. jan.14.	
32.	Bartos Johann Nep.	4.	1833. jan.22.	Szabó
33.	Keller Johann	5.	1833. márc.1.	Rokkant
34.	Moszkall Josepha	5.	1833. márc.4.	
35.	Rosenzweig Peter (evang.)	4.	1833. márc.6.	Rokkant
36.	Wohlleben Elisabeth	5.	1833. márc.8.	Rokkant, özvegy
37.	Wohlleben Theresia	6.	1833. márc.8.	Rokkant, özvegy
38.	Ziegelhofer Elisabeth	5.	1833. márc.15.	
39.	Stumpf Josepha	5.	1833. márc.22.	Apja: rokkant
40.	Dressler Maria	5.	1833. márc.22.	Anyja: özvegy
41.	Dressler Joseph	3.	1833. márc.22.	- „ -
42.	Fuchs Wenzel	4.	1833. márc.29.	Apja: rokkant
43.	Waltz Anna	4.	1833. ápr.17.	Apja: kereskedő
44.	Waltz Gustav	3.	1833. ápr.17.	„

Megjegyzések:

Az eredeti táblázat több olyan rovatot tartalmaz, amelyek részben vagy egészében üresen maradtak; ezeket helyhiány miatt elhagytuk. „A gyermek után fizetett összeg” rovat például mindenütt kitöltetlen. A „Lakhely” rovatban is csupán egy gyermeknél szerepel bejegyzés, s az is olvashatatlan.

Az óvodások zöme római katolikus vallású volt; ezt külön nem jelöltük be, a három evangélikus neve után viszont az 'evang.' rövidítés szerepel.

A családfenntartók foglalkozására és/vagy hátrányos helyzetére (rokkant, özvegy) tett utalások az 'Egyéb megjegyzések' rovatba kerültek.

Helyhiány miatt a „Himlőoltás” rovatot is elhagytuk. A gyermekek többsége kapott oltást. (Ettől eltérő megjegyzések: „átesett a himlőn” (Beisger Joseph); „nem kapott oltást” (Klutsovszky Johann); „bizonytalan” (Fuchs Wenzel).

A cikkek jegyzéke

● Die Gesellschaft zur Beförderung des Guten in Tyrnau [A „Jót Előmozdító Társaság” Nagyszombatban]

Preßburger Aehrenlese 7(1833) 2.sz. jan.8. 9.p.

● [A „Jót Előmozdító Társaság” Nagyszombatban]

Jelenkor 2(1833) jan.12. 4.sz. 25.p. *(Ld. a 80. oldalon!)*

[Nyilvános vizsga a nagyszombati gyermekóvó intézetben]

Jelenkor 2(1833) nov.20. 93.sz. 738.p. *(Ld. a 80. oldalon!)*

● Ausweis der Gelder [...] Kleinkinderbewahrschule in Tyrnau [A nagyszombati kisdédóvó intézet első évi költségvetése].

Preßburger Aehrenlese 7(1833) 99.sz. dec.13. 399.p. *(Fordítását ld. a 81. oldalon!)*

● [A nagyszombati óvoda karácsonya]

Hazai 's Külföldi Tudósítások 1835/I. jan.10. 4.sz. 26.p. *(Ld. a 82. oldalon!)*

● Der zum Vortheil der hiesigen Kinderbewahranstalt gegebene Ball [Jótekonysági bál a nagyszombati óvoda javára]

Preßburger Zeitung 1835/II. febr.27. 193-194.p. *(Fordítását ld. a 82. oldalon!)*

● [Adományok a nagyszombati kisdédóvónak]

Hazai 's Külföldi Tudósítások 1835/II.39.sz. nov.11. 305.p.

(Az adakozók: Illésházy, Zay és Eszterházy Károly grófék)

● Der Weihnachtsabend in der Kinderbewahr-Anstalt zu Tyrnau
[Karácsonyeste a nagyszombati kisdédóvó intézetben]

Preßburger Aehrenlese 10(1836) 4.sz. jan.15. 13-14.p. (*Fordítását ld. a 83-84. oldalon!*)

● Apponyi Teréz: A' nagyszombati gyermekóvó-intézet [szám-
adása]

Jelenkor 5(1836) ápr.9. 29.sz. 113.p. (*Ld. a 85. oldalon!*)

● [„Nagyszombatban [S]zerdahelyi József...”]

Hazai 's Külföldi Tudósítások 1836/II. dec.21. 50.sz. 394.p. (*Ld. a 85. oldalon!*)⁵

● „Hogy a' kisdédóvó-intézetek célszerűen rendezve...”

Hazai 's Külföldi Tudósítások 1838/I. szept.26. 25.sz. 195.p. (*Ld. a 85-86. oldalon!*)

● [Mária Dorottya levele a nagyszombati kisdédóvónak]

Hazai 's Külföldi Tudósítások 1839/I. ápr.27. 34.sz. 263.p. (*Ld. a 86. oldalon!*)

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

---

⁵ Ugyanezt németül ld. Preßburger Zeitung 1836. No. 100. dec.16. 923.p.

A Jót Előmozdító Társaság” Nagyszombatban

N. Szombat sz. kir. Városában a’ lefolyt év dec. 30ikán „Jót Előmozdító Társaság” név alatti egyesület szövetkezett, ugyancsak nevezetének megfelelőleg első céljául tűzvéni ki magának azon kis gyermekóvó intézet-igazgatást ’s fen[n]tartatását, melyet Gróf Brunszvik Théréz s egyéb jóltevők adakozásai ’s fáradozásik 1832. nov. 4ikén, mint fels[éges] Királynénk⁶ névnapján indítanak, ’s meglehetősen szerkezőnek. Gróf Apponyi Théréz sz[ületett] gróf Serbelloni aszszonynak előlölővé, valamint a’ többi igazgató tagok választatása is köztetszéssel fogadtatott. Munkálatiról költsézés-bevételről ’s a’ t. az egyesület esztendőnként nyilvános [!] jelentést teend; a’ hozzá érkezendő jóltevő adakozásokról pedig Schuster I. K. gyógyszerháros úr, mint pénztárnoka által, nyugtatványokat szolgál-tat.

Jelenkor 2(1833) 4.sz. jan. 12. 25.p.⁷

[Nyilvános vizsga a nagyszombati gyermekóvó intézetben]

Nagyszombat, nov. 9ikén:

A’ f. hónap első napjain német nyomtatványok által összehívatának városunk minden rangu ’s rendű tiszteltebbi a’ „jót előmozdító társaság” előlölője gróf Apponyi sz[ületett] Serbelloni Théréz igazgatása alatt az ugyan f. hón[ap] 7én tartatott nyilvános [!] vizsgálatára az egy éves „gyermek-óvó Intézet”-nek. Meglepő volt a’ számos, papi ’s világi gyülekezetre nézve apró csemetéink ügyességök. Religioi, biblia-történeti, korukhoz képest elégséges (sőt magyar imádkozási) isméretik, magyar ’s német betűzés- ’s számlálásik, az emberi test ’s állatok alkotórészeinek neveztetésik, némelly mezei ’s házi mesterségek helyes magyarázatik, összeleg 13 foglalatосkodás-cikkelyeik, mindannyi bizonyítványi az intézet sikeres létének. A’ vizsgálat elvégzete, ’s a’ „Gott erhalte” elzengte után e’ kisdedek jutalmakkal ’s uzsonnával vigasztaltattak meg.

Jelenkor 2(1833) nov.20. 93.sz. 738.p.

⁶ Karolina Augustza

⁷ Ugyanezt németül ld.: Die Gesellschaft zur Beförderung des Guten in Tyrnau = Preßburger Aehrenlese 7(1833) 2.sz. jan.8. 9.p.

Kimutatás a nagyszombati kisdédóvó intézet
alapítása és fenntartása céljából beszedett, majd felhasznált
pénzekről [1832. november 1. - 1833. november 1.]
„Ausweis der eingegangenen und wieder verwendeten Gelder”

B e v é t e l

	Konv. Ft	krajcár
A kegyes adományokból:	2779	39
Tehetős szülők gyermekei után beszedett pénzek:	234	20
Egy, az intézet javára rendezett bál jövedelme:	1502	30
A gyűjtő ládikóba dobott pénzek:	129	29
Összes bevétel:	4645	58

K i a d á s

	Konv. Ft	krajcár
Az iskola kezdeti berendezésére:	389	7
A lakás- és kertbérlet:	225	-
Az iskola és a [tanítói] lakás takarítására és fűtésére:	87	34
Az iskolai személyzet fizetésére:	1290	-
A szegény gyermekeknek kenyérre és ruhára:	44	33
A befektetett tőke:	2000	-
Különféle egyéb kiadásokra:	353	-
	4389	14

Ezek után a kasszában marad:

256 forint 44 krajcár

Nagyszombat, 1833. november 1.

Wenisch Antal (intézeti ellenőr)

Schuster József Károly (intézeti pénztáros)

[Megjegyzés: Magát a számlát a mellékletekkel, valamint az ajándékozott dolgokról és azok felhasználásáról készült három kimutatást 1834. január végéig bárki megtekintheti a nagyszombati kisdédóvó intézetben.]

*Preßburger Aehrenlese 1833/ II.
dec.13. 99.sz. 399.p.*

[A nagyszombati óvoda karácsonya, 1834.]⁸

Nagyszombat, Dec. 26dikán 1834.

Az itt három⁹ év óta fennálló kis gyermekeket ápoló intézet tegnapelőtt ülte harmadszor a' szent karácsonyünnepet. A' gyermeki ártatlanság könyörgései 's éneklései, egyesülve a' jóltévékéivel, olly ajándékok kiosztása, melyek a' számos gyámolatlan gyermekeket az idő zordonsága ellen megóvják; a' megajándékozottak hála- és örömmérzelmeik; A' gyermekeik testi és erkölcsi megtartásán örvendő szülék hálálkodásai, és e' nemes tettek tanúinak örömmérzetei bélyegzék az ünnepet, melly fénye és céljánál fogva szemet és szívet gyönyörködtetett. Hála és idvesség azoknak, kik elmés rendeletök és bő adakozások által illy méltókép[p]en ülték meg a' világ Idvezítőjének születés napját, 's ezen szavait: »Legyetek jóltévék és szánakozók minden embertársaitok iránt különbség nélkül« tettel követték!

Hazai 's Külföldi Tudósítások 1835/I.

4.sz. jan. 10. 26.p.

Jótekonysági bál a nagyszombati óvoda javára

„Der zum Vortheil der hiesigen Kinderbewahranstalt gegebene Ball”

Az itteni gyermekóvó intézet (Kinderbewahranstalt) javára e hó 4-én, adott, [és] lottóhúzással egybekötött bál, ez a városunk emberséges lakói által jóakarattal támogatott rendezvény 2415 (bécsi értékű) forint 41 kr. bevételt hozott.

Preßburger Zeitung 1835/I.

16.sz. febr. 27. 194.p.

⁸ A nagyszombati óvoda első, 1832. évi karácsonyáról Rehlingen naplója részletes leírást tartalmaz. (Ld. a ...oldalon!) Ő számolt be az első budai óvoda első karácsonyi ünnepeiről is, amely szintén karácsonyfa állítása mellett történt. (Közl.: Diesing i.m. 1830).

⁹ Pontosabban: két éve

Karácsonyeste

a nagyszombati kisdédóvó intézetben, 1835.

Der Weihnachtsabend in der Kinderbewahr-Anstalt zu Tyrnau (1835)¹⁰

Megható jelenetek titkos előérzetével léptem be az elmúlt Szentestén a nagyszombati kisdédóvó intézetbe. Belsejét tekintve egyszerű falusi helyiség; a benne végbement történeteket tekintve a női erény és nemes emberszeretet valóságos szentélye; a napi gyakorlás, valamint a mai ünnepségük szentséges jellegét bátoritanul, félénken szerényen eltakarja szerénységben a kellemes sötétség.

Itt álltam én, megfoghatatlan mélabútól eltelve, mintegy az ég parancsától vezérelve, hogy a nap lefolyását érzelmeim vizsgálatával zárjam le! – Az ünnepélyes cselekmény szemlélésében mélyen elmerülve, körülvéve a nemesszívűség mindennemű megnyilvánulásaitól, amely a meghatódottság jeleként könnyeket csalt ki az emberek szeméből – egy különös nőnek, a szentély papnőjének látványa mélységes csodálatot keltett bennem, amint ő, az intézet előljárója őszinte lelkesedéstől eltelve, mint egy igazi anya egy idegen gyermeksereg boldogulását sajátjának tekinti, és ennek a szent hivatásnak eleget téve a saját és mások jócselekedeteivel megtöltött bőségszarut a kicsik ölébe üríti. Teszi ezt azért, hogy Urunk és Üdvözítőnk születésének előestéjét a neki tetsző hódolattal megüljük, hogy száz ártatlan hang legfenségesebb nevét dicsőítse, és a kapott oly bőséges áldásért legmelegebb háláját fejezze ki.

Két hosszú, száz tarka takaróval fedett asztalt egy aranydiókkal, mézeskaláccsal és kis viaszégőkkel gazdagon díszített, színes szalagokkal ékesített karácsonyfa választott el egymástól. Kétoldalt, nemek szerint elkülönítve, a terem hosszában egy-egy gyermeksor állt; egy harmadik asztal, a háttérben roskadozott a süteményektől és az édes nyalánkságoktól. A fiúsor élén állt a tanár, a lányokén a nevelőnő, készen arra, hogy az intézet vezetőnőjét és támogatóját, Apponyi-Serbelloni Teréz grófnőt fogadják. Ez utóbbi egy szomszédos helyiségben tartózkodott, ahová néhány percre visszavonult, hogy pihenjen egy keveset azon fáradságos

¹⁰A nagyszombati óvoda első, 1832. évi karácsonyáról Rehlingen naplója részletes leírást tartalmaz. (1832.dec.24. = Magyarul idézik: Bilibokné Sebestyénne i.m. 1984. 129-131.p. (Rehlingen számolt be az első budai óvoda első karácsonyi ünnepségéről is, amely szintén karácsonyfa állítása mellett történt. Ld.: Diesing i.m. 1830).

előkészületek után, amelyeket saját kezűleg tett a gyermekekért az örömteli meglepetést megelőzően. Ezeknek izgatott várakozását a magam részéről végig figyelemmel kísértem.

Belépésekor a kicsik énekkara megható karácsonyi énekkel köszöntötte az ég bőséges áldását; hálás tekintetüket a gyerekek a felvigyázónő felé fordították, aki Istennek ajánlott béketűrésben és idegen gyerekek odaadó gondozásában leli anyagi örömeit.

Ha ti anyák láttátok volna, ahogyan serény kezeivel minden gyermeknek átnyújtotta az érdemei vagy anyagi helyzete miatt neki szánt ruhadarabokat, ahogyan a bőséges vacsorából minden kicsinek a neki járó részt jóságos mosollyal néhány buzdító, lelkesítő szó kíséretében átadta – úgy összes gyermekeiteket legszívesebben az ő ölébe helyeztéték volna!

Egy kis illedelmes férfi, aki mellettem állt, és akiről úgy látszott, hogy az intézet személyzetéhez tartozik, megindultságomat látva odasúgta nekem: „A grófnő a gyermekeket minden nap olvasni és egyéb jó dolgokra is tanítja; ezt azonban itt csak kevesen tudják, bár természetesen mindenkinek tudnia kellene róla.”

Kimondhatatlan érzésektől áthatva odaléptem hozzá, hogy a gyermeki rajongó tisztelet oltárára helyezzem a saját legmélyebb hódolatomat is, és kifejezzem azt az örömteljes benyomást, amelyet szép lelkének nemessége kitörölhetetlenül a szívembe vésett. „Hiszen én csak a méhecske vagyok” – mondta válaszul gyenge szavaimra –, de Nagyszombatnak és környékének nemes lelkű lakói a mindenkor készséges virágok, ezekből gyűjtöm össze a mézet, amelynek meg kell édesítenie a gyermekek jövőjét. Az ő gazdag adományaik megérdemlik minden nemes ember elismerését; szép szívüket a jó pártolása miatt megilleti az őszinte tisztelet és a későbbi sikerek diadala.”

„Bárcsak Isten beírná ezt a megnyilatkozást az emberi erények aranykönyvébe, és bölcsességének megfelelően értékelné azt! Én fel fogom jegyezni a szavakat kortársaim számára” – válaszoltam hódolatteljes meghajlással, és távoztam.

1835 Karácsony hónapjában

Egy szemtanú

*Preßburger Aehrenlese 10 (1836)
4.sz. (jan.15.) 13-14. oldal*

Apponyi Teréz:
A nagyszombati „gyermekovó-intézet” [számadása]

A' nagyszombati gyermekovó-intézet előjárójji [1] most adák ki az intézet fölállítás óta lefolyt 3 esztendőre terjedő számadást. A' jövedelmi összes[s]ég ezen idő alatt 12,498 for[int] 's 8 ½ kr[ajcár]ra tétetik v[ál]tóban; a' kiadás ellenben 6382 for[int] és 53 ½ kr[ajcár]ra; mi szerint a' fen[n]maradék 6115 for. 15 kr. Ebből 4700 for. kamatra adatott ki; a' többi 1415 for. 15 kr. pedig 1835 october végétől kezdve pénztári maradék. Az intézet előjárója gróf Apponyi Teréz asszony

Jelenkor 1836. ápr.9. 29.sz. 113.p.

Nagyszombatban [S]zerdahelyi József...

Nagyszombatban [S]zerdahelyi József cs.k. kamarás úr a' dunemelléki ker. tábla elnökévé lett neveztetése alkalmával újabb jelét adá jöltező indulatjának, midőn az ottani kis gyermek óvó intézet számára, közelébb elhunyt hitvese, csillagkeresztes-dáma Semsey Terézia¹¹ emlékeztetének szentelt 200 v[áltó]forintnyi alapítványt küldött, mellynek kamatajai évenként az intézet szegény növendékeire fordítandók.

Hazai 's Külföldi Tudósítások 1836/II.

50.sz. dec.21. 394.p.¹²

„Hogy a' kisedővó intézetek, célszerűen rendezve...”

Nagy-Szombat, sept.7. Hogy a' kisedővó intézetek, célszerűen rendezve, a' nevendékek' erkölcsi haladására felette hasznosan hatnak, ma is újra meggyőződénk felőle, midőn az itteni intézetben 66 fiú 's 57 leány, összesen 123, különböző vallású kisedek, kik többnyire csak három és négy évesek, számos hallgatók előtt tartatott próbatéten a' vallás' és egyéb tanulmányok' cikkeiből mind mesteröktől, mind a' hallgatóktól tett kérdésekre magyar nyelven értelmesen, a' szavakat helyesen ejtve 's teljes készséggel feleltek. Meglepő volt a' természettanból a' házi 's más isméretesb állatok', növények' és ezek' magvainak

¹¹ Brunszvik Teréz rokona, a nagyszombati óvoda egyik első patrónusa

¹² Ugyanezt németül ld. „Der k.k. Kammerer, Herr Joseph von Zerdahely...” = Preßburger Zeitung 1836. No. 100. dec.16. 923.p.

elnevezése 's haszonvételök magyarázata; továbbá az éneklés, magyar és német olvasás, és a' számolásnak négy közönséges nemében kitüntetett jártasság. Úgyszinte a' gyermekek' tisztaöltözete, vidám arczaik, csendes magokviselete; de leginkább az, hogy ezen növendékek' legnagyobb része otthon magyar szót soha sem hallott, 's mégis illy bámulandó előmenetelt tettek.

Itt a' kisdedek két éves gyenge koruktól fogva tehetségökhöz [!] képest emlékezetök' gyakorlására, figyelemre 's gondolkozásra játszadozva szoktattnak, 's noha vagyonsabb szülék' gyermekei közé a' legszegényebbeké is befogadtatik, kit a' sivatag' szülöttjétől alig különböztethetni meg: mégis kevés hónapo oktatás után a' szellemi tehetség' elősegített kifejlése 's illendő magoktartása egészen megváltoztatják ls más alakba öltöztetik őket. Kitűnt ez a' főtiszt[elendő] Krautmann József esztergomi kanonok úr ajándékozta 50 v[áltó]forintból adatott délutáni mulatságuknál is, mellyen ártatlan gyermeki enyeltéssel élvezvén ez ünnepök' gyönyöreit, a' jó nevelés szabályait sem szóval, sem mozdulattal meg nem sérték, mi szorgalmas oktatásuk' 's erkölcsi csinosodásuk' legbiztosabb jele. Ennyi valóban igen örvendetes és a' növendékek' egész életére ható előmenet, mélt[óságos] Brunszvik Terézia grófnő' alapítmánya mellett, az akadályokon el nem csüggedő fáradhatatlan igazgató asszonyság', mélt[óságos] idősb Apponyi József gróf hitvese', született Serbelloni Terézia grófné' 's csillagkeresztes dáma' nemeslelkűségének 's áldozatinak következménye; miért is jutalmául legyen minden lelkes honfi' örökös hálája!

Hazai 's Külföldi Tudósítások
1838/II. szept. 26. 25.sz. 195.p.

Országos Széchényi Könyvtár

Mária Dorottya levele a nagyszombati kisdedóvónak

Mária Dorothea cs. Kir. Főh[erce]gasszony, fens[éges] Főh[erce]g Nádorunk' hitvese, a n[agyszombati] kisdedóvó intézet' elnökéhez, Apponyi grófnéhoz önkézzével írt levele szerint azon alázatos kérelemben, miként ő cs. Kir. Főnsége ezen intézetet magas pártfogása alá venni kegyeskednék, megegyezni méltóztatott.

Hazai 's Külföldi Tudósítások
1839. I. ápr. 27. 34.sz. 263.p.

- Bilibok Péterné – Sebestyén Istvánné: A nagyszombati kisdédóvó intézet működésének korai időszaka Rehlingen Antal naplója alapján = Bilibok Péterné – Sebestyén Istvánné – Zibolen Endre: Első óvodáink életéből. Bp. 1984. 95-180.p.
- Bilibok Péterné – Sebestyén Istvánné: Óvodai élet 1832-ben. (A nagyszombati első kisgyermekiskola. A gyermekek foglalkoztatása az első kisdédóvóban) = Óvodai Nevelés 32(1979)4. 129-136.p.
- Bilibok Péterné – Sebestyén Istvánné: Rehlingen Antal élete és pedagógiai munkássága = Óvodai Nevelés 34(1981) 266-270. p.
- Berger, Manfred: Caroline Auguste = Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon Bd. 24. 2005. 392-400.
- Brunszvik Teréz: Félszázad életéből. Emlékiratai (Ford.: Petrich Béla) = Czeke Marianne – H.Révész Margit: Gróf Brunszvik Teréz élet- és jellemrajza. Bp., 1926. 39-108. p.
- [Brunszvik M. Therézia:] Számadás a kisdédóvó intézetekről 1830-dik esztendei 1-ső juliustól fogva 1833-dik végéig. Budán, 1836.
- Brunszvik Teréz pedagógiai munkássága. Vág Ottó, Orosz Lajos, Zibolen Endre tanulmányai. (Bevez.: Jausz Béla.) Bp. 1962.
- Hornyák Mária: Beethoven, Brunszvikok, Martonvásár. Martonvásár, 1993.
- Hornyák Mária: Brunszvik Teréz, az első óvodák és a karácsonyfa-kultusz = Ethnographia 105 (1994) 2.sz. 567-571.p.
- Hornyák Mária: Brunszvik Teréz, a "gyermekek barátja" 220 éve született. 1-2. = Óvodai Nevelés 48(1995)10:382-383., 49(1996)1:15-16.p.
- Hornyák Mária: Brunszvik Teréz, a 'Haza Leánya' = „Magyarország, Veled az Isten!” Brunszvik Teréz naplófeljegyzései 1848-1849. (S.a.r., jegyz.: Hornyák Mária) Bp., 1999. 9-51. p.
- Hornyák Mária Brunszvik Teréz óvodái és a sajtó = Magyar Könyvszemle 120(2004) 353-373.p.
- Hornyák Mária: Első óvodánk története (Buda-Krisztinaváros) 1828-1867. Martonvásár, 2003.
- Hornyák Mária: „Én pedagógus vagyok”. Brunszvik Teréz életpályája és gondolatai 1-2. = Taní-Tani 14-15 (2000) 125-129., 16-17 (2001) 164-170.
- Hornyák Mária: Levelekbe zárt óvodatörténet. Brunszvik Teréz levelei között tallózva = Tan-Műhely 2004. 3.sz. 154-174.p.

- Hornyák Mária: Martonvásár. (Monográfia.) Bp. 2000.
- Kemény Lajos: Hundert Jahre der Wohlthätigkeit gewidmet 1830-1930. Bratislava, 1930.
- Mikleš, Ján: Brunszvik Teréz filantrópizmusa és a XIX. századi szlovák folyóiratok cikkei az óvodák létesítésének szükségességéről = Magyar Pedagógia 1(1963) 344-358.p.
- Mikleš, Ján: Rehlingenovo pedagogické pôsobenie v detskej opatrovni v Trnave. Sbornik pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. Bratislava, 1966. 37-82.
- Nagyszombati [kisdédóvó] = A Kisdédóvó Intézeteket Magyarországon Terjesztő Egyesület Évkönyve Új folyam 1(1843) 141-146.p.
- A' Négy első Kisgyermeki Ór-, s Gondviselés Intézetekről... Pesten, 1832.
- Ortvay Tivadar: Pozsony város utcái és terei. Pozsony, 1905.
- Pozsony és környéke. Pozsony, 1865.
- Rapos József: Brunswick Teréz grófhölgynek ... élete és műve. Pest, 1868.
- Rehlingen, Anton von: Die Bewahrschule für kleine Kinder von zwei bis sieben Jahren. Pest, 1832.
- Sebestyén Istvánné: Újabb adatok Rehlingen Antal életrajzához = Óvodai Nevelés 36(1983) 160-161.p.
- Šimončič, Jozef: Detská opatrovňa v Trnave = Trnavský Zborník I. Bratislava, 1975. 111-116.p.
- Šimončič, Jozef: Trnavská detská opatrovňa, 1832-1833. Inventár fondu. Trnava, 1970.
- Vág Ottó: Brunszvik Teréz szerepe az első magyarországi óvodák létrehozásában. (Dokumentumok) = Magyar Pedagógia 66(1961) 417-441.p.
- Vág Ottó: Az óvodai nevelés története Magyarországon. I. Bp. 1995.
- Weisz, Leo: Pestalozzis Anhänger in Ungarn. Teil 1. = Zwingliana 8 (1845/1846) 194-240. (198-199.p.)
- Wertheimer József válaszevelei gróf Brunszvik Terézhez (Ford. Petrich Béla. Közli: Czeke Marianne) = Kisdédnevelés 53(1928) 36-41., 72-74., 118-121., 158-161., 262-263.p., 306-307., 340-343., 361-371., 394-398.p.
- Zipser András: Neusohl und dessen Umgebung. Ofen, 1842.
- Zmeskall, Nikolaus = Frimmel, Theodor: Beethoven-Handbuch. Leipzig, 1926. Bd.2. 474-477.p.
- Zolnay L.: Miklós Zmeskál, Beethovens ungarischer Freund = Studia Musicologica Acad. Scient. Hung. 8(1966) 211-216.p.

A Brunszvik Teréz Szellemi Hagyatéka Alapítvány eddig megjelent Órláng füzetei:

HORNYÁK Mária: „A Mindenem, a Boldogságom...” Ludwig van Beethoven és a martonvásári Brunszvik Jozefin grófnő szerelméről. Martonvásár, 1996. 16 p. (1.sz.)

HORNYÁK Mária: A francia-magyar kapcsolatok történetének fényes láncszeme: de Gérando Ágost (1819-1849). Martonvásár, 1999. 32 p. (2.sz.)

BRUNSZVIK TERÉZ: Versek, cikkek, levelek, naplódíszetek. Bevez., vál., szerk.: Hornyák Mária. Martonvásár, 2000. 48 p. (3. sz.)

HORNYÁK Mária: Brunszvik Teréz „szellemi gyermeke”: Teleki Blanka (1806-1862). Martonvásár, 2001. 60 p. (4. sz.)

HORNYÁK Mária: A 150 éve alapított első hazai (pesti) bölcsőde és Forrayné Brunszvik Júlia grófnő. Martonvásár, 2002. 36 p. (5.sz.)

Gräfin Therese Brunswick (1775-1861). Hrsg.: Mária Hornyák. Martonvásár, 2002. 28 p. (6.sz.)

Brunszvik Teréz, Teleki Blanka és De Gérandóné Teleki Emma Kossuth Lajosról. Bevez., szerk., jegyzet: Hornyák Mária). Martonvásár, 2002. 60 p. (7. sz)

HORNYÁK Mária: Első óvodánk története (Buda-Kispest) 1828-1867. Martonvásár, 2003. 80 p. (8. sz.)

Beethoven Brunszvik Teréz naplóiban. S.a.r., bevez., jegyz.: Hornyák Mária. Martonvásár, 2004. 48 p. (9.sz)

Brunszvik Teréz és kortársai Martonvásárról. S.a.r., bevez., jegyz.: Hornyák Mária. Martonvásár, 2005. 45 p. (10. sz)
